

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ali Rıza ÖZER

TEKE SANCAĞI'NDA ÂYANLIĞA BİR ÖRNEK: İDRİSZÂDELER

Tarih Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2020

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ali Rıza ÖZER

TEKE SANCAĞI'NDA ÂYANLIĞA BİR ÖRNEK: İDRİSZÂDELER

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Hatice DURGUN

Tarih Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2020

Bu çalışma “ SYL-2019-4429” numarası ile Akdeniz Üniversitesi Bilimsel Araştırma
Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir.

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Ali Rıza ÖZER'in bu çalışması, jürimiz tarafından Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Celal ERDÖNMEZ (İmza)

Üye (Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi Hatice DURGUN (İmza)

Üye : Doç. Dr. Güven DİNÇ (İmza)

Tez Başlığı: Teke Sancağı'nda Âyanlığa Bir Örnek: İdriszâdeler

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 13/08/2020

Mezuniyet Tarihi : 01/10/2020

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “ Teke Sancağı’nda Âyanlığa Bir Örnek: İdriszâdeler” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

Ali Rıza ÖZER

T.C. AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-SOYADI	Ali Rıza ÖZER
Öğrenci Numarası	20175206007
Enstitü Ana Bilim Dalı	Tarih
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora
Danışmanın Unvanı, Adı-SOYADI	Dr. Öğr. Üyesi Hatice DURGUN
Tez Başlığı	Teke Sancağı'nda Âyanlığa Bir Örnek: İdriszâdeler
Turnitin Ödev Numarası	1394676816

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 134 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 23/09/2020 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 2

alıntılar dahil % 6'dır.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

Dr. Öğr. Üyesi Hatice DURGUN

23/09/2020

İÇİNDEKİLER

GRAFİKLER LİSTESİ	iii
KISALTMALAR	iv
ÖZET.....	vi
SUMMARY	vii
TEŞEKKÜR.....	viii
ÖNSÖZ.....	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İDRİSZÂDELERİN ORTAYA ÇIKTIĞI COĞRAFYA

1.1. İdriszâdelerin Kökeni Hakkında.....	8
1.2. Elmalı'nın Tarihi ve Sosyo-Ekonomik Yapısı.....	9
1.3. İdriszâdelerden Önce Elmalı ve Havalisinde Yerel Güçler	13
1.3.1. Kara Muradzâde Ailesi	13
1.3.2. Kâşifzâde Ailesi	16
1.3.3. İğdirli Yerel Güçler	17
1.3.4. Tekelioğlu (Hacı Osmanoğlu) Ailesi.....	19

İKİNCİ BÖLÜM

İDRİSZÂDE AİLESİ

2.1. İdriszâde İsmail Ağa ve Tekelioğlu İbrahim Bey İsyanı.....	22
2.1.1. İsmail Ağa'nın İlk Teke Mütesellimliği	24
2.1.2. İsmail Ağa'nın Limni'ye Sürgünü	25
2.1.3. İsmail Ağa'nın İkinci Teke Mütesellimliği.....	27
2.1.4. İsmail Ağa'nın Antalya Kalesi Bina Eminliği	28
2.1.5. İsmail Ağa'nın Vefatı	30
2.2.1. Salih Ağa'nın Teke Alaybeyliği.....	32
2.2.2. Salih Ağa'nın Dergâh-ı Alî Kapıcıbaşılığı	33
2.2.3. Salih Ağa'nın Hamid Mütesellimliği	34
2.2.5. Salih Ağa'nın Antalya Meclis Azalığı Süreci.....	37
2.2.6. Salih Ağa'nın Vefatı.....	41
2.3. İdriszâde Ömer Ağa	42
2.4. İdriszâde Ahmed Ağa.....	43
2.6. İdriszâde İdris Ağa	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İDRİSZÂDELERİN ÇİFTLİK ve MÜLKLERİ

3.1. Elmalı'da Çiftlikler	51
3.1.1. İdriszâde İsmail Ağa'nın Çiftlikleri.....	55
3.1.2. İdriszâde İsmail Ağa'nın Mülkleri	63
3.1.3. İdriszâde Salih Ağa'nın Çiftlik ve Mülkleri	64
3.1.4. İdriszâde Ömer Ağa'nın Çiftlik ve Mülkleri.....	70
3.1.5. İdriszâde İdris Ağa'nın Çiftlikleri	73
3.1.6. İdriszâde Ahmed Ağa'nın Çiftlikleri	75
3.1.7. İdriszâde Mehmed Ağa'nın Çiftlikleri.....	79
3.1.8. Ailenin Çiftlik ve Gayrimenkullerinin Karşılaştırılması	82

SONUÇ	85
KAYNAKÇA	88
EKLER-1: BELGELER	97
EKLER-2: FOTOĞRAFLAR	100
Ö Z G E Ç M İ Ş	117

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 3.1: 1840 Yılı Temettüat Sayımına Göre Salih Ağa'ya Ait Arazi Verileri.....	66
Grafik 3.2: 1840 Yılı Temettüat Sayımına Göre Salih Ağa'ya Ait Hayvanat Verileri	67
Grafik 3.3: 1840 ve 1845 Yılı Temettüat Sayımına Salih Ağa'ya Ait Emlak Verileri	68
Grafik 3.4: 1845 Yılı Temettüat Sayımına Göre Salih Ağa'ya Ait Tarımsal Veriler	70
Grafik 3.5: 1840 Yılı Temettüat Sayımına Göre Ömer Ağa'ya Ait Hayvanat Verileri	72
Grafik 3.6: 1840 Yılı Temettüat Sayımına Göre İdriszâde Ömer Ağa'ya Ait Arazi Verileri..	72
Grafik 3.7: 1840 Yılı Temettüat Sayımına Göre İdriszâde Ömer Ağa'ya Ait Emlak Verileri	73
Grafik 3.8: 1845 Yılı Temettüat Verilerine Göre İdris Ağa'nın Çiftliklerinde Tarımsal İstatistikler	74
Grafik 3.9: 1845 Yılı Temettüat Sayımına Göre İdris Ağa'ya Ait Hayvanat Verileri	75
Grafik 3.10: 1840 Yılı Temettüat Verilerine Göre İdriszâde Ahmed Ağa'nın Arazi ve Emlak Verileri	76
Grafik 3.11: 1840 Yılı Temettüat Sayımına Göre İdriszâde Ahmed Ağa'ya Ait Hayvanat Verileri	77
Grafik 3.12: 1845 Yılı Temettüat Sayımına Göre Ahmed Ağa'ya Ait Tarımsal Veriler.....	78
Grafik 3.13: 1845 Yılı Temettüat Sayımına Göre Ahmed Ağa'ya Ait Hayvanat Verileri	78
Grafik 3.14: 1840 Yılı Temettüat Verilerine Göre Mehmed Ağa'ya Ait Arazi Verileri.....	79
Grafik 3.15: 1840 Yılı Temettüat Verilerine Göre Mehmed Ağa'ya Ait Hayvanat Verileri ...	80
Grafik 3.16: 1845 Yılı Temettüat Verilerine Göre Mehmed Ağa'ya Ait Tarımsal Veriler.....	81
Grafik 3.17: 1845 Yılı Temettüat Verilerine Göre Mehmed Ağa'ya Ait Hayvanat Verileri ...	81
Grafik 3.18: 1845 Yılı Temettüat Verilerine Göre Mehmed Ağa'ya Ait Emlak Verileri	82
Grafik 3.19: 1840 Yılı Temettüat Verilerine Göre Aile Üyelerine Ait Hayvanat ve Emlak Verilerinin Karşılaştırılması	84
Grafik 3.20: 1845 Yılı Temettüat Verilerine Göre Aile Üyelerine Ait Arazi, Hayvanat ve Emlak Verilerinin Karşılaştırılması	84

KISALTMALAR

A.{DFE.d	: Bab-1 Asaî DeFTERhane-i Amire Kalemî DeFTERler
A.{DVNSKLB.d	: Bab-1 Asaî Divan-1 Hümayun Kalemî Kalebend
DeFTERleri	
A.DVNSAHK.A.d	: Bab-1 Asaî Divan-1 Hümayun Kalemî Anadolu
Ahkâm DeFTERleri	
A.DVNSMHM	: Bab-1 Asaî Divan-1 Hümayun Kalemî Mühimme
DeFTERleri	
A}MKT. UM	: Sadaret Umum Evrakı
AE.SMHD.II	: Ali Emiri Sultan Mahmud II
AE.SABH.I.	: Ali Emiri Sultan Abdülhamid I
AE.SMHD.I.	: Ali Emiri Sultan Mahmud I
AE.SMST.III.	: Ali Emiri Sultan Mustafa III
AE.SSLM.III	: Ali Emiri Sultan Selim III
AŞŞ.	: Antalya Şeriyye Sicilleri
BEO.	: Bab-1 Ali Evrak Odası
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
C.AS.	: Cevdet Askeriye
C.BLD.	: Cevdet Belediye
C.DH.	: Cevdet Dahiliye
C.ML.	: Cevdet Maliye
C.ZB.	: Cevdet Zabtiye
D.ASM.	: Bab-1 DeFTERi Asâkir-i Mansure DeFTERleri
D.BŞM.d.	: Bab-1 Asaî Baş Muhasebe Kalemî DeFTERleri
D.BŞM.MHF.d.	: Bab-1 Asaî Baş Muhasebe Kalemî Muhallefat
DeFTERleri	
D.BŞM.MKH.d.	: Bab-1 DeFTERi Mukâtaâ Hazinesi DeFTERleri
DH.İ.UM.EK.	: Dahiliye İdare-i Umumiye Ekleri
DH.MKT.	: Dahiliye Mektubi Kalemî

DH.TMIK.M. Komisyonu, Muamelât	: Dahiliye Nezareti Tesrî-i Muamelat ve Islahat
EV.d.	: Evkâf Defterleri
HAT.	: Hatt-ı Hümayun
HR.MKT.	: Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi
IŞS.	: Isparta Şeriyye Sicilleri
İ.DH.	: İrade Dahiliye
İ.MVL	: İrade Meclis-i Vala
İ.TAL.	: İrade Taltifat
KK.d	: Kamil Kepeci Defterler
KVS.	: Konya Vilayet Salnamesi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
ML.MSF.d. Defterleri	: Maliye Nezareti Masarıfat Muhasebeciliği
ML.VRD.d.	: Maliye Nezareti Varidat Muhasebesi Defterleri
ML.VRD.TMT.d	: Maliye Varidat Muhasebesi Temettuat Defterleri
MVL.	: Meclis-i Vala
NFS.	: Nüfus Defterleri
ŞD	: Şura-yı Devlet
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
VGMA	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
Yay	: Yayınları

ÖZET

Âyanların yükselişe geçtiği 18-19.yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin pek çok bölgesinde âyanlar hâkimiyetini arttırmış pek çoğu hanedan hüviyetine bürünmüştü. Teke Sancağı da çoğu zaman devlet otoritesinin etkisiz kaldığı bir bölge olarak âyanların etkin olduğu bölgelerden biriydi. İdriszâde ailesi Teke Sancağı'na bağlı Elmalı kazasında ortaya çıkmış ve diğer âyan ailelerinin arasından yükselebilmeyi başarmış, Tanzimat sonrasında da bu durumunu muhafaza etmiştir. İdriszâde İsmail Ağa, Tekelioğlu İbrahim Bey isyanı sırasında devlet safında yer alması ve bu isyan sonrası Tekelioğlu ailesinin hâkimiyetinin Teke Sancağı'ndan kalkması ile Antalya'nın en güçlü kişisi konumuna gelmiştir.

İdriszâde İsmail Ağa'nın vefatından sonra da İdriszâde ailesi yalnızca Elmalı'da değil Antalya'da da hanedan konumunu uzun yıllar muhafaza etmiştir. Bu çalışmanın İdriszâde ailesi özelinde; 18-19.yüzyıllarda Teke Sancağı'ndaki âyanlar, âyanlık iddiasında bulunanlar, âyanların ittifakları, âyanlar arasındaki güç mücadeleleri, devlet görevlileri ile ilişkileri; taşra âyanının askeri ve idari görevleri üstlenişi gibi konulara bir nebze olsun açıklık getireceği, İdriszâde ailesinin diğer âyan aileleri ile mukayese edilmesine de imkân sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İdriszâde, Âyan, Elmalı, Teke Sancağı, Hanedan

SUMMARY

AN EXAMPLE OF ÂYANS IN TEKE SANJAK: İDRİSZADELER

During the 18-19th centuries when the ayans were on the rise, many regions of the Ottoman State had increased their dominance, and many of the dynasties took on their dignity. Sanjak of Teke was also one of the regions where notables were active as a region where the state authority was ineffective at the time. The Idriszade family appeared in the Elmalı crash of Teke Sanjak and managed to rise among other ayan families, and maintained this status after the Tanzimat. İdriszade İsmail Agha became the most powerful person in Antalya with his participation in the state during the Tekelioğlu İbrahim Bey rebellion and the removal of the rule of the Tekelioglu family from the The Teke Sanjak after this rebellion.

After the death of Idriszade İsmail Agha, the Idriszade family maintained its dynastic position not only in Elmalı but also in Antalya for many years. In this study especially the İdriszade family; the notables in the Teke Sanjak in the 18-19 th centuries the ayans of the notables, the power struggles between the ayans, their relations with the state officials, it is believed that it will give some clarity to issues such as alliances of the ayans, power struggles between the ayans, relations with state officials; military and administrative responsibility of the provincial ayan, as well as allow the Idriszadeh family to be compared with other ayan families.

Key Words: Idriszade, Ayan, Elmalı, Teke Sanjak, Dynasty

TEŞEKKÜR

Öncelikle tez konusunu tespit eden ve beni değerli fikirleriyle yönlendirip içeriğin oluşturulmasında büyük katkısı olan, evrak ve kaynak temininde de yardımlarını esirgemeyen, konu ile alakalı tüm sorularımı dinleme ve cevaplama nezaketinde bulunan her daim müteşekkîr kalacağım danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Hatice Durgun’a teşekkür ederim. Daha sonra her zaman yanımda olan herşeyim aileme, SYL-2019-4429 numarası ile proje desteği veren Akdeniz Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimine, Elmalı’daki saha araştırmam sırasında bana bizzat eşlik ederek bilgilendirmede bulunan ve ellerindeki soy ağacını benimle paylaşma nezaketinde bulunan aile ahfadından Mahmut Yetgin Bey ile Osman Subaşı ailesine ve Hasan Subaşı Bey’e teşekkür ederim.

ÖNSÖZ

Osmanlı tarihi içerisinde âyanların önemli bir yeri vardır. Çünkü âyanlar siyasi, sosyo-ekonomik, biyografik, askeriye ve daha pek çok konu üzerine yapılacak çalışmaların içerisine dâhil olabilmektedir. Bu sebeple âyanlar ile alakalı pek çok çalışma yapılmıştır. Etki ve nüfuz alanları itibariyle ön plana çıkmış büyük âyanlar çalışmalarda tercih edilmekle birlikte, küçük âyan ailelerinin de çalışma konusu olarak seçildiği görülmektedir. Haklarında biyografi yazabilecek kadar yeterli bilgi ve doküman olmayan küçük âyan aileleri yaşamış oldukları yerleşim biriminin tarihinde önemli bir rol oynamışlardır. Bununla birlikte Osmanlı tarihi içerisindeki yüzlerce portreden biri olan ve her biri ilginç yaşam öykülerine sahip olan âyanlar araştırılmak için son derece ilgi çekici görülmektedir.

Bugün Türkiye'nin pek çok yerinde bu âyan ailelerine ait izlere rastlamak mümkündür. Kimi zaman bir sokak ismi, bir çeşme kitabesi, bir cami yahut kütüphane dahi Osmanlı Devleti zamanında bir âyanlık devri yaşandığının şahitleri olarak günümüze kadar ulaşmışlardır. Osmanlı Devleti zamanında önemli bir yerleşim birimi olan Antalya'nın Elmalı ilçesi de Osmanlı devrinde yaşanan âyanlığın izlerinin günümüze ulaştığı yerlerdendir. Bugün Elmalı'da hâlâ bir sokak ismi olarak kullanılan "Ağalar Yokuşu", bugün Elmalı'nın köylerinden olan "Beyler Köyü"nin ismi; Elmalı'nın muhtelif köylerinde, âyan\ğa ailelerinden kalmış olan çiftlikler, tahıl ambarları, hatta Elmalı'daki âyan ailelerinin çiftliklerinde yardımcı olmaları için getirildikleri düşünülen ve bugün dahi nesilleri Elmalı'nın çeşitli köylerinde devam eden Afro-Türkler dahi Osmanlı Elmalı'sındaki âyanlık\ğalık devrinin bugüne ulaşan kanıtları niteliğindedir.

İdrisîade ailesi de Osmanlı Devleti zamanında Elmalı'da yaşamış ve ailenin etkinliği ise yalnızca Elmalı ile sınırlı kalmamış Antalya ve Finike'de de etkin olmuş, ahfadı günümüze değin ulaşmış bir âyan ailesidir. Çalışmanın giriş bölümünde Osmanlı Devleti'nde âyanlık ve âyanlar üzerine bilgi verilmiştir.

Birinci bölüm iki kısımdan oluşmakta olup ilk kısımda İdriszâde ailesinin kökeni hakkında kısaca varsayımda bulunulmuş, Elmalı'nın tarihi ve tarihsel süreç içerisindeki sosyo-ekonomik durumu hakkında bilgi verilmiştir. İkinci kısımda ise İdriszâde ailesinin ortaya çıktığı yer olan Elmalı ile havalisinde âyanlığın geçmişi hakkında ulaşılan önemli bilgiler verilmiş ve Antalya bölgesi âyanlığı hakkında mühim bulgulara işaret edilmiştir.

İkinci bölümde İdriszâde ailesi üyelerinden isimleri Osmanlı arşiv belgelerine yansıyanların biyografileri hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise Elmalı'da çiftliklerin kökeni hakkında çıkarımlarda bulunulmuş ve İdriszâde ailesi üyelerinin sahip oldukları çiftlik ve mülkler hakkında bilgi verilmiştir. Ailenin sahip olduğu çiftlikler üzerinden Elmalı'daki hububat ve bakliyat üretimi tartışılmıştır. Yine bu bölümde aile üyelerinin mülk ve çiftlikleri bir karşılaştırmaya tabi tutulmuştur. Ancak İdriszâde Süleyman Ağa ve oğulları İdris ile Ömer Ağaların çiftliklerinin üretim hacimlerini bilemediğimiz için ismi geçen kişilerin biyografileri ve sahip oldukları mülk ile çiftliklere dair değerlendirmeler bir arada verilmiştir. Buna ilaveten İdriszâde ailesi üyelerinden çeşitli hayır işlerinde bulunanların faaliyetleri de biyografileri içerisinde dâhil edilmiştir.

Çalışmanın birincil kaynakları Osmanlı arşivinden temin edilen resmi belgelerdir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde âyanlar üzerine pek çok belge bulunmaktadır. Çalışmada kullanılmış olan vesikaların kodları dipnotlarda belirtilmiş olup, kısaltmalar bölümüne bu belgelerin künyeleri tam olarak yazılmıştır. Çalışmada pek çok tasniften belge kullanılmış olup, bu tasniflerin bazılarına örnek vermek gerekirse Ali Emiri (AE), Cevdet Askeriye (C.AS), Cevdet Zabtiye (C.ZB)'dir. Defter türünden kullanılan arşiv vesikaları ise Temettüat, Nüfus ve Tekelioğullarına ait muhalefat defterleridir. 1831 ve 1840 tarihli Elmalı nüfus defterlerinden İdriszâde ailesi bireyleri tespit edilmiştir. 1840 ve 1845 tarihli Elmalı temettüat defterlerinden ise İdriszâde ailesi bireylerine ait kayıtlar tespit edilmiş, bilhassa çiftliklerle alakalı bölümün ana kaynağını bu defterler teşkil etmiştir. Yine çalışma için başvuru bir başka defter serisi Şer'iyye Sicilleri olmuştur. Şer'iyye Sicilleri şehir tarihi çalışmalarının ana kaynaklarından olduğu kadar, âyanlıkla alakalı çalışmaların da baş referanslarındandır. Ancak 1940 yılında Elmalı'da çıkan büyük bir yangında mahkeme binasının tamamen yanmasından dolayı Elmalı Şer'iyye Sicilleri'nin de bu burada yandığı düşünülmektedir. Elmalı Şer'iyye Sicilleri'nin yokluğu çalışma açısından da büyük bir eksiklik teşkil etmektedir. Antalya Şer'iyye Sicilleri'nin ise büyük çoğunluğu yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır; araştırma kapsamında yer yer çalışılmış olan bu sicillere, gerekli yerlerde ise sicillerin orjinallerine başvurulmuştur.

Antalya Şer’iyye Sicilleri’nin yanısıra İdriszâde Salih Ağa ile ilgili bilgilerin bulunduğu 186 numaralı Isparta Şer’iyye Sicili de incelenmiştir. Diğer yandan 1868 yılında yayınlanmaya başlayan Konya vilayet salnamelerinden İdriszâde ailesi ve Elmalı ile alakalı bazı bilgiler edinilmiştir.

İdriszâde ailesi hakkında başlı başına bir araştırma eser yoktur. Ancak Hatice Durgun’un uzun süren emeklerinin neticesinde ortaya çıkan ve arşiv belgelerine dayalı olarak hazırlamış olduğu “Elmalı Kazası (1839-1914), (Türk Tarih Kurumu Yay. 2018)” isimli eseri Elmalı üzerine yapılmış en kapsamlı çalışma olduğu ve içinde İdriszâde ailesiyle alakalı kısımlar olduğu için başlıca faydanılan araştırma eseri bu olmuştur. Yine Elmalı’yı anlatan Elmalı kütüphanesi merhum müdürü Abdullah Ekiz tarafından hazırlanan içerisinde arşiv belgelerinden incelemeler de barındıran “Dünden Bugüne Elmalı, (Elmalı’yı Tanıtma ve Yaşatma Derneği Yay. 2001)” isimli eser hem Elmalı ile ilgili oldukça kapsamlı bilgiler içermekte olup hem de kısmi olarak İdriszâdeler hakkında bilgiler vermektedir.

Antalya ve Elmalı hakkında ayrıntılı bilgiler içeren Elmalılı mübadil Yorgo Pehlivanoglu (Pehlivanidis) tarafından kaleme alınan ve çevirisi Şükrü Kadirler tarafından yapılan “Antalya ve Antalyalılar” isimli eser kısmen de olsa İdriszâde ailesi ile ilgili bilgilere havidir. Çalışma sırasında eserin taslağından yararlandığım için hem müellife hem de çevirmene, ayrıca basım çalışmaları süren bu eseri benimle paylaşma nezaketini gösteren Evren Dayar’a bir teşekkür borçluyum.

Âyanlıkla alakalı olarak ise literatür taranmış olup, bunlardan bahsetmek gerekirse *Yücel Özkaya Osmanlı İmparatorluğu’nda Ayanlık (Türk Tarih Kurumu Yay. 2014)*, *Yuzo Nagata, Tarihte Âyanlar Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme (Türk Tarih Yay.1997)*, *Halil İnalçık, Devlet-i Aliyye C.4 (Türkiye İş Bankası Yay.2018)* yine Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisinden pek çok madde de çalışma için başvurulmuş kaynaklar arasındadır.

Çalışmanın araştırma aşaması metodolojik kurallara uygun olarak gerçekleştirilmiş, konu ile ilgili arşivde yapılan taramaların ardından belgelerin transkripsiyonu yapılmıştır. Transkripsiyonu yapılan belgeler, araştırma eserlerle harmanlanarak İdriszâde ailesi bireylerinin hayatları gün ışığına çıkarılmaya çalışılmıştır. Böylece hazırlamış olduğumuz çalışmanın özelde şehir tarihi genelde ise Osmanlı tarihi çalışmaları kapsamında önemli bir boşluğu dolduracağı kanaatini taşımaktayız.

Ali Rıza ÖZER

Antalya 2020.

GİRİŞ

Osmanlı'da Âyanlar ve Âyanlık

Köken olarak Arapça göz manasına gelen ayn sözcüğünün çoğulu olan âyan, Osmanlı Devleti'nde şehir ve kaza gibi yerleşim birimlerinde halk ile devlet arasında irtibatı sağlayan kişileri tanımlamak için kullanılmıştır. Bir bölgede çeşitli görevler ifa eden yerel aileler âyan olarak adlandırıldığı gibi, o bölgelerde yaşayan kadı, müderris, yeniçeri serdarı, kethüdayeri gibi pek çok görevli de aynı isimle tanımlanmış olup bunlara da “âyan-ı vilayet” denmiştir.¹ 18. yüzyıla kadar yalnızca mahalli birer temsilci konumunda olan vilayet âyanları, Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında 1682 yılında başlayıp 16 yıl süren savaş neticesinde doğan acil nakit sıkıntısını gidermek için mukataaların² mâlikâne yoluyla aynı zamanda “kayd-ı hayat şartı” ile iltizama verilmesi ve vilayet âyanlarının bu mukataaları tasarruflarına almaları ile nüfuz ve otoritelerini daha da sağlamlaştırmışlardır.³

Osmanlı Devleti'nin toprak ve vergi düzeninde büyük dönüşümlerin yaşandığı 16. yüzyıl sonu ve 17. yüzyıl başlarında âyanlar, tımarları da tasarruflarına alabilmişlerdir. Mesela miri toprakların tımar erbabı yerine âyanlara kiralanması da zaten âyanların yardımı olmadan vergi, asker vs. toplayamayan devlet görevlilerinin karşısında kudretli bir âyan sınıfının yükselişini kolaylaştırıyordu.⁴ Her ne kadar bu gibi gelişmelerle âyanların nüfuzlarında bir artış olsa da yine de nüfuzları ikamet ettikleri yerleşim biriminin dışına taşmıyordu.

Âyanların gerçek manada güç kazanmalarının en önemli sebebi ise Osmanlı bürokrasisinde ortaya çıkan aksamalardır. Bu aksamalar neticesinde, devlet tarafından tayin edilmiş olan görevlilerin vazifelerini düzgün bir şekilde yerine getirememeleri bununla birlikte ahaliye karşı olan tutumlarının kimi zaman zorbalığa varacak derecede artması; bu görevlilerin yapmaları gereken işleri âyanların daha pratik şekilde yapmaları ve yine zorba yöneticilere karşı halkın hamisi gibi davranmaları da âyanları idari görevler için ön plana çıkarıyordu.⁵ 1768-74 arası Osmanlı-Rus savaşı sırasında devletin asker ihtiyacından dolayı âyanlardan asker talep

¹ Mert, 1991: 195-196.

² Osmanlı Devleti'nde, devletin iltizama vermiş olduğu bazı vergi birimlerini ifade eden mukataa, zaman içinde bazı hazine vergilerinden müteşekkil mali birimleri ifade etmeye başlamıştır. Genç, 2006: 129.

³ Uzunçarşılı, 1979: 41.

⁴ İnalçık, 2018: 39-40.

⁵ Mert, 1991: 196.

etmesi⁶, âyanların devlete karşı tavrında da değişikliğe yol açmıştı. Tabiri caizse bundan sonraki süreçte sultan II. Mahmud dönemine kadar *âyanlar çağı* başlamış oluyordu.⁷

Uzun süren savaşlar neticesinde devletin taşra ile alakadar olamaması, yine âyanların yerel ahaliden olması, onları devlet görevlileriyle denk hatta onları gölgede bırakacak bir konuma yükseltiyor; âyanlar hububat tedariki yapıyor, eşkıya tedibinde görev alıyorlardı.⁸

Âyanların aktif olarak yer almaya başladıkları yeni idari düzen, Osmanlı Devleti'nin birkaç yüzyıl boyu yaşamış olduğu buhranların neticesinde belirmişti. Anadolu ve Rumeli'nin yerleşim birimlerinde pek çok âyan zuhur etmiş ve bu âyanlar merkezîyetçiliği benimsemiş olan Osmanlı yönetim sistemini de tehdit eder hale gelmiştir. Ancak işin ilginç yanı, âyanlıktan valiliğe, valilikten muhassıllığa hatta kimileri vezirliğe kadar yükselecek ve Enderun kökenli devlet adamlarına alternatif Türk kökenli bir yönetici sınıfı ortaya çıkacaktır.⁹

Âyanların artan nüfuzlarına karşılık, kadı ve diğer yöneticilerin etkinliklerinde azalma oluyordu ve âyanlar güç kazandıkça vezirler dahi hükmünü kaybediyordu. Sancakbeylerinin üzerilerine düşen görevlerde aciz kalmaları, devletin âyanlara olan ihtiyacını arttırıyor hatta yaşadığı yörenin yerlisi olan âyanlardan sancakbeyi olarak tayin edilenler dahi oluyordu.¹⁰

İ. Ortaylı tarafından “mahalli lordlar” olarak adlandırılan âyanlar, mütesellimlik ile de taşra idaresinde yer almaya başlamışlar, mütesellimlik ile hem idari, hem askeri, hem de mali bir unvan kazanmışlardır.¹¹

Mütesellim olabilen âyanlar, mukataaları iltizam etmek suretiyle mevkilerini daha da sağlamlaştırmışlardır. Kendilerine ait maiyetleri de olan mütesellim âyanlar, tasarruflarında bulunan iltizamlardan başka âyanlara da kiralyorlar; böylece otoriteleri daha da sağlamlaşıyordu. Mütesellimliğin cazip tarafları, âyanların bu mevkiye ulaşabilmek için tabiri caizse iştahlarını kabartıyor bu nedenle pek çok âyan ailesi mütesellim olabilmek için birbirleriyle kıyasıya bir mücadeleye girişiyordu.¹²

Bir şekilde Osmanlı yönetim sistemi içerisinde bir yer edinen âyanlık, sultan III. Selim döneminde düzenlenmeye çalışılmış, hatta âyanlara karşı olan şikâyetlerden dolayı kaldırılmak dahi istenmiştir. Ancak, sultan III. Selim saltanatı sırasında bunu gerçekleştirememiş daha sonra yapılan düzenlemelerle, âyanları doğrudan halkın seçmesine, yukarıdan yani yöneticiler tarafından bu seçimlere karışılmamasına karar verilmiştir.¹³

⁶ 1774 yılında orduya destek için çağırılan yerel güçlerin isimleri için bkz. Nagata, 1976: 104-114.

⁷ Uzunçarşılı, 1979: 41.

⁸ Tecimen, 2013: 12.

⁹ Akdağ, 1963: 53-54.

¹⁰ Özkaya, 2014: 94, 145.

¹¹ Ortaylı, 2008: 358.

¹² İnalçık, 2018: 74.

¹³ Çadircı, 1991: 33.

Âyanlık 1786'da lağvedilip onun yerine şehir kethüdalığı getirilmiştir. Ancak şehir kethüdalığından beklenen yarar görülmediği için âyanlık yeniden yürürlüğe konmuştur. Bu durum ise gerek Anadolu gerekse Rumeli'de âyanlık mücadelelerinin daha da tırmanmasına yol açmıştır. Bununla birlikte, 18. yüzyıl süresince Osmanlı Devleti'nin yürütmüş olduğu savaşlarda yoğun olarak görev alan âyanların; sultan III. Selim zamanında yürütülen Nizâm-ı Cedîd faaliyetinde taraf ve ber taraf oldukları görülmektedir. Bu durum ise Anadolu ve Rumeli âyanlarını karşı karşıya getirmiştir.¹⁴

Nizâm-ı Cedîd faaliyetleri kapsamında oluşturulan Nizâm-ı Cedîd ordusunun Mısır'daki başarılarından sonra, çeşitli tehditlerden dolayı bu ordunun teşkil edilmesinde emek veren Karaman valisi Kadı Abdurrahman Paşa (Kadı Paşa), Nizâm-ı Cedîd ordusu ile Rumeli'ye sevk edilmiştir. Ancak, sadrazam İsmail Paşa ve şehzade Mustafa'nın Rumeli âyanlarına haber vermesi üzerine Kadı Paşa ve Nizâm-ı Cedîd ordusuna karşı Rumeli'de büyük bir muhalefet oluşmuştur. Kadı Paşa ve asilerin karşı karşıya geldiği ve Edirne vakası olarak adlandırılan bu olaydan sonra işler daha da sarpa sarmıştır.¹⁵ Edirne vakası ile Nizâm-ı Cedîd ve III. Selim aleyhtarlığının iyiden iyiye ayyuka çıkmasından sonra, Nizâm-ı Cedîd karşıtı olan Köse Musa Paşa'nın Sadaret kaymakamı, Ataullah Efendi'nin ise şeyhülislam olarak tayini sultan III. Selim'in hem tahtından hem de canından olmasına neden olacaktı. Köse Musa Paşa ve şeyhülislam Ataullah Efendi'nin perde arkasında olduğu Kabakçı Mustafa isyanı sonrası 1807 Mayıs ayı sonları sultan III. Selim tahttan indirilmiştir.¹⁶

Sultan III. Selim'in tahttan indirilmesinden sonra, başa IV. Mustafa geçmiştir. Ancak, III. Selim tahttan indirildikten sonra, sultanın beyin takımı olan ve "Rusçuk yaranı" da denilen kişilerin telkinleriyle İstanbul'a gelen Rusçuk âyanı Alemdar Mustafa Paşa, Kabakçı Mustafa'nın öldürülmesini ve şeyhülislam Ataullah Efendi'nin azlini sağlayarak sultan III. Selim'in hal' edilmesinde payı olanların gücünün kırmış hatta III. Selim'i tekrar tahta çıkarabilmek için saraya yürümüştür. Lakin Alemdar Mustafa Paşa bu gayesinde başarılı olamamış, IV. Mustafa'nın emri üzerine sultan III. Selim öldürülmüş, şehzade Mahmud ise Cevri Kalfa, İsa ve Anber Ağalar sayesinde kurtulabilmiştir.¹⁷

Sultan III. Selim'i yeniden tahta çıkarabilmek için kıyasıya bir uğraşa girişen ancak sultanın şehadetine engel olamayan Alemdar Mustafa Paşa, şehzade Mahmud'un tahta çıkmasını sağlamış bu hizmetlerine karşılık yeni padişah tarafından kendisine sadrazamlık tevcih olunmuştur.

¹⁴ Mert, 1991: 197.

¹⁵ Karal, 2017: 80-81.

¹⁶ Beydilli, 2009: 423.

¹⁷ Danişmend, 1972: 90-93.

Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa, İstanbul'da güvenliği sağladıktan sonra memleket genelinin düzeni için Anadolu ve Rumeli'deki âyanlar İstanbul'a davet etmiştir. Maiyyetleri ile İstanbul'a gelen âyanlar, ulema ve devlet ricalinin katılımı ile bir meşveret düzenlemişlerdir.¹⁸ Pek çok âyan bu davete icabet etmiş olup Kadı Paşa, Sirozlu İsmail, Çirmen mutasarrıfı Mustafa, Kara Osmanzâde Ömer ve Çapanoğlu Süleyman Ağa bu isimlerden bazılarıdır. Yapılan toplantı neticesinde, Sened-i İttifak ismi verilen belge kabul edilmiştir. Padişah ve âyanların karşılıklı taahhütlerine dayanan bu belge, sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'nın trajik ölümünden sonra adeta unutulmuştur.¹⁹

Yukarıda zikredilen ve 19. yüzyılın hemen başlarında cereyan eden olaylar Osmanlı Devleti'nde âyanlığın ve âyanların gücünün geldiği noktanın görülmesi açısından son derece önemlidir. Bu noktada âyan kökenli iki üst rütbeli devlet görevlisi bilhassa dikkat çekmektedir. Bunlar sadrazamlığa kadar yükselen Alemdar Mustafa Paşa ile vezirliğe kadar yükselen Kadı Paşa'dır. Alemdar Mustafa Paşa Rusçukluydu ve yeniçeri kökenliydi. Rusçuk âyanı Tirsiniklizâde İsmail Ağa'nın adamı olan Alemdar Mustafa, İsmail Ağa'nın vefatından sonra Rusçuk âyanı olmuştur. Osmanlı-Rus savaşında (1806-1812) göstermiş olduğu başarılarından dolayı ise vezirliğe yükselmiştir.²⁰ Sultan III. Selim'in yenilik hareketlerine taraftar olan Alemdar Mustafa Paşa'nın, bir Osmanlı padişahını tahttan indirip (IV. Mustafa), bir Osmanlı padişahını tahta çıkartması (II. Mahmud) sonrasında sadrazam olması ve Sened-i İttifak gibi bir belgenin ortaya çıkışının baş mimarı olması, Alemdar Mustafa Paşa'yı Osmanlı âyanlığı içinde ayrı bir konuma yükseltmektedir.

Kadı Abdurrahman Paşa ise lakabı gibi kadılıktan gelme bir şahsiyettir. Dedesi, babası ve kardeşi gibi kendisi de kadılık yapmıştır. İbradı âyanlığı, Kayseri kadılığı görevlerinde bulunan Kadı Abdurrahman'ın, Bozkır maden emniyeti vazifesinde olan amcası Seyyid Ali Efendi'nin o havalide bulunan mütegalibeden kişiler tarafından öldürülmesi onun hayatının dönüm noktası olmuştur. Bu olaydan sonra Kayseri kadılığından istifa eden ve katillerin peşine düşmek için izin isteyen Kadı Abdurrahman Efendi, katillerin hakkından geldikten sonra kendisine Rumeli Beylerbeyliği rütbesi ile Alanya mutasarrıflığı verilmiştir.²¹

Nizâm-ı Cedîd ordusunun Anadolu'daki teşkili için büyük uğraşlar veren Kadı Paşa, aynı şekilde Nizâm-ı Cedîd ordusunun Rumeli'de de teşkili için görevlendirilmiş, dağlı

¹⁸ Karal, 2017: 89-90.

¹⁹ Akyıldız, 2009: 512-513.

²⁰ Karal, 2017: 87.

²¹ Uzunçarşılı, 1971: 249-253.

isyancılara karşı kazandığı başarılarından dolayı 1804 yılında bizzat padişah III. Selim'in isteği ile kendisine vezirlik verilmiştir.²²

Rumelili Alemdar Mustafa Paşa asker, Anadolu Kadı Paşa ise ilmiye kökenliydi. Bu iki kişiyi âyanlıktan yüksek rütbelere kadar yükselmelerinin yanı sıra ortak paydada buluşturan bir başka şey sultan III. Selim olmuştur ve bu üç kişi memleket yararına olan ortak idealleri için hayata hazin bir şekilde veda etmişlerdir. Kadı Abdurrahman Paşa ve Alemdar Mustafa Paşa örneklerinde de olduğu gibi Anadolu ve Rumeli âyanları arasında önemli bir fark mevcuttu. Bu fark Anadolu âyanlarının genel olarak köklü ailelere mensup olmaları, Rumeli âyanlarında ise böylesi bir durumun olmadığı ve yine Rumeli âyanlarının genel itibarıyla askeri sınıfa mensup olmalarından ileri gelmekteydi.²³

Nizâm-ı Cedîd faaliyetleri ve Sened-i İttifaka giden yolda hem Anadolu hem de Rumeli âyanlarının etkileri kesin olarak görülmüştür. 19. yüzyılın başlarında gerek Anadolu gerekse Rumeli'de pek çok âyan ailesi mevcuttu ve bunların pek çoğu âyanlıktan üst düzey payeler elde ederek birer yerel hanedan hüviyetine bürünmüşlerdir.

Yozgat ve havalisinde Çapanoğlu (Cebbarzâde) ailesi, Manisa ve dolaylarında Karaosmanoğlu ailesi güçlü yerel hanedanlardan iken Rumeli'de ise; Tirsiniklizâde, Pazvantoğlu, Tokatçıklı Süleyman, Serezli İsmail Bey gibi pek çok isim yerel hanedanlardan sayılabilir.²⁴

Anadolu'nun en güçlü yerel hanedanlarından olan Karaosmanoğlu ailesine adını veren Kara Osman Ağa, henüz 17. yüzyılın son çeyreğinde Manisa âyanları içinde olup, mukataa eminliği vazifesinde de bulunmuştur. Kara Osman Ağa'nın oğlu Hacı Mustafa Ağa ise 1743 senesinde Manisa mütesellimliğini elde etmiş ve Hacı Mustafa Ağa'dan sonraki aile üyeleri de önemli vazifeler ifa etmeleriyle ailenin nüfuzu katlanarak devam etmiştir.²⁵

Bozok ve havalisinde etkin olan Çapanoğlu (Cebberzâde) ailesi ise bilhassa Süleyman Bey zamanında oldukça güç kazanmış olup, bu şahıs Bozok, Çankırı mutasarrıflığı, Ankara mütesellimliği, Amasya Sancağı mütesellimliği, Bozkır maden eminliği, Tarsus mütesellimliği gibi pek çok görevde bulunmuştur.²⁶

²² Nalbantoğlu, 2008: 41-42.

²³ Özdemir, 2018: 34.

²⁴ Uzunçarşılı, 1942: 3.

²⁵ Nagata, 1997: 26-27.

²⁶ Mert, 1980: 47-54.

Karaosmanoğlu ve Çapanoğlu aileleri gibi güçlü yerel hanedanlardan biri de Canikli Ali Paşa ailesiydi. Samsun ve havalisinde kök salan bu ailenin nüfuz alanı, yalnızca Karadeniz kıyıları ile sınırlı kalmamış İç Anadolu'ya kadar uzanmıştır. Bu sebeple Canikli Ali Paşa ailesi Çapanoğlu ailesi ile bir nüfuz mücadelesi içinde olmuştur.²⁷

Osmanlı coğrafyasının dört bir yanında âyan aileleri bulunuyordu. Bunların bazılarını örnek vermek gerekirse; Ordu'da Alaybeyoğulları, Şeyhoğulları, Gediklioğulları²⁸; Hamid Sancağı'nda Yılanlıoğulları²⁹; Trabzon'da Üçüncüzâdeler, Kalcıoğulları, Kuğuzâdeler, Sakaoğulları ve Hacı Salih oğulları³⁰; Batı Anadolu bölgesinde Tavaslızâdeler³¹, yine Menteşe Sancağı'nda Hasan Çavuşzâdeler³²; Bursa'da Cizyedarzâdeler³³; İçel'de Sunullahpaşazâdeler, Gölgelioğulları, Osmanoğulları³⁴; Sivas'ta Zaralızâdeler, Kenanzâdeler, Selmanoğulları, Sarı-zâdeler, Mütevellizâdeler³⁵; Kayseri'de Zennecizâdeler³⁶; Çukurova'da Menemencioğulları³⁷, Manavgat'ta Tugayoğulları³⁸; Antalya'da Tekelioğlu (Hacı Osmanoğlu) aileleridir.³⁹

Sultan II. Mahmud 1806-1812 Osmanlı Rus Savaşı'nın bitiminden sonra, devlet otoritesinin tam olarak sağlanabilmesi için süratle işe koyulmuştur. Merkeziyetçiliğin tesisi için ulema ve saray ricali de padişahın en büyük destekçisi olmuştur ve merkeziyetçiliğin önündeki en büyük engel olan taşra âyanları da Babıali tarafından çeşitli ithamlarla bulundukları görevlerden alınmışlar, kimileri ise ortadan kaldırılarak muhalefatlarına devlet tarafından el konulmuştur.⁴⁰ Sultan II. Mahmud'un merkeziyetçiliği sağlayabilmesinde Alemdar Mustafa Paşa ve Kadı Paşa gibi âyan kökenli devlet adamlarının vefatları da etkin olmuştur. Sultan II. Mahmud döneminin kudretli paşalarından ve yaşadığı bölgede oğulları ile adeta müstakil bir hanedan olan Yanya valisi Tepedelenli Ali Paşa, merkezileştirme politikası kapsamında, Nişancı Halet Efendi'nin etkisi ile Hurşid Paşa tarafından öldürülmüş, oğulları da idam edilmiştir.⁴¹

²⁷ Mert, 1993: 151.

²⁸ Ekinci, 2013: 165.

²⁹ Ak, 2007: 13.

³⁰ Yürük, 2014: 52, 62, 67, 75, 78.

³¹ Ertaş, 2012: 120.

³² Kaymakçı, 2010: 12.

³³ Kütükoğlu, 2011: 448; Tekdemir, 2004: 48.

³⁴ Köse, 2013: 169, 321, 374.

³⁵ Aydın, 2015: 46, 57, 73, 83.

³⁶ Karasu, 2014: 56.

³⁷ Sümer, 2016: 251.

³⁸ Ak, 2010: 28.

³⁹ Tızlak, 2018: 96.

⁴⁰ İnalçık, 2018: 103.

⁴¹ Beydilli, 2011: 478.

Sultan II. Mahmud devrinin kudretli yerel hanedanlarından olan ve merkeziyetçiliğin önündeki en büyük engellerden biri, belki de en büyüğü bulunan Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa Osmanlı Devleti'ni hayli uğraştırmıştır. Devrinin yenilikleri takip eden ve hâkim olduğu bölgelerde pek çok reformlar yapan Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın, ne Tekelioğlu İbrahim Bey isyanını bastıran ve onu idam eden Hüsrev Paşa, ne de Tepedelenli Ali Paşa'yı ve oğullarını öldüren Hurşid Paşa hakkında gelememiştir. Mısır'da yaşayan halkı gerektiğinde manipüle etmeyi çok iyi bilen Kavalalı Mehmed Ali bu şekilde adı geçen iki paşayı da Mısır'da nüfuzuna gölge düşürmelerine izin vermeden bir şekilde püskürterek Mısır valisi olmuştur.⁴²

Sultan II. Mahmud merkeziyetçilik politikası kapsamında taşra âyanları ve daha güçlü hanedan ailesi paşaları etkisizleştirilmesi aşamasında Kavalalı Mehmed Ali Paşa'yı bertaraf edemedi vefat etmişti. Ancak sultan II. Mahmud'un girişimleri ile taşra âyanı ve nüfuzlu ailelerin gücü eskisine nazaran oldukça kırılmıştır. Bilhassa taşradaki nüfuzlu kişilerin ekonomik gücünün sınırlandırılmasına gidilmiş, bu bağlamda bu gibi kişilerin vergi toplama görevi ve miri topraklara hâkim olma durumu kısıtlandırılmıştır.⁴³

Tanzimat devri ile birlikte ise resmi olarak âyanlığın ortadan kalkmaya başladığı görülmektedir. Artık devlet ve halk arasındaki irtibatı sağlamakta âyanlığa ihtiyaç duyulmamasına rağmen âyanlar, yine bir şekilde yeni sisteme de dâhil olmayı başarmışlardır.⁴⁴ Sancak, vilayet ve kaza yönetimlerinde temsilci olarak yerini alan âyanların çoğu güç ve nüfuzlarını muhafaza etmeyi başarmışlardır.⁴⁵

⁴² Kutluoğlu, 2002: 62.

⁴³ Pamuk, 2002: 244.

⁴⁴ Çadırcı, 1991: 37.

⁴⁵ Mert, 1991: 198.

BİRİNCİ BÖLÜM

İDRİSZÂDELERİN ORTAYA ÇIKTIĞI COĞRAFYA

1.1. İdriszâdelerin Kökeni Hakkında

Kökenleri hakkında derin bilgilerimiz olmayan İdriszâde ailesi Osmanlı devrinde Teke Sancağı'na dâhil Elmalı kazasında ortaya çıkmıştır. Bu aileye ismini veren kişi olan İdris Ağa isimli kişinin kim olduğu, Elmalı olup olmadığı ya da buraya sonradan bir memuriyet ile gelip gelmediği konularında da herhangi bir bilgiye de ulaşılammıştır. Ancak İdris Ağa'nın Elmalı'daki âyanlık mücadelelerinde ismine rastlanılmamış olması onun Elmalı dışında belki de İstanbul'da bir görevli olduğunu düşündürmektedir.

İdris Ağa'nın bilgisine ulaşılabilen tek çocuğu ise İsmail Ağa'dır. İdrisoğlu İsmail ya da İdriszâde İsmail Ağa olarak anılan İsmail Ağa'nın da hayatının önemli bir bölümüne vâkıf değiliz. Ancak, İsmail Ağa'nın 19. yüzyıl başlarından itibaren Elmalı âyanı olduğu bilinmektedir. İsmail Ağa'nın Elmalı âyanlığı süreci kuvvetle muhtemel Tekelioğlu (Hacı Osmanoğlu) ailesinin gölgesinde geçmiştir. Aile soy ağacında; Elmalı Bayralar köyünden Hacı Hatipoğlu isimli birinin kızı ile evlenmiş olduğu anlaşılan İsmail Ağa'nın bu evlilikten Salih ve Ömer isimli iki oğlu olduğu kaydedilmiştir.⁴⁶ Diğer yandan İsmail Ağa'nın Tekelioğulları ile olan bazı münasebetlerine dair mahalli rivayetler de mevcuttur. Bu rivayetlerden birine göre, Tekelioğlu ailesinden Nimet Hanım isimli biri can korkusu ile kaçarak Elmalı'ya gelmiş ve Elmalı'da bulunan Bey hamamının külhanında saklanmıştır. Bu şahıs daha sonradan ise İsmail Ağa ile evlenmiştir. Bu evlilikten ise Ahmed ve Mehmed isimli iki oğlu, Şerife ve Âlime isimli iki kızı dünyaya gelmiştir.⁴⁷ Tekelioğlu Hacı Mehmed Ağa'nın Zeyneb Hanım'dan Nimet ve Abdullah isimli iki çocuğunun olduğu bilinmektedir. Tekelioğlu İbrahim Bey isyanı sonrası Tekelioğlu ailesi üyeleri Antalya'dan sürgün edileceği zaman sürgüne gidecek aile üyeleri kayıt altına alınmış ve burada Nimet “sulbiyye” şeklinde kaydedilmiştir.⁴⁸ Bahsi geçen kaydın 1814 tarihli olduğu göz önüne alınır ise Tekelioğlu Hacı Mehmed Ağa'nın kızı olan Nimet Hanım 1814 yılında henüz küçük bir kız çocuğudur ve İdriszâde İsmail Ağa ile bir evlilik yapmış olması pekte muhtemel görünmemektedir.

⁴⁶ Bkz. Aile soy ağacı Ek.19.

⁴⁷ Aile üyelerinden Mahmut Yetgin ile yapılan mülakat Osman Subaşı evi, Ağustos 2019.

⁴⁸ BOA. HAT.1224.47883.

Tekelioğlu ailesinden Nimet isimli başka bir kişinin bilgisine ulaşılammış olup mahalli rivayetin doğruluğu kabul edilirse Tekelioğlu ailesi ve İdriszâde İsmail Ağa arasında bir akrabalık bağı kurulmuştur. Böyle bir olayın varlığı kesin olmamakla birlikte İdriszâde İsmail Ağa ve Tekelioğlu İbrahim Bey arasında bir nüfuz mücadelesi olduğu aşîkârdır.⁴⁹ Ancak öncelikle İdriszâdelerin ortaya çıktığı yer olan Elmalı'nın tarihi ve İdriszâde ailesinden önce Elmalı'nın durumu hakkında bilgi vermekte fayda vardır.

1.2. Elmalı'nın Tarihi ve Sosyo-Ekonomik Yapısı

Antalya'nın on dokuz ilçesinden biri olan Elmalı, Elmalı Dağı'nın güney eteğinde kurulmuştur. Merkez olan Antalya'ya 120 kilometre uzaklıkta olan Elmalı konum itibariyle Antalya'nın batı, Teke bölgesinin ise orta kısmında bulunur.⁵⁰

Batıdan Topdağı, kuzeyden Elmalı Dağı, doğudan Tilkicik tepesi, güneyden ise Elmalı ovası ile çevrili olan Elmalı bu vaziyetiyle tıpkı bir çanağı andırır. İklim olarak Göller yöresi iklimini yansıtan Elmalı'nın rakımı 1050-1150 m arası değişkenlik gösterir. Elmalı'nın yerleşim yeri olarak seçilmesindeki başlıca etkenin su kaynağı bakımından zengin olmasını söyleyebiliriz. Elmalı Dağından inen bir kaynak suyu, hem içme suyu ihtiyacını karşılamış, hem de ağaçların, bahçelerin sulanmasını ve değirmenlerin çalışmasını sağlamıştır.⁵¹

Elmalı'nın neolitik çağdan günümüze kadar yerleşim yeri olduğu bilinmektedir. Elmalı köylerinde prehistorik döneme ilişkin pek çok höyük ve mezar odalarının bulunması da bu durumu kanıtlar niteliktedir. Bağbaşı, Karataş-Semayük, Kızılbil, Hacı Musalar höyükleri bu konuda örnek gösterilebilir.⁵²

Bölgenin tahıl deposu olan ve eski kaynaklarda Milyas olarak bahsi geçen Elmalı yaylası, dört bir yandan uzanan yolların kesiştiği bir kavşak noktası konumundaydı.⁵³

Elmalı'nın 12. yüzyıldan itibaren Türklere ev sahipliği yaptığı bilinmektedir. Zira Türkler 1158 yılında Elmalı'da, Hacı Musalar ve Avlan civarında yerleşmeye başlamışlardır.⁵⁴ Elmalı'nın kuruluşunun ise Selçuklular tarafından kadim Likya topraklarına yerleştirilen Türk boyları eliyle olduğunu söylemek mümkündür.

⁴⁹ İkili arasındaki nüfuz mücadelesine Tekelioğlu İbrahim Bey isyanı bölümünde değinilecektir.

⁵⁰ İzbirak, 1968: 110.

⁵¹ Ekiz, 2001: 10-11.

⁵² Yazıcı, 2002: 384-388.

⁵³ Adak, Şahin, 2004: 84-105.

⁵⁴ Güçlü, 2007: 224.

Tekeoğulları beyliği zamanında Teke beyleri, yine Osmanlı Devleti zamanında Teke sancak beylerinin, yaz aylarını Elmalı'da geçirmeleri ve Elmalı'nın Teke bölgesine sancak merkezliği yapması da Elmalı'nın kurulduğu yıllarına dayanmaktadır.⁵⁵ Sultan II. Murad devrinde Tekeilinin fethedilmesi ile birlikte, Osmanlı hâkimiyetine giren Tekeili, sancak olarak düzenlenmiş ve Anadolu beylerbeyliğine bağlanmıştır. Osmanlı hâkimiyetinin ilk yıllarında şehzade sancaklarından biri de Teke Sancağı olmuştur.⁵⁶ Elmalı ise, Anadolu eyaletine bağlı Teke Sancağı'nın, Kaş, Finike, Kalkanlı, Karahisar-ı Teke ve Antalya ile birlikte altı kazasından biriydi.⁵⁷

Menteşe Sancağı'nın batısında, Kaş ve Kalkanlı'nun güneyinde, İstanos ve Hamid Sancağı'nın ise kuzeyinde yer alan Elmalı, 15-16. yüzyıllarda Teke sancağının nüfus bakımından önde gelen nahiyelerinden biri olarak önemli yerleşim birimlerini barındırıyordu.⁵⁸ Osmanlı döneminde Elmalı, Antalya'dan sonra Teke Sancağı'nın en önemli yerleşim birimiydi. Elmalı'nın yerleşim birimi olarak önemi ise Teke Sancağı'na bir vakitler merkezlik yapmasından ileri geliyordu.⁵⁹

Konum itibarıyla son derece stratejik bir mevkide yer alan Elmalı'dan 1455 tahririnde “nefs-i Elmalı” olarak bahsedilmekteydi. 1419 tarihli Nuh Çelebi vakfı, 1455 tahririnde zikredilen Bey hamamı ve 1530 ile 1567 yıllarında Elmalı merkezde pek çok vakıftan bahsedilmesi Elmalı'ya bayındırlık hususunda gösterilen özeni ispatlar niteliktedir.⁶⁰ Ancak Elmalı, Şah İsmail taraftarı olan ve bir isyana kalkışan Şahkulu'nun isyanından olumsuz manada etkilenmiş ve bir yıkıma uğramıştır.⁶¹ Bu isyan sonrası Elmalı tahrip olmasına karşın demografik olarak yine de iyi durumdaydı. Binlerce kişinin ölümüyle sonuçlanan Şahkulu isyanı sonrası, Teke Sancağı'nda gerçekleşen sürgünler neticesinde sancakta birtakım kaza ve nahiyeler oldukça küçülmüştür. Nefs-i İstanos 5 mahalleye kadar düşmüş iken, nefis-i Elmalı'da 21 mahalle bulunuyordu.⁶² 16. yüzyılda Teke Sancağı'nda meydana gelen suhte isyanları sırasında da Elmalı bu olaylardan etkilenmiş ve Elmalı suhtelerin toplanmayı tercih ettikleri yerlerden biri olmuştur.⁶³

⁵⁵ Parmaksızoğlu, 1968: 111.

⁵⁶ Çelik, 2011: 345.

⁵⁷ Emecen, 1991: 236.

⁵⁸ Karaca, 2012: 104-105.

⁵⁹ Çelik, 2011: 345.

⁶⁰ Karaca, 2012: 113-114.

⁶¹ Ekiz, 2001: 64.

⁶² Tekindağ, 1979: 128.

⁶³ Durgun, 2018: 15.

Evliya Çelebi Elmalı'yı ziyaretinde buranın Teke Paşasının tahtı olduğunu, Elmalı'nın müftü, nakîbü'l-eşrâf, yeniçeri serdarı ve kethüdayeri ile âyan-ı eşrafı bulunduğunu ve 150 akçe kadılık olduğunu aktarmıştır.⁶⁴ Evliya Çelebi'nin aktardığı, Elmalı'nın Teke Paşasının tahtı olduğu bilgisi ise kuvvetle muhtemel Teke paşalarının yaz aylarında Elmalı'da ikamet etmelerinden ileri gelmekteydi.⁶⁵

Teke Sancağı'nda 18. yüzyılda bazı konar-göçer grupların itaatsizliklerine rastlanmaktadır. *Hilaf-ı rıza* hareketlerinden dolayı İç-il sancağına sürgün edilen bu konar-göçer gruplar menfalarında da rahat durmamışlar ve Teke, Alaiye, İç-il sancaklarına dağılıp, eskiden olduğu gibi kargaşa çıkarmaya devam ettiklerinden bunların Kıbrıs'a sürgün edilmelerine karar verilmiştir.⁶⁶ 18. yüzyıl başlarında konar-göçer taifelerin taşkınlıklarından Elmalı'nın da etkilendiği görülmektedir. Elmalı kazasında sakin olan Murtana cemaatinin başbuğları olan Hüseyin, Topal Abdurrahman oğulları Ali, Abdülcélil ve Süvari İsmail gibi isimler 500 kadar silahlı adam ile birlikte; Teke mütesellimi Hüseyin'in menziline basmış, adamlarını öldürmüş ve oğullarını esir etmişlerdir. Bunun yanında Serik mukaatasını malikâne olarak tasarrufunda bulunduran Süleyman isimli kişinin çiftliğini basıp kethüdası Yusuf'u öldürmüşler ve Karahisar-ı Teke kazasında ikamet etmeye başlayıp, burada eşkiyalıklarını sürdürmüşlerdir. Tüm bunlar üzerine 1713 yılı Mayıs ayı sonlarında Burdur kadısına, yeniçeri serdarı Ahmed'e emir yazılmış ve yine Antalya havalisindeki pek çok yerel güçten bunların yakalanması için destek istenmiştir.⁶⁷

Elmalı'nın verimli toprakları cazibesini arttıran unsurların başında gelmekteydi. 19. yüzyılın ortalarında Elmalı'ya uğramış olan Schönborn, Elmalı'nın nüfusunun 10.000 civarında olduğunu aktarmıştır. Verimli ovasıyla tarih boyu tahıl ve bakliyat yetiştirilen Elmalı'da bunun yanı sıra tahtacılar eliyle kesilen kereste ve dericilik de önemli bir iş alanıydı.⁶⁸ Su kaynakları bakımından zengin olan Elmalı'da dericilik mesleğinin, 19.yüzyıl ortalarında en çok icra edilen meslek olması da tesadüfî değildir. Rodos başta olmak üzere çeşitli adalardan Elmalı'ya deri satın almak için deri tüccarları geldiği gibi, Elmalı ve havalisinden elde edilen ve işlenen orman ürünleri Finike iskelesi yoluyla Mısır'a yollanmıştır.⁶⁹

⁶⁴ Kahraman, vd, 2011: 302.

⁶⁵ Darkot, 1978: 460.

⁶⁶ Tızlak, 2012: 147.

⁶⁷ BOA. A.{DVNSMHM.d.\120, s.97-98, h.403; BOA. AE.SAMD. III.\142\13730.

⁶⁸ Darkot, (tarih yok): 238.

⁶⁹ Durgun, 2018: 262.

Elmalı'yı ziyaret eden seyyahlar da Elmalı'nın kırmızı derilerinin kalitesinden, hububat ve sülük ihracı yapıldığından; Elmalı'nın Finike, Meğri (Fethiye) ve Antalya limanlarının ticaret üssü olduğundan bahsetmektedir.⁷⁰

Elmalı, 19. yüzyıl başlarında merkezi Antalya olmak üzere Teke Sancağı'nın on kazasından biriydi. Yine aynı tarihte Elmalı'nın otuzdan fazla köyü bulunuyordu.⁷¹ Elmalı'nın 20. yüzyılın başında toplam nüfusu 14.358 kişi olup, 39 köyü ve 1 nahiyesi vardı. 3 han, 3 hamam, 8 debbağhane, 10 kahvehane, 24 değirmen, 293 dükkân bulunan Elmalı'da, yetiştirilen başlıca ürünler buğday, arpa, mısır, susam, çeltik, pamuk, limon, kitre, meyan kökü ve tütündü. Kereste üretimi de önemli bir yer tutmakla beraber hayvancılık alanında Elmalı'da keçi yetiştiriciliğinin açık ara önde idi. Bununla birlikte, büyükbaş hayvancılık da azımsanmayacak derecede idi.⁷²

Verimli toprakları, bu topraklardan elde edilen tarım ürünleri, hayvancılığın oldukça yaygın olması, zengin su kaynakları, Finike gibi işlek bir iskeleye sahip olması, Teke ve Menteşe Sancaklarını birbirini bağlayan konumu, âyanların dikkatini Elmalı'ya çeken hususların başında gelmiştir. Elmalı havalisindeki zengin ormanlar da âyanlar için gerektiği zamanlarda saklanabilecekleri yerler olarak dikkatlerini celbeden bir husus olmuş olmalıdır.

Elmalı'nın işlek ticaret hayatı, ticaret hayatının şekillendiği Ömer Paşa camii külliyesi yakınında bulunan çarşısı ile yerli\yabancı tüccarları ağırlıyan hanlar âyanları uluslararası bir ticaret ağının tam ortasında konuşlandırıyordu. Kendi maiyetleri ile savaflara katılan âyanlar, barış zamanlarında kendilerine rakip gördükleri âyanlar ile mücadeleye girişiyorlardı.

Âyanlık denilen *ateşten gömleği* giymek isteyen kişiler, bu uğurda kendi aile bireyleri dâhil kimseyle karşı karşıya gelmekten çekinmiyor, üstelik bu uğurda devlet nezdinde *asi*, *eşkiya* durumuna dahi düşmeyi göze alabiliyorlardı. Kendi yaşadığı yerin âyanı olan kişiler bununla da yetinmeyerek, nüfuz alanını genişletmek istiyor, bunun için de kendi yerleşim birimlerine komşu kaza ve şehirleri etkileri altına alabilmek için uğraş veriyorlardı. Elmalı'nın yukarıda detaylı olarak anlatılan öneminden dolayı hem Elmalı hem de yörede yaşayan yerel güçlerin her daim ilgisini çeken ve onların kontrol altında tutmak istedikleri bir yerleşim birimi olmuştur.

⁷⁰ Spratt, Forbes, 2008: 286.

⁷¹ Moğol, 1990: 32, 39.

⁷² KVS., 1317, Def'a 28, s.221.

1.3. İdriszâdelerden Önce Elmalı ve Havalisinde Yerel Güçler

1.3.1. Kara Muradzâde Ailesi

İdriszâde ailesinin ortaya çıktığı Elmalı'nın dâhil olduğu Batı Antalya yöresi, âyanlık mücadelelerinin en kanlı geçtiği yerlerden biriydi. Elmalı'da Kara Muradzâde ailesi çok uzun yıllar etkinliğini korumuştur. Aileye ismini veren bu kişi bir sipahi serbölüğüydü. Sipahi serbölüğü olan Kara Murad Ağa'nın 17.yüzyıl sonlarında Elmalı'da bir yerel güç olduğu ve 1689 yılında yine kendi gibi Elmalılı olan Gürcüoğlu Ömer, Yusuf Bölükbaşı ve Antalya'da kethüdâ yeri Hasanoğlu Durak gibi bazı isimlerle kendilerine tabi levant grupları ile mütegalibelik yaptıklarını görmekteyiz.⁷³ 1698 Şubat'ında ise Kara Murad Ağa ve Gürcüoğlu Ömer'e 50'şer nefer ile Edirne'de bulunan ordu-yu hümayuna katılmaları emredilmiştir.⁷⁴ Buradan da anlaşıldığı üzere Osmanlı Devleti, II. Viyana bozgunuyla sarsıldığı ve mukaddes ittifak karşısında geri çekildiği yıllarda onların askeri güçlerinden yararlanma yolunu gitmiştir. Diğer bir deyişle devlet bu gibi mütegalibe gruplarla uzlaşma yolunu tercih etmiştir.

Kendilerine ait maiyetleri olan ve serbölük oldukları için sipahileri de etkileri altına alabilen Kara Murad Ağa ve Gürcüoğlu Ömer'in 18. yüzyıl başlarında da Elmalı'da etkin oldukları ve kendilerine tabi 300'den fazla sekban ile mütegalibelik yaptıkları görülmektedir.⁷⁵

Bahsi geçen Kara Murad Ağa'nın, Kara Muradzâde namıyla zikredilecek olan oğulları ve torunları çok uzun yıllar Elmalı'da hâkim olan yerel güçlerden olmuşlardır. Kara Murad Ağa'nın oğullarından 18. yüzyıl başlarından ortalarına kadar isimlerine belgelerde sıkça rastladığımız Ahmed, Hasan ve Hüseyin Ağa'nın kimi zaman hilaf-ı rıza hareketlerinden bahsolunsa da⁷⁶ eşkıya tenkili, asker tertibi gibi önemli hususlarda devlet tarafından sık sık görevlendirildikleri görülmektedir.⁷⁷

Kara Muradzâde Ahmed, Hasan ve Hüseyin Ağa'dan sonra bilhassa Hüseyin Ağa'nın oğulları Elmalı'da etkin olmuş ve Elmalı âyanlığı için kıyasıya bir rekabete girişmişlerdir.

Ekim 1757'nin başlarında, Kıbrıs Muhassılı, Elmalı, Lefkoşa kadıları ile Teke mütesellimine yazılan emirde Elmalı'da âyanlık iddiasında bulunan Kara Muradoğulları Abdurrahman, Mustafa, Ahmed ve Halil'in Kıbrıs'a sürgün edilmeleri emredilmiştir.⁷⁸

⁷³ Türk, 2019: 99, 214, 215.

⁷⁴ BOA. A.{DVNSMHM.d.\110, s.266, h.1226; Ordu-yu hümayuna çağırılan diğer yerel güçler; Antalya'dan Karamanlioğlu Mustafa 40 nefer ile, Kaş kazasından Deli oğlan Mustafa 50 nefer ile, yine Kaş kazasından Mustafa Beyoğlu Hacı Kadri 50 nefer ile ayrıntı için bkz. Aynı defter s.266, h.1223.

⁷⁵ BOA. A.DVNSMHM.d.\118, s.164, h.712.

⁷⁶ BOA. C.ZB.\23\1136; BOA. C.ML\ 342\14090; BOA. AE. SAMD III.\192\18524.

⁷⁷ BOA. AE.SMHD I.\35\2088; Uluçay, 1955: 167; BOA. A.{DVNSMHM.d.\146, s.9, h.30.

⁷⁸ BOA. C.ML.\26\1243.

Yukarıda anlatılan tablo âyanlık mücadelelerinin boyutlarını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Aynı aileden kişiler hatta kardeşler bile yaşadıkları yerleşim biriminin âyanı olabilmek için birbirleriyle kıyasıya mücadeleye girişmişler, birbirlerinin düşmanlarıyla bile ittifak yaptıkları olmuştur.

Ağustos 1761'in sonlarında Teke mütesellimine yazılan bir emirde Abdurrahman Ağa'dan Elmalı âyanından diye bahs olunmaktadır.⁷⁹ Ayrıca Kara Muradzâde Abdurrahman Ağa'nın, 1761 yılında Kaş âyanı Hacı Osman Ağa ile ittifak halinde olduğu bilinmektedir.⁸⁰

Abdurrahman Ağa'nın kardeşi Halil Ağa'dan 1769 tarihli bir kayıta, Elmalı sükkânından ve meşhur âyandan diye bahs olunduğu bildirilmektedir.⁸¹ Kara Muradzâde ailesinin bir diğer üyesi olan Kara Muradzâde Mustafa Ağa'nın ise 1773 yılında Elmalı âyanı olduğu görülmektedir.⁸² Kara Muradzâde Mustafa Ağa, Elmalı âyanlığını elde edebilmek uğruna, Kaş âyanı olmak isteyen Hacı Abdülkadiroğlu Yusuf Ağa ile ittifak yapmış⁸³, ayrıca Hacı İsmail oğlu Ömer, Ali Hoca, Aydın âyanından Hasan Çavuşoğlu Hacı Ahmed Ağa'nın mühürdar ve miftah ağası Hasan, Kalkan âyanı Osman, Murtanalı Deli Mehmed isimli yerel güçlerle de yakın temasta olmuştur. Bu ittifak grubu kendilerine tâbi 3-4 bin kadar levant ile birlikte Elmalı'yı baskı altında tutuyorlar ve bilhassa hasım olarak belledikleri Kara Muradzâde Halil Ağa'nın evini basıp, malına ve canına kastetmekten geri durmuyorlardı.⁸⁴

Kara Muradzâde Halil Ağa 1770 yılında Abaza Mehmed Paşa'nın maiyyetinde binbaşı olarak görev almış, seferde iken onun Elmalı'da bulunan emlak ve arazilerine hasımları Kara Muradzâde Mustafa ve Hacı Kadiroğlu Yusuf tarafından el konulmuştur.⁸⁵ Hasımları tarafından Halil Ağa'nın seferde olduğu zamanın tercih edilmesi oldukça manidar ve dikkat çekicidir. Kara Muradzâde Halil Ağa'nın diğer aile üyelerinden farklı olarak aynı zamanda mütevellilik vazifesi üstlendiği görülmektedir. Kara Muradzâde Halil Ağa 1772 yılında Antalya bölgesinin en büyük ve gösterişli camisi olan Elmalı Ömer Paşa caminin mütevellisidir.⁸⁶

⁷⁹ BOA. AE.SMST III.\76\5620.

⁸⁰ BOA. A.{DVNSAHK.A.d.\35, s.273, h.829.

⁸¹ Kırca, 2007: 455.

⁸² BOA. C.AS.\1088\47984, lef 5.

⁸³ Kara Muradzâde Mustafa Ağa ve Kaş âyanı Yusuf Ağa'nın ittifakı hakkında bkz. BOA. C.ZB.\50\2462.

⁸⁴ BOA. C.DH.\310\15477.

⁸⁵ BOA. C.AS.\727\30477.

⁸⁶ VGMA. 1058\48. Âyanlar vakıf ve hayır işleri ile yakından ilgili olmuşlardır. Kaş'ın Kasaba köyüne h.1186 (1772) tarihinde Yusuf Ağa isimli birisi tarafından bir cami yaptırılmış, aynı camiye Ali Ağa tarafından 1796'da bir minare ilave olunmuştur. Bu camiye yaptıran Yusuf Ağa'nın Kaş'ın kadim derebeylerinden olduğu bildirilmektedir; bkz. Kâzım Uysal, "Kaş", TürkAkdeniz, s.20: 29-30-31. Banisinin yalnızca Yusuf Ağa isminde biri olduğu bilinen Kaş Kasaba cami kanaatimizce Kaş âyanlığı yapan Hacı Abdülkadiroğlu Yusuf Ağa tarafından yaptırılmıştır. Camiye Ali Ağa isminde bir şahsın daha sonradan minare yaptırması Hacı Abdülkadiroğlu Yusuf Ağa'nın Ali Ağa isminde bir kardeşi olması da kanaatimizi desteklemektedir. Kaş Kasaba Merkez caminin Hacı Abdülkadiroğlu Yusuf Ağa tarafından yaptırıldığı kabul edilirse bu caminin Batı Antalya bölgesinde bir âyan tarafından yaptırılıp günümüze kadar ulaşan en eski cami olduğunu da söylemek mümkündür. Elmalı Ömer Paşa cami kadar olmasa bile devrine göre oldukça ihtişamlı olan Kaş Kasaba Merkez

Kara Muradzâde Halil Ağa, Elmalı âyanı iken Tekelioğlu ailesinden Teke mütesellimi Ebubekir Ağa tarafından öldürülmüştür.⁸⁷ Kara Muradzâde Halil Ağa'nın ölümünden sonra, Kara Muradzâde ailesinden Mustafa Ağa'nın oğlu Abdülfettah Elmalı âyanlığında bulunmuştur.⁸⁸ Kara Muradzâde ailesi üyelerinin kendi aralarında girdikleri mücadele ve Halil Ağa'nın vefatından sonra ailenin güç kaybettiğini söylemek mümkündür. Buna rağmen Kara Muradzâde ailesi Elmalı'da bulunan etkinliklerini uzun yıllar muhafaza etmişlerdir. Ailenin 19. yüzyıl ortalarında da hanedan konumunu muhafaza ettikleri görülmektedir.⁸⁹ Elmalı'nın ve Antalya havalisinin de önemli bir gücü olan Kara Muradzâde Halil Ağa'nın ölümünden kısa bir süre önce Kaş âyanı Hacı Abdülkadiroğlu Yusuf Ağa da kısa bir zaman önce katlen vefat etmiştir.⁹⁰ Elmalı âyanı Kara Muradzâde Halil Ağa ve Kaş âyanı Hacı Abdülkadiroğlu Yusuf Ağa'nın vefatları Antalya yöresindeki güç dengelerinde önemli bir dönüşüme yol açmıştır.

Antalya ve batısında âyanlık için mücadele veren yerel güçlerin, bölgelerinde bulunan kalelerde görev aldıkları ve bu kalelerdeki görevlilerin de kimi yerel güçlerle ittifak kimileri ile ise düşman oldukları ve âyanlık mücadelelerinde isteyerek veya istemeyerek taraf oldukları çok sık görülmektedir. Diğer bir deyişle Antalya ve yöresindeki kale görevlilerinin âyan olan veya âyanlık iddiasında bulunan kişiler olduğu söylenebilir. Herhangi bir kalede görev alma şansını yakalayan yerel güçler böylelikle hem askeri bir sıfat kazanıyor hem de görev aldıkları kalenin ocaklıkları üzerinde hak iddia ediyorlardı. Mesela yukarıda adı zikredilen Kaş âyanlığında bulunmuş olan Hacı Osman'ın oğlu Hasan 1761 Ocak ayı sonlarında, Kaş'ta bulunan Kekova kalesinin dizdarı olarak bulunmaktadır.⁹¹ Yine Hacı Osman'dan sonra Kaş âyanı olan Hacı Abdülkadiroğlu Seyyid Yusuf Ağa 1773 senesinde Kaş Kekova kalesinin muhafızasıyla görevlendirilmiştir.⁹² İğdir âyanı olan Burhanoglu Ali Ağa aynı zamanda Antalya kalesinin bölükbaşısıydı.⁹³ Tekelioğlu Hacı Mehmed Ağa'nın oğlu Ömer Ağa'da Finike Yılanbaşlık kalesi dizdarlığında bulunmuştur.⁹⁴

caminin kanaatimizce banisi olan Hacı Abdülkadiroğlu Yusuf Ağa'nın kendi memleketine bir cami yaptırması tabii olmakla birlikte Yusuf Ağa'nın yöredeki en dişli rakibi olan Elmalı âyanı Kara Muradzâde Halil Ağa'nın Ömer Paşa caminin mütevellisi olmasından dolayı itibar için bu camiye yaptırmış olması da muhtemel görünmektedir.

⁸⁷ Bu olayın ayrıntısına Tekelioğlu ailesi bölümünde değinilecektir.

⁸⁸ BOA. C.ML.\606\25028.

⁸⁹ BOA. ML.VRD.TMT.d.\9947\20, s.39; BOA. ML.VRD.TMT.d.\9985\1, s.2; BOA. ML.VRD.TMT.d.\9990\1, s.2.

⁹⁰ BOA. C.ML.\207\8538.

⁹¹ BOA. A.{DVNSAHK.A. d.\35, s.273, h.829.

⁹² BOA. C.AS.\1088\47984, lef 5.

⁹³ BOA. BŞM.MHF.\69\42.

⁹⁴ BOA. C.AS.\722\30265. Ömer Ağa abisi Tekelioğlu İbrahim Bey'in isyanından sonra diğer aile üyeleri ile birlikte Antalya'dan sürgün edilince bu görevi son bulmuştur. bkz. Erten, 1955: 31-32.

1.3.2. Kâşifzâde Ailesi

Kara Muradzâde ailesi gibi Elmalı'nın bir diğer yerel gücü Kâşifzâde Seyyid Hacı Mehmed ve ailesiydi. Kâşifzâde Mehmed ve ailesi Elmalı'nın yanısıra çok uzun yıllar Finike'nin de önemli bir yerel gücü olmuşlardır. Kâşifzâde Mehmed'in 1746 yılında Finike'nin Yılanbaşı kalesinin kethüdası olduğu görülmektedir. Kâşifzâde Mehmed Finike kalesi müstahfızlarının maaşlarını vermediği, bazı köyleri zorla zabtettiği gibi iddialarla Yılanbaşı kalesi müstahfızları ve Finike ileri gelenleri tarafından Kaş kadısına şikâyet edilmiştir.⁹⁵

Kâşifzâde Mehmed kale kethüdalığının yanı sıra babası Seyyid Hacı Süleyman ve oğlu Seyyid Ahmed ile Finike'ye tabi Adrasan kalesine ocaklık olarak tayin olunan Elmalı'daki Ayvasıl ve Eymir mukaatasını mâlikâne olarak tasarruflarında bulundurmıştır. 1746 yılında Ayvasıl ve Eymir mukaatası ailenin tasarruflarında iken⁹⁶ 12 Mayıs 1759'da Seyyid Süleyman'ın vefatı üzerine onun hissesini 200 kuruş peşinat ile Kara Muradzâde Seyyid Abdurrahman Ağa üzerine almayı başaramamıştır.⁹⁷ Kâşifzâde Mehmed ve babasının Adrasan kalesi neferlerinin maaşlarını ödemeleri koşuluyla tasarruflarına alabildikleri Ayvasıl ve Eymir mukataasının yarı hissesi böylelikle Elmalı'nın bir başka yerel gücü olan Kara Muradzâde ailesine geçmiştir. Diğer yandan Kâşifzâde Seyyid Mehmed'in bir diğer oğlu Seyyid Abdülcilil ise Finike Yılanbaşı kalesinin dizdarıydı. Bu sebeple aile Finike'de bulunan Yılanbaşı ve Bergos gibi kalelerde de oldukça söz sahibiydi.

Dizdar Seyyid Abdülcilil, Finike Yılanbaşı ve Bergos kalesi neferlerinin senelik maaşlarına karşılık kale neferlerinin tasarruflarında bulunan Finike'nin dokuz köyünü 1756\57 senesinden 1764\65 senesine kadar kendi tasarrufunda bulundurmıştır. Finike kalesi dizdarı Seyyid Abdülcilil tarafından zabtedilen köyler bazen hass-ı hümayun, bazen Antalya kalesi neferlerine mahsus gedik tımar, bazen de eşkinci tımarları olarak kayıt olunuyordu. Ancak dizdar Seyyid Abdülcilil'in görünürde bu köyleri kale neferlerinin maaşları için tasarrufuna almış olsa da kale görevlerine bir akçe dahi vermediği gibi dizdarlık görevini de terk edip Elmalı'daki evinde ikamet etmeye başladığı iddia ediliyordu. Bunların yanı sıra uzun yıllar Finike'de âyanlık iddiasında bulunan Hacı Alioğlu İsmail ve İğdirli Burhanoğlu Ali'nin ahaliyi zorla yanlarına celbettirmeye başlamasıyla kale muhafazası için görevli bulunamaz hale gelmiştir.⁹⁸

⁹⁵ BOA. A.{DVNSAHK.A.d.\10, s.223, h.1.

⁹⁶ BOA. A.{DVNSAHK.A.d.\10, s.105, h.2.

⁹⁷ Kâşifzâde Seyyid Mehmed'in babasının hissesini alabilmek için girişimleri için ayrıca bkz. BOA. C.ML.\26\1243; BOA. C.ML.\26\1243.

⁹⁸ BOA. C.AS.\53\2459.

Finike (Yılanbaşı), Bergos, Adrasan, Kekova ve Antalya kalelerinde hizmette bulunmaları için asker yazmakla görevli olan Baş muhasebe kâtiplerinden Hafız Mehmed Efendi'nin aktarmış olduğu bu tablo tüm bunlarla sınırlı değildir. Hafız Mehmed Efendi'nin Adrasan kalesinde hizmette bulunmaları için yazmış olduğu kişiler görevlerine intikal etmemişler ve Burhanoğlu Ali Ağa'nın yanına sığınarak onun yaptırmış olduğu kulede⁹⁹ ikamet etmeye başlamışlardır. Ayrıca, Finike ve Bergos kalelerinin ocaklığı olan Çeltük-i Enhar mukaatası da Burhanoğlu Ali Ağa tarafından zabtedildiği için Finike ve Bergos kalelerinin askerlerinin yazımı dahi düzgün bir şekilde yapılamamıştı.¹⁰⁰ Gerek Antalya'nın Batı bölgesindeki âyanlık mücadelelerinde gerekse yukarıda bahsi geçen kale görevlilerinin yerel güçlerle olan hukuku konusunda bilhassa İğdirli yerel güçlerden bahsetmekte fayda vardır.

1.3.3. İğdirli Yerel Güçler

İğdir ahalisi, Antalya'nın fethinden itibaren Antalya kalesi muhafazasında bulunmalarına karşılık vergilerden muaf olmuşlardır ve bu durum 1831 yılına kadar devam etmiştir.¹⁰¹ Ancak İğdir'de yaşayan bazı yerel güçler, İğdir ahalisine tanınan vergi imtiyazını kullanarak ahaliyi kışkırtıp zaman zaman büyük karışıklıklara sebep olmuştur. İğdir'deki bu yerel güç unsuru kişilerin başında ise Burhanoğlu ve Yanık ailelerinin olduğu görülmektedir. 1737 yılında İğdir ahaliğini yanlarına çeken Burhan Musa ve Yanık lakaplı kişiler avaneleri ile birlikte Finike'nin on üç köyünü zapt edip buralarda tarım yapmaya başlamışlardır. Finike ahalisini mağdur ettikleri gibi kendilerinden talep olunan vergileri de ödememişlerdir. Ancak, Defterhane kayıtlarında yalnızca İğdir'in, İğdir Hisarı köyünden yüz yirmi dokuz kişinin yaz ayında Antalya kalesinde muhafazada bulunmaları şartıyla ve yalnızca avarız vergisinden muaf oldukları kayıtlı olduğundan söz konusu kişilerin yükümlü oldukları vergilerden muafiyet iddiaları kesinlikle reddedilmiştir.¹⁰²

⁹⁹ Âyanlar ve âyanlık iddiasında olan kişiler kendi güvenlikleri için gerektiğinde maiyetleri ile birlikte sığınabilecekleri “kule” denilen yapılar inşa ettiriyorlardı. Tekelioğlu Ebubekir Paşa'nın da içinde top ve cephane bulunan Körük kulesi ismiyle meşhur bir kulesinin olduğu bilinmektedir; BOA. HAT.\1395\55903. Alaiye Sancağı'na bağlı Düşenbe kazası âyanı Senirlioğlu Ali'nin de bir kule yaptırdığı bilinmektedir. BOA. HAT.124.\5165. Âyan kuleleri hakkında ayrıca bkz. Atlas Dergisi, 92: 2017.

¹⁰⁰ BOA. AE.SMST III.\11\743, lef 3.

¹⁰¹ Durgun, 2018: 64.

¹⁰² BOA. AE.SMHD I.\78\5221; BOA. AE.SMHD I.\78\5221.

Burhan Musa ve Yanık Hüseyin 1742 yılında yine ayaklanarak yanlarına sayısı yüzleri bulan tüfekli adamlar almışlar ve hisselerine düşen *emval-i miriye*, *imdad-ı hazeriyye* ve *seferiyye* gibi vergilerini vermek istememişlerdir. Onların kıyamından cesaret bulan Teke Sancağı'ndaki bazı kimseler de onlara katılmış ve İğdir'deki itaatsizliğin diğer kazalara da sıçrama tehlikesine karşı Teke ve Hamid Sancakları mutasarrıfına asilerin icabına bakması emredilmiştir.¹⁰³ Burhanoglu ailesinden Burhanoglu Ali Ağa ise 1761 yılında İğdir âyanı olarak görülmektedir.¹⁰⁴ Yukarıda bahsedildiği üzere Burhanoglu Ali Ağa'da tıpkı kendinden önceki aile mensupları gibi kale görevlilerini ve bazı ahaliyi yanına celbetmiştir.

İğdir'in bir başka önemli yerel gücü ise Hacı Alioğlu İsmail olmuştur. İğdir'in Derekardıç köyünden olan bu kişiden, 7 Nisan 1750 tarihli bir belgede Sabık Rikabdar Mehmed Ağa'nın subaşı olarak bahsedilmektedir. Sabık Rikabdar Mehmed Ağa, Sabık Bursa mukataacısı İsmail Efendi ile ortak mutasarrıf olduğu Kardıç'te bulunan tımarın, İsmail Efendi'ye ait olan hissenin subaşı olan Hacı Alioğlu İsmail tarafından zabtedilmesi nedeniyle İsmail Efendi tarafından şikâyet edilmiştir.¹⁰⁵ Bilhassa Finike'ye âyan olabilmek için çaba gösteren Hacı Alioğlu İsmail, yaz mevsimini Akdağ, Macun, Dereköy'de geçiren kışın ise Finike'de ikamet eden Murtana yörüklerinin emlak ve arazilerine el koyduğu gerekçesiyle pek çok kez şikâyet edilmiştir.¹⁰⁶

Hacı Alioğlu İsmail kuvvetle muhtemel Finike'deki etkinliğini arttırabilmek için Kâşifzâde ailesini hedef almış, 1767 yılında Elmalı ve Finike'nin önemli yerel güçlerinden olan ve o sırada Elmalı nakîbü'l-eşrâf kaymakamı olarak bulunan Kâşifzâde Seyyid Mehmed Ağa'yı öldürmüştür.¹⁰⁷ Kâşifzâde Mehmed Ağa'nın nakîbü'l-eşrâf kaymakamlığı gibi önemli bir görevdeyken öldürülmesi bölgedeki yerel güçler arasındaki mücadelenin ulaştığı boyutları da göstermektedir. Kâşifzâde Mehmed Ağa'nın öldürülmesi, Kara Muradzâde Halil Ağa ve Hacı Abdülkadiroğlu Yusuf Ağa'nın ölümleri kadar önemli bir husustur. Bu üç kişinin öldürülmesi Antalya yöresindeki diğer yerel güçlerin daha da güçlenmesini sağlamıştır. Hacı Alioğlu İsmail yörenin önemli bir yerel gücü olmasına karşın onun belgelerde İğdir veya Finike âyanı olarak zikredildiğine dair bir kayda rastlanmamıştır. Ancak 1779 yılında Hacı Alioğlu İsmail Ağa'nın oğlu Ömer Ağa'nın Finike âyanı olduğu görülmektedir.¹⁰⁸

¹⁰³ Koç, 2011: 353.

¹⁰⁴ BOA. AE.SMST III.\76\5620.

¹⁰⁵ BOA. AE.SMHD I.\68\4463.

¹⁰⁶ BOA. AE.SMST III.\37\2569; BOA. A.{DVNSAHK.A.d.\35, s.146, h.444.

¹⁰⁷ BOA. A.{DVNSMHM.d.\165, s. 265, h.904.

¹⁰⁸ BOA. C.ML.\661\270131.

Birçok ailenin hakim güç olmak için kıyasıya mücadele verdiği Antalya ve yöresinde bir aile diğerleri arasından sıyrılmış ve uzun yıllar boyunca hakimiyetini sürdürmüştür. Bu aile Tekelioğlu (Hacı Osmanoğlu) ailesidir.

1.3.4. Tekelioğlu (Hacı Osmanoğlu) Ailesi

Antalya bölgesinde etkin olan aile ve yerel güçlerin belki de en önemli ve en güçlüsü ise Tekelioğulları olarak da bilinen Hacı Osmanoğlu ailesidir. Antalya ve havalisini uzun yıllar yönetecek olan bu aileye adını veren kişi 1772 yılında Antalya âyanı olduğu bilinen Hacı Osman Ağa'dır. Hacı Osman Ağa, 1778 yılında emirlere karşı ihmâlkâr davranmasından dolayı devlet tarafından katledilmiştir.¹⁰⁹ Hacı Osman Ağa'dan sonra Teke mütesellimi olan oğlu Ebubekir, babasının katlinden sonra başıbozuk davranmaya başlamış aynı yıl önce İstanos'a (Korkuteli) davet ettiği Elmalı âyanı Kara Muradzâde Halil Ağa'yı öldürmüş, daha sonra ise Elmalı kazasını basarak Elmalı kadısı Abdullah Efendi, müftü Ferah Efendi dahil olmak 30'dan fazla kişinin canına kıymıştır. Bu olaydan sonra Ebubekir Ağa'nın üzerine Hamid mütesellimi Yılanlı Musazâde Mustafa, Terkemiş voyvodası Şeyhzâde Osman, Finike âyanı Burhanzâde ve Yörük beyleri sevk edilmiştir.¹¹⁰

Kâşifzâde Seyyid Mehmed Ağa'dan sonra Elmalı'nın en önemli yerel gücü olan Kara Muradzâde Halil Ağa'nın da öldürülmesi bölgedeki güç dengelerinde önemli bir dönüşüme yol açmıştır. Böylelikle Antalya ve havalisinde en önemli yerel güç unsuru olarak neredeyse tek başına kalan ve ilerleyen yıllarda kendini devlete affettirmeyi başaran Ebubekir ya da Deli Bekir, bu kez devlet tarafından Hamid bölgesinin en önemli yerel gücü olan Yılanlıoğlu ailesinin etkisiz hale getirilmesi için kullanılmış, Deli Bekir onları bertaraf edip, onların nüfuz ve güçlerini kırmayı başarabilmiştir.¹¹¹ Kendisine devlet tarafından Yılanlıoğlu ailesine karşı bir görev verilmesi tabiri caizse Tekelioğlu Ebubekir Ağa'nın arayışta bulamadığı fırsat olmuştur. Çünkü Tekelioğlu ve Yılanlıoğlu ailesi arasında uzun yıllar boyunca Teke ve Hamid Sancağı'nda nüfuz mücadelesi olmuş, devlet tarafından bu iki aile birbirlerine karşı kullanılmıştır. Hatta devlet tarafından katli emredilen Tekelioğlu ailesinden Hacı Osman Ağa, Yılanlızâde Mustafa Ağa tarafından öldürülmüştür.¹¹²

¹⁰⁹ Tızlak, 1999: 239-240.

¹¹⁰ BOA. AE.SABH I.\45\3207; BOA. A.{DVNSMHM.d.\175, s.381, h.1101.

¹¹¹ Halaçoğlu, 2002: 13.

¹¹² Yılanlızâde Mustafa Ağa, Hacı Osman Ağa'nın katli sırasında onun bazı mal ve eşyasına da el koymuştur. Yine Hacı Osman Ağa'nın öldürüldüğü sıralarda İstanos'a bağlı Köseler köyü ahalisinden Manavoğlu Hüseyin ve Hacı Salih Zaim isimli kişiler sebebini bilmediğimiz bir nedenden dolayı Teke mutasarrıfı Abdurrahman Paşa tarafından öldürülmüştür. BOA. C.ML.\409\16762.

Yılanlıoğlu ailesini etkisizleştirdikten sonra nüfuzunu hem Teke hem de Hamid bölgesinde oldukça arttıran Tekelioğlu Ebubekir Ağa bunun yanı sıra mîr-i mîrânlık rütbesi ile taltif edilmiştir.¹¹³ Tekelioğlu Ebubekir “ paşa” olduktan sonra da devlet emirlerine karşı ihmalkâr davranmayı sürdürmüştür. Onun bu tavırları devleti rahatsız etmeye başladığında yeniden Ebubekir Paşa’yı etkisiz hale getirmenin yolları aranmaya başlanmıştır. Bu hususta ise Kaşlı Hacıkadiroğlu Ali Ağa’nın Tekelioğlu Ebubekir Paşa’nın üstesinden gelebileceği düşünülmüştür.¹¹⁴ Ancak Tekelioğlu Ebubekir Paşa 1793 yılında eceli ile vefat etmiştir.¹¹⁵ Ebubekir Paşa’nın vefatından sonra Antalya’ya gelen Hacı Mehmed Ağa ağabeyinin bütün muhallefata el koymuş ve ağabeyinin muhallefata devlet tarafından talep olduğunda, muhallefata devlete ödeyeceğini bildirmiş ve Teke mütesellimliğinin de kendisine mîr-i mîrânlık ile tevcihini istemiştir. Ancak ona abisinin muhallefatını devlete peyderpey ödemesi şartıyla dergâh-ı âli kapıcıbaşı rütbesi ile Teke mütesellimliği tevcih olunmuştur.¹¹⁶

Hacı Mehmed Ağa’nın kapıcıbaşı rütbesi ile Teke mütesellimi olarak tayininden sonra Kaş kazası âyanı Hacı Kadiroğlu Ali Ağa ile karşı karşıya geldiği görülmektedir. Belgelerde, Kaşlı Hacı Kadrioğlu Hacı Ali, Hacı Abdülkadirzâde Ali Ağa¹¹⁷, Hacı Kadiroğlu Ali¹¹⁸ isimleriyle zikredilen bu şahıs Kaş âyanı iken katledilen Hacı Abdülkadiroğlu Yusuf Ağa’nın kardeşi olup onun vefatından sonra Kaş âyanı olmuştur.

Kaş âyanı Ali Ağa’nın da, abisi Yusuf Ağa gibi Antalya bölgesinin önemli bir güç olduğu görülmektedir. Bazı devlet görevlileri tarafından Tekelioğlu Ebubekir Paşa’nın Teke bölgesindeki nüfuzunu kırmak için, Kaşlı Ali Ağa’nın kullanılabileceği düşünceleri de bu durumu desteklemektedir. Kaş âyanı Ali Ağa kuvvetle muhtemel Teke mütesellimliğinde gözü olduğu için Hacı Mehmed Ağa Teke mütesellimi olduktan sonra, Küçük Ağazâde Osman ve yandaşları ile birlikte nüfuzunu arttırabilmek için Teke mütesellimi Hacı Mehmed Ağa’nın hâkimiyet alanında mütegalibelik yapmaya başlamıştır. Ali Ağa’nın mütegalibelik hareketlerinden en çok etkilenen yerlerin başında ise Elmalı ve havalisi gelmekteydi. Bunların yanı sıra Teke mütesellimi Mehmed Ağa’nın kardeşi Ali Paşa’da Kaş âyanı Ali Ağa ile birlikte hareket etmekteydi.¹¹⁹

¹¹³ Tızlak, 2018: 101.

¹¹⁴ BOA. HAT.\1395\55903.

¹¹⁵ Tızlak, 2018: 101.

¹¹⁶ Halaçoğlu, 2002: 15-16.

¹¹⁷ BOA. AE.SABH I.\157\10495.

¹¹⁸ BOA. C.DH.\48\2364.

¹¹⁹ BOA. AE.SSLM.III.\195\11748.

Ali Paşa'nın, ağabeyi Hacı Mehmed Ağa'nın yanında olmak yerine bir başka âyanın safında yer alması Teke'deki âyanlık mücadelelerinin de farklı ve önemli bir boyutunu gözler önüne sermektedir. Ali Paşa, abisi Hacı Mehmed Ağa ile giriştiği nüfuz mücadelesinde kaybeden taraf olmuştur. Ali Paşa, abisi Hacı Mehmed Ağa'nın Kadı Paşa muhallefâtından yüklü bir miktarı gizlediğini kendisine müsaade verildiği takdirde bunu ortaya çıkaracağını devlete bildirmiştir. Ancak devlet o sırada savaşta olduğu için Ali Paşa'nın bu talebi olumsuz karşılanmıştır. Buna rağmen Ali Paşa, Antalya ahalisinin yaylada olmasını fırsat bilerek Antalya kalesini basmış ve bir takım yağmalarda bulunmuştur. Kardeşinin bu hareketini öğrenen Hacı Mehmed Ağa onu yakaladığı gibi hakkında idam emri olmamasına rağmen kardeşi Ali Paşa'yı idam ettirmiştir.¹²⁰ Diğer yandan Hacı Mehmed Ağa ve Kaş âyanı Ali Ağa arasındaki mücadele ise uzun süre devam etmiştir.

Hacı Mehmed Ağa'nın Teke mütesellimliği sırasında hatta belki de ailenin tarihinde gerçekleşen en önemli olay III. Selim döneminin önemli teşkilatçı devlet adamlarından Kadı Abdurrahman Paşa'nın, Teke mütesellimi Hacı Mehmed Ağa tarafından öldürülmesi hadisesidir. Nitekim maiyetindeki binlerce askerle İbradı'da Kadı Abdurrahman Paşa ve oğulları Abdullah Paşa ile Mehmed Bey'i idam ettiren Hacı Mehmed Ağa, ailenin muhallefâtına da el koymuştur. Ancak bu hadise devlet nazarında hiç de hoş karşılanmamış ve Tekelioğlu ailesinin devletle karşı karşıya gelmesine sebep olmuştur. 19 yıl boyunca Teke mütesellimliği görevini yürüten Hacı Mehmed Ağa 1812 yılında eceliyle vefat etmiştir.¹²¹ Kadı Abdurrahman Paşa'nın muhallefâtını zabteden Hacı Mehmed Ağa'nın vefatından sonra, onun muhallefâtının devlet tarafından zabt edilmek istenmesi Hacı Mehmed Ağa'nın oğlu İbrahim Bey'i rahatsız edecek ve ailesinin mal varlığına devlet tarafından el konulmasını istemeyen İbrahim Bey'in kalkışacağı isyan hareketi hem Tekelioğlu ailesinin hem de İdriszâde ailesinin Teke Sancağı'ndaki kaderini belirleyen olay olacaktır.

¹²⁰ Sivrikaya, 1966: 39-40.

¹²¹ Erten, 1955: 29; Tızlak, 2018: 101-102.

İKİNCİ BÖLÜM

İDRİSZÂDE AİLESİ

2.1. İdriszâde İsmail Ağa ve Tekelioğlu İbrahim Bey İsyanı

Teke mütesellimi Hacı Mehmed Ağa'nın vefatından sonra devlet tarafından onun bütün muhalefatına el koyulmasına karar verilmiştir. Muhalefatın zabtı için Aydın taraflarında bulunan sabık arpa emini İsmail Ağa'nın ismi gündeme gelmiş ise de sonradan mîrâhûr-ı evvel Hacı İsmail Ağa'nın mübaşir olarak daha uygun olacağı düşünülmüş ve dergâh-ı muallâm kapıcıbaşılardan ve silahşoran-ı hassadan mirahûr-ı evvel Hacı İsmail Ağa, Tekelioğlu Hacı Mehmed Ağa'nın muhalefatını zabt etmek için görevlendirilmiştir.¹²² Diğer yandan babasının vefatından sonra onun yerine geçme gayesinde olan ve babasının muhalefatının devlet tarafından zabtına taraftar olmayan İbrahim Bey kendisine dergâh-ı âlî kapıcıbaşılığı rütbesi ile Teke mütesellimliğinin tevcihini talep etmiştir.¹²³ Ancak onun bu talebi devlet tarafından olumsuz karşılanmış Teke Sancağı mütesellimlikten çıkarılarak, 15 Temmuz 1812'de muhassıllık olarak Karaman valisi Hacı Ali Paşa'ya tevcih olunmuştur.¹²⁴

Teke mütesellimliğini elde edemeyen Tekelioğlu İbrahim Bey'in, babasının muhalefatını yazmakla görevli olanları geri çevirmesi onun devlet nazarında asi durumuna düşmesine sebep olmuş ve İbrahim Bey üzerine Karaman Valisi Ali Paşa sevk edilmiştir. İbrahim Bey de sığınmış olduğu Antalya kalesinden savunma amaçlı hazırlıklara girişmiş bu bağlamda Antalya kalesi onarılmış, bununla birlikte Antalya dışına tahıl çıkışını dahi engellemiştir.¹²⁵

Tekelioğlu İbrahim Bey'in devlete karşı bir tutum içine girmesi Elmalı âyanı İdriszâde İsmail Ağa ile aralarının açılmasına sebep olmuştur. Mahalli rivayetlere göre; İdriszâde İsmail Ağa'nın devlete karşı bir isyan hareketi içinde bulunmayı istememiş olması üzerine, Tekelioğlu İbrahim Bey maiyetindeki kuvvetler ile birlikte Elmalı'ya gelmiş, karargâh edindiği Semahöyük köyünden top atışları ile Elmalı'ya saldırmıştır. Bununla da kalmayıp İdriszâde İsmail Ağa'nın oğlu Salih Bey'i rehin alarak Antalya'ya götürmüştür. Ancak planlanan bir kaçırma girişimi ile İsmail Ağa'nın oğlu Salih, Tekelioğlu İbrahim Bey'in elinden kurtarılmıştır.¹²⁶

¹²² BOA. HAT.\284\17074; Erten, 1955: 30.

¹²³ BOA. HAT.\00284\17074.

¹²⁴ Yılmaz, 2008: 565.

¹²⁵ Tızlak, 1999: 248.

¹²⁶ Ekiz, 2001: 66.

İdriszâde İsmail Ağa ve Tekelioğlu İbrahim Bey arasındaki bu sürtüşmedeki asıl sebep İbrahim Bey'in kalkışacağı isyan hareketinde kendine yandaş araması görünürken, perde arkasındaki bir diğer sebebin de ikili arasında Teke Sancağı'ndaki güç ve nüfuz müdalesinin olduğu aşikârdır. Nitekim İdriszâde İsmail Ağa'nın, Tekelioğlu İbrahim Bey'in tenkiline memur kılınan Karaman valisi Ali Paşa'nın maiyetinde görev aldığı görülmektedir. Ali Paşa'nın, İbrahim Bey'in tenkili hususunda kesin bir başarı elde edememesi üzerine 1813 yılında Tekelioğlu İbrahim Bey isyanını bastırmak için Haziran ayı başında Antalya'ya gelen Kaptan-ı Derya Hüsrev Paşa, bir takım müşahedelerden sonra söz konusu isyanın bertarafı için hemen bazı önlemler almaya başlamıştır. Hüsrev Paşa, önemli mevkilere askerler sevkedip, askerlerin zahire sıkıntısı yaşamasının önüne geçmek için Kıbrıs'tan zahire nakline karar vermiştir. Yine Elmalı âyanı İsmail Ağa ve bazı kaza âyanları da Ali Paşa'nın ordusuna takviye için sevk edilmiştir.¹²⁷

Temmuz 1813'te Tekelioğlu İbrahim'in adamları ve Karaman valisi Ali Paşa'nın ordusu arasında, Kızılkaya köyü ile Çubuk Boğazı'nda bazı muharebeler cereyan etmiş, İbrahim Bey'in adamları firara etmek zorunda kalmışlardır. Bunun üzerine Ali Paşa, maiyetinde bulunan; Elmalı âyanı İsmail Ağa ile Kaş ve Kalkan âyanı Mehmed Ağa'yı birkaç bin süvari ve piyade askeri ile asilerin üzerine göndermiştir.¹²⁸

Tekelioğlu İbrahim Bey isyanı sırasında bizzat sahada olan İdriszâde İsmail Ağa kara ordusunda görev almıştır. Tekelioğlu İbrahim Bey'in adamları ile yapılan muharebelerin yanı sıra, Tekelioğlu'nun önemli adamlarından; Bağdatlıoğlu, Kâtip Mustafa Efendi, Tüfenkçibaşı Yanık Mehmed Ağa, Karaman köyü ağası Mehmed Ağa, başka bir Karaman köyü ağası oğlu Hüseyin Ağa ve Telhiscioğlu Ahmed Ağa devlet safına celbedilmiş ve Elmalı âyanı İsmail Ağa'nın yanında karada istihdam edilmelelerine karar verilmiştir.¹²⁹ İsyân sırasında İdriszâde İsmail Ağa'ya verilen bir diğer görev ise isyan sırasında karşılaşılan en büyük güçlüklerden olan tahıl tedariki hususunda olmuştur. Elmalı âyanı İsmail Ağa tarafından Abdal Musa zaviyesi mahsulatından peşin akçe ile her bir devenin yükü için otuzar kuruş ödemek sureti ile arpa ve un satın alınmıştır.¹³⁰

Tekelioğlu İbrahim Bey isyanı Kaptan-ı Derya Hüsrev Paşa tarafından bastırılmış ve İbrahim Bey idam olunmuştur. Tekelioğlu İbrahim Bey isyanı sırasında yararlılıkları görülen ve Hüsrev Paşa tarafından kendisine verilen görevleri yerine getiren İdriszâde İsmail Ağa'ya

¹²⁷ Çelik, 2013: 111.

¹²⁸ BOA. HAT.497\24383.

¹²⁹ BOA. HAT.1224\47824.

¹³⁰ BOA. HAT.1224\47834.

isyan sonrası Hüsrev Paşa'nın isteği üzerine dergâh-ı âlî kapıcıbaşılığı tevcih olunmuştur.¹³¹ Tekelioğlu ailesinin nüfuzunun Teke Sancağı'ndan kalkması ile birlikte İdriszâde İsmail Ağa'nın da ilk Teke mütesellimliği serüveni başlamıştır.

2.1.1. İsmail Ağa'nın İlk Teke Mütesellimliği

S. Fikri Erten ve A. Ekiz'in aktardıklarına göre; Tekelioğlu İbrahim Bey isyanının bastırılmasında faydası görülenler taltif edildiği gibi İdriszâde İsmail Ağa'ya da yararlılıklarından dolayı Teke mütesellimliği ihsan buyrulmuştur.¹³² Hüsrev Paşa, 24 Temmuz 1814 tarihli takririnde Teke'ye henüz bir yönetici tayin olunmadığından, bu konunun gerekliliğinden bahsetmiş ayrıca Teke'ye tayin olunacak yöneticinin bölge ihtilalden yeni çıktığı için acil bir şekilde gelip yönetimi devralması gerektiğini vurgulamıştır. Bu hususta padişahın Hüsrev Paşa'ya cevabı, Teke Sancağı'nın tevcih edileceği uygun bir kişinin hatırlarına gelmediği, sancağın mütesellimlikle idare edilmesi şartı ile bir kapıcıbaşının veya cesur, becerikli birkaç kişinin ismini yazmasını bunlardan birinin geçici olarak mütesellim olarak tayin edilmesi yönünde olmuştur.¹³³ 24 Temmuz 1814 tarihli bir başka belgede, İdriszâde İsmail Ağa'dan Teke mütesellimi olarak bahsedildiği görülmektedir.¹³⁴

İdriszâde İsmail Ağa'nın Teke mütesellimi olarak tayininde Hüsrev Paşa'nın etkisi olmuş olmalıdır. Çünkü padişah tarafından Teke'ye bir mütesellim tayini meselesi Hüsrev Paşa'ya havale edilmiştir. Hüsrev Paşa tarafından da Tekelioğlu isyanı sırasında bizzat emrinde bulunan İdriszâde İsmail Ağa'nın Teke'ye mütesellim olarak tayin edilmiş olması ilk akla gelen husustur. İdriszâde İsmail Ağa, Teke mütesellimi olurken aralarında güç ve nüfuz mücadelesi olan Tekelioğlu İbrahim Bey çok istediği Teke mütesellimliğini elde edememiş ve canından olmuştur. Onun katlen vefatı Tekelioğulları ya da Hacı Osmanoğlu olarak anılan ailenin de Antalya ve havalisindeki hâkimiyetinin sonu olmuştur.

Devlet nazarında en az isyanın bastırılması kadar mühim olan bir başka mevzu Tekelioğlu Hacı Mehmed Ağa ve oğlu İbrahim'in muhallelfatlarının zabtı meselesi olmuştur. Bu iş için sabık Tersane emini Mehmed Emin Vahid Efendi görevlendirilmiş ve Tekelioğlu ailesinin de Selanik'e sürgün edilmesine karar verilmiştir.¹³⁵

¹³¹ İdriszâde İsmail Ağa'nın yanısıra Hüsrev Paşa tarafından kapıcıbaşılık ile taltif edilmesi istenen bir diğer kişi Düşenbe âyanı Senirlizâde Mehmed Bey olmuştur. BOA. HAT.\743\35188.

¹³² Ekiz, 2001: 66; Erten, 1997: 159.

¹³³ BOA. HAT.\1224\47857.

¹³⁴ BOA. HAT.\1125\47871.

¹³⁵ Erten, 1955: 40.

Hüsrev Paşa Antalya'dan ayrılmadan önce Elmalı âyanı ve Teke mütesellimi İdriszâde İsmail Ağa'yı Tekelioğlu arazi ve çiftliklerine dair bilgisi fazla olması hasebiyle işlerine yardımcı olması için 24 Temmuz 1814'de Tekelioğlu muhallefatının zabtı ile görevli Vahid Efendi'nin maiyetine tayin etmiştir.¹³⁶

Hüsrev Paşa tarafından, maiyyetindeki askeri ile Antalya kalesine gelerek Vahid Efendi'ye katılması emrolunan İdriszâde İsmail Ağa'nın yanı sıra güvenlik amaçlı olarak Menteşe mutasarrıfı Reşid Paşa'ya da kapı halkı yanında bir miktar asker alarak Antalya'ya gelmesi emredilmiştir.¹³⁷ Böylelikle Tekelioğlu galesi atlatıldıktan sonra İdriszâde İsmail Ağa'nın da ilk Teke mütesellimliği başlamıştır.

Ağustos 1814'de Hüsrev Paşa'nın Antalya'dan ayrılması ile Tekelioğlu muhallefatının sayımının yanında mütesellime gerek duyulmamış ve Teke Sancağı'nın idaresi de Mehmed Emin Vahid Efendi'ye verilmiştir. Böylelikle İdriszâde İsmail Ağa'nın çok uzun sürmeyen ilk Teke mütesellimliği vazifesi de böylece sona ermiştir. Ancak Vahid Efendi, 23 Ağustos 1814 tarihli arzında askerlerin maaşlarının ödenmesi vb. işler için Teke'ye, bir vali ya da mütesellim tayin edilmesini istediğini eğer uygun görülür ise bu iş için kendi kethüdası bulunan dergâh-ı âlî gediklilerinden Osman Ağa'nın seçilebileceğini belirtmiştir.¹³⁸ Vahid Efendi'nin önerisi ile Osman Ağa, İdriszâde İsmail Ağa'dan sonraki Teke mütesellimi olmuştur. 5 Eylül 1815 tarihinde ise Vahid Efendi'ye vezaret ile Teke ve Hamid Sancakları tevcih olunmuştur.¹³⁹

2.1.2. İsmail Ağa'nın Limni'ye Sürgünü

Vezir Vahid Paşa'nın, Tekelioğlu muhallefatı yazımından sonra halletmesi gereken en önemli işlerin başında Teke Sancağı'ndaki adli teşkilatın sağlıklı bir şekilde tesisi meselesi geliyordu. Çünkü Teke Sancağı'ndaki kazalarda çok uzun zamandır kadı ve naib bulunmamaktaydı. Bu durum Teke Sancağı'nda uzun yıllar hâkim güç olan Tekelioğulları'nın niyabetleri ele geçirmiş olmalarından kaynaklanıyordu.¹⁴⁰

Tekelioğlu isyanı bastırılmış olsa bile sancak genelinde otorite tam olarak teşkil edilememişti. Hatta Teke Sancağı'nda Antalya ve Elmalı'dan başka yerde uzun süreden beri kadı olmadığından gerektiği zaman ilamları âyanlar yazıyordu. Vahid Paşa, Teke'ye kadı ve naibler gönderilmesini istemiş ise de Kızılkaya haricinde hiçbir kazaya naib gönderilmemiş bu boşluktan faydalanan âyanlar da istedikleri gibi hareket etme imkânı bulmuşlardır.

¹³⁶ BOA. HAT \.1125\47871.

¹³⁷ BOA. HAT.1225\47867.

¹³⁸ BOA. HAT.\522\25514.

¹³⁹ Erten, 1955: 40.

¹⁴⁰ Tızlak, 1999: 15.

Kaş âyanı Mehmed ve Finike âyanı Uzun Ömer eskiden olduğu gibi kendi düzenlerini devam ettirmişlerdir. Kaş âyanı Mehmed'in Tekelioğlu İbrahim Bey zamanından hazineye 108.500 kuruş, Finike âyanı Ömer'in 42.730 kuruş borçları olmasına karşın, bu miktarların Tekelioğlu'nun kendilerinden zorla istendiğini söyleyerek borçlarını vermek istemeyip, diğer yandan bu miktarların kazaları ahasinden tahsil edilmesini söylemişlerdir.

Kaş âyanı Mehmed'den kendi hissesine düşen 108.500 kuruşluk miktarın 14.000 küsur kuruşluk kısmı tahsil olunabilmiş ise de Finike âyanı Uzun Ömer'den beş kuruş dahi tahsil olunamamıştır. 27 Mart 1816 tarihli tahriratında tüm bunları uzun uzadıya anlatan Vahid Paşa, Finike, Kalkanlı, Kaş, Karahisar-ı Teke ve Germiği kazalarına birer naib gönderilmesini, eğer Finike ve Kaş âyanları kazalarına naib geldikten sonra da uygunsuz hareketlerine devam ederler ise sürgün edilmelerini istemiştir.¹⁴¹ Ancak Finike ve Kaş kazası âyanlarının değil Elmalı âyanı İdriszâde İsmail Ağa'nın, 1816 yılında Limni'ye sürgün cezasına çarptırıldığı görülüyor.

Teke ve Hamid sancakları mutasarrıfı Vahid Paşa'nın, Elmalı âyanı İsmail Ağa'nın hilaf-ı rıza hareketinde bulunması ve emval-i miriyyenin tahsilinde ağır davranması gibi hususları beyan ettiği tahriratı sonrası İsmail Ağa'nın Limni'ye sürgün edilmesi emredilmiştir.¹⁴² Ayrıca, İdriszâde İsmail Ağa'nın sürgün cezası almasından sonra, 21 Ekim 1816 tarihinde, Vahid Paşa'ya müracaat eden Elmalı'nın civar kaza âyan, ihtiyar ve vücuhi, kendi kazaları âyanlarının, hilaf-ı rıza hareketleri olması halinde darphane-i amireye belli bedeller ödemeyi taahhüt etmişler böylece, Kaş kazası âyanı ve ihtiyarları 75.000 kuruş, Kalkanlı kazası âyanı 50.000 kuruş, Finike âyanı 50.000 kuruş ve İğdir âyanı 30.000 kuruşluk nezre bağlanmışlardır.¹⁴³ Bu durum, Teke mütesellimliğinde bulunmuş Elmalı âyanı İdriszâde İsmail Ağa'nın sürgün cezası almasının, diğer kaza âyanlarını daha ılımlı hareket etmeye sevkettiğini düşündürmektedir. Ayrıca Hüsrev Paşa'nın maiyetinde olan İsmail Ağa'nın, Vahid Paşa zamanında gözden düşmesi ve sürgün cezası alması ikili arasında bir ihtilafı akla getirmektedir.

İsmail Ağa'nın sürgün yerine hareketinden önce kendisinden sonra Elmalı âyanı olan Mustafa isimli kişiye bırakmış olduğu Tekelioğulları zamanındaki Elmalı ve köylerinde yaşayan kişilerin borçlarını içeren tek sayfalık bir belge mevcuttur.¹⁴⁴

¹⁴¹ BOA. HAT.\637\31426.

¹⁴² BOA. HAT.\1532\70.

¹⁴³ BOA. C.DH.\83\4130.

¹⁴⁴ BOA. C.ML\498\20247. (Belge üzerinde herhangi bir tarih bulunmamakla birlikte, belge yanlış olarak 29 Zilhicce 1300'e tarihlendirilmiştir. Belge Elmalı âyanı İdriszâde İsmail Ağa'nın sürgün cezası aldığı 1816 yılına aittir.)

Vahid Paşa'nın tahriratı sonrası sürgün cezasına çarptırılan İsmail Ağa, 1816 yılı Mayıs ayı sonlarında, sürgün yerine giderken Kaptan-ı Derya Hüsrev Paşa'nın kapı kethüdası Selim Sabit Efendi ile görüşebilmiş ve Tekelioğlu İbrahim Bey isyanı sırasında Hüsrev Paşa'nın maiyetinde olduğunu ve yapmış olduğu hizmetlerinden bahsederek affını talep etmiştir.

Selim Sabit Efendi, durumu Hüsrev Paşa'ya bildirmiş ve Hüsrev Paşa onun affı konusunda ricacı olmuş ve İsmail Ağa'nın affedilmesini sağlamıştır. Yine, sürgün emrinde yer almamasına rağmen eğer zabtedilmiş emlak ve eşyası varsa İsmail Ağa'ya geri iadesi, evlatlarından hapsedilen var ise onların da salıverilmesi emredilmiştir.¹⁴⁵ Hüsrev Paşa'nın, İdriszâde İsmail Ağa'nın affı için bizzati ricacı olması dikkati celbeden bir husus olarak göze çarpmaktadır. Sürgün cezasının affından sonra İsmail Ağa'nın ikinci kez Teke mütesellimi olarak tayin edildiği görülmektedir.

2.1.3. İsmail Ağa'nın İkinci Teke Mütesellimliği

Teke Sancağı'nın 19.yüzyılın ilk yarısından itibaren çoğu zaman Hamid Sancağı ile birleştirilerek vezirlere tevcih edildiği görülmektedir. Sancak mutasarrıfı olarak atanan vezirlerin, kimi zaman görev yerlerine gitmeyip kendi yerlerine emin kişilerden mütesellim tayin ettikleri de olmuştur.¹⁴⁶ Nisan 1819'un sonlarında daha önceden Sakız adasına sürgün edilmiş olan Mehmed Emin Rauf Paşa'ya Teke ve Hamid sancakları mutasarrıflığı görevi tevcih olunmuştur.¹⁴⁷ Mehmed Emin Rauf Paşa Antalya'ya gelene kadar bir mütesellim tayini gerekli olduğundan onun isteği ile 14 Temmuz 1819'da Teke vücuhundan ve dergâh-ı alî kapıcıbaşlarından İdriszâde İsmail Ağa'ya Teke mütesellimliği tevcih olunmuştur.¹⁴⁸ İdriszâde İsmail Ağa'nın bu ikinci Teke mütesellimliği sırasında, mütesellimlerin ikamet ettiği ve idareyi yürüttüğü konakların tamir ve mefruşat işlerini yürüttüğü görülmektedir.

Antalya'da 19. yüzyıl başında Teke mütesellimlerinin ikamet ettiği¹⁴⁹ ve "İçeri, Aşağı ve Yukarı konak" olarak anılan üç konağın tamir ve mefruşat işleri 1815 yılında Teke mütesellimi Osman Ağa marifetiyle yürütülmüştür.¹⁵⁰ Aynı konakların 1819 yılındaki tamir ve mefruşat işlerini ise Teke mütesellimi İdriszâde İsmail Ağa, Zanailoğlu Dimitri ile birlikte üstlenmiştir. 1819 yılında konaklar için yapılan bütün masraflar 5.775.5 kuruş tutmuştur.

¹⁴⁵ BOA. HAT.\1532\70; Toku, 2019: 366-367, 440-441.

¹⁴⁶ Durgun, 2018: 20.

¹⁴⁷ BOA. C.DH.\47\2314.

¹⁴⁸ AŞS 2\40-62.

¹⁴⁹ Osmanlı devrinde Kıbrıs'ta da idarecilerin ikamet ettiği ve "Mütesellim\Muhassıl Sarayı" şeklinde isimlendirilen tarihi bir saray kullanılmış, bu sarayın onarım ve bakımı için halktan "döşeme akçesi" adıyla anılan bir vergi toplanmıştır. bkz. Dinç, 2014: 153-164.

¹⁵⁰ Sarıhan, 2003: 24. Konaklara yapılan çeşitli masraflar için ayrıca bkz; 101, 102, 103.

Tutulan kayıtlardan Teke mütesellim konağının yapısını da anlayabilmek mümkündür. Mesela 1819'da ki masraf kaydından Teke mütesellim konağında; arz odası, kürk odası, harem odası, kapıcılar kethüdası odası, divan efendisi odası, hazine odası gibi odaların mevcut olduğu görülmektedir.¹⁵¹

İdriszâde İsmail Ağa'nın ikinci Teke mütesellimliğinin ne kadar sürdüğü bilinmemekle birlikte daha sonra da devlet hizmetinde bulunmaya devam etmiş ve İdriszâde İsmail Ağa'nın Teke mütesellimliğinden sonraki vazifesi Antalya kalesi bina eminliği olmuştur.

2.1.4. İsmail Ağa'nın Antalya Kalesi Bina Eminliği

Oldukça eski bir geçmişe sahip olan Antalya kalesinin, şehrin kurucusu olan II. Attalos tarafından yaptırıldığı düşünülmeyle birlikte, Antalya kalesi inşa edildiği tarihten itibaren Antalya'ya hükmedenler tarafından güçlendirilmiş ve onarımlardan geçmiştir. Antalya'nın Türk hâkimiyetinde bulunduğu devirlerde Antalya kalesinin tahkimine devam edilmiş; Bu tahkimler Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde de devam etmiştir.¹⁵²

Antalya kalesinin 19.yüzyılda gerçekleşen tamiratlarında ise merkez tarafından tayin olunan bina eminlerinin aktif rol oynadığı görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde kamu binalarının yeniden inşa ve tamiri için görevlendirilen memurlar bina emini olarak adlandırılırdı. Bina emini bu tür inşa ve tamirlerin masraflarından sorumlu olup aynı zamanda inşa ve tamirat için gerekli işçi ve malzemelerin bulunması da onun yükümlülüklerindendi. Bina eminleri inşa yahut tamir faaliyeti sırasında düzenli olarak defter tuttuklarından inşa faaliyetleri, hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür.¹⁵³ İnşa veya tamir faaliyetinde kullanılacak malzemelerin çeşidi (kereste, mermer, taş, demir vb.), çalıştırılacak işçilerin vazifeleri (amele, duvarcı, neccar vb.) ve işçi ve malzemelerin nerelerden sağlandığı gibi pek çok hususun bilgisine bina eminleri tarafından tutulan defterlerden ulaşılabilir.

Mimar ve bina emininin vazifeleri ayrı idi. Mimarbaşı ya da hassa mimarı tamir ve onarımı yapılacak yapının planını, resmini çizer; yapı onun denetimi altında olurdu. İşin mali kısmında görevli olan bina emini, gerekli işçi, malzeme tedariki hususlarını hallederken, her türlü masrafların da kaydını tutardı. Gerekli durumlarda ve inşaatın ya da tamiratın bitiminde hesaba çekilir ve kendisine temiz kâğıdı verilirdi.¹⁵⁴ Osmanlı kale tamiratlarında izlenen usûl ve metodların Antalya kalesi tamiratları esnasında da uygulandığı görülmektedir.

¹⁵¹ AŞS 2\45-72.

¹⁵² Armağan, 2006: 161.

¹⁵³ Pakalın, 1993: 234.

¹⁵⁴ Koçu, 1961: 2784.

Antalya kalesi Tekelioğlu İbrahim Bey isyanı sırasında oldukça zarar gördüğü için Antalya kalesinin tamiratı hem şehrin güvenliği hem de şehrin imarı açısından oldukça önemliydi ve bu konuya bilhassa ehemmiyet gösterilmiştir.

Teke ve Hamid Sancakları mutasarrıfı Vahid Paşa'nın Antalya kalesinin tamiri hususuna dair, Dersaadet'e yazmış olduğu arz üzerine 8 Mayıs 1815'te Antalya mahkemesi bir ilam düzenleyerek İstanbul'a göndermiş ve Antalya kalesinin tamiri için izin istemiştir.¹⁵⁵

Antalya kalesinin tamirine dair ferman, Antalya kalesinin keşfi ile görevlendirilmiş olan hassa mimarlarından Mehmed Raşid Efendi tarafından Antalya mahkemesine gönderilmiş ve söz konusu tamir fermanı Antalya kadı siciline kayıt olunmuştur. Yine Antalya kalesinin tamire muhtaç bütün mahallerinin Vahid Paşa ve keşfe memur Mehmed Raşid Efendi tarafından tek tek tespit edilip keşif defterine yazılması ve keşif defterinin Mehmed Raşid Efendi vasıtasıyla Dersaadet'e gönderilmesi de istenmiştir.¹⁵⁶

Vahid Paşa ve hassa mimarlarından Mehmed Raşid Efendi tarafından Antalya kalesinin tamire muhtaç ve yenilenmesi gereken mahal ve mevkileri tespit edilmiş ve keşif defterine kayıt olunmuştur.¹⁵⁷ Bununla birlikte 15 Temmuz 1815'de, Antalya kalesinin tamiri için bina emini vazifesi ile Abbas Paşa muhallefati mübaşiri olan dergâh-ı muallâ gediklilerinden Ahmed Ağa görevlendirilmiştir.¹⁵⁸ Ancak Antalya kalesi bina emini Ahmed Ağa tamirat işini tamamlayamamıştır. Antalya kalesi bina emini Ahmed Ağa'nın göreve başlamasından 6 ay kadar sonra; 25 Şubat 1816 tarihli Antalya kalesinin tamirine dair bir ferman kaydında Antalya kalesi bina emini olarak bu defa dergâh-ı âli gediklilerinden Osman Ağa'nın tayin edildiğini görmekteyiz.¹⁵⁹

Osman Ağa da Antalya kalesinin tamirinin tamamen bitmesi işinde muvaffak olamamıştır. Bundan dolayı, 1819 Şubat'ında Teke ve Hamid Sancakları mutasarrıfı Rauf Paşa, Antalya kadısı ve İdrisîzâde İsmail Ağa'ya yazılan bir emir ile Antalya kalesi bina emini Osman Ağa görevinden azledilmiş ve hesap vermesi için dersaadete çağırılırken, İsmail Ağa Antalya kalesi bina emini olarak tayin edilmiştir.¹⁶⁰

Kale-i Hakaniye Nazırı Mehmed Said ve Hassa mimarbaşı Said Ali Rıza tarafından yapılan tespite göre Antalya kalesinin tamire muhtaç, harap vaziyetteki kargir duvarlarının masrafı 38.442.5 kuruş olarak belirlenmiştir.

¹⁵⁵ Özdemir, 1992: 143.

¹⁵⁶ AŞS I/34-85.

¹⁵⁷ AŞS I/27-75. Keşfi yapılan tamire muhtaç mahaller için ayrıca bkz. Aynı sicil, s.28-29; BOA. C.AS.\840\35837.; ayrıca bkz. Ek-3.

¹⁵⁸ BOA. C.AS.\840\35837, lef 18.

¹⁵⁹ AŞS I/6-23.

¹⁶⁰ AŞS 2\32-53.

Kale-i Hakaniye nazırı ve Hassa mimarbaşısı; tahkime muhtaç diğer mahallerin imarı yapılmaz ise masrafın giderek artacağını da belirtmişlerdir. Önceden İstanbul'dan Antalya'ya gönderilen mimar-ı hassa halifesi Mehmed Emin halife tarafından yapılan keşif ve muayene sonrası Antalya kalesinin bütün tamiri için 158.000 kuruşun yeterli olacağı düşünülmüş ve keşif defteri dersaadete takdim olunmuştur.¹⁶¹

İsmail Ağa'nın Antalya kalesi bina emini olarak tayininden sonra, Teke mütesellimi tayin olunan dergâh-ı muallam kapıcıbaşlarından Ömer Ağa ve ustabaşı marifetiyle Antalya kalesinin tamire muhtaç mahallerinin keşfi yapılmış, bu mahallerin 38.442.5 kuruş keşfi olup, 1819 Şubat ayı ortalarında Antalya kalesi bina emini olarak tayin olunan İdriszâde İsmail Ağa'ya verilmek üzere 35.000 kuruşluk bir tezkire hazırlanmış ise de İdriszâde İsmail Ağa'ya toplamda 15.000 kuruş gönderilmiştir.¹⁶² Bununla birlikte hassa mimarbaşısı Mehmed Rasim Efendi'nin hesabına göre İsmail Ağa'nın Antalya kalesinde inşa ettirdiği mahallerin 4.566.5 kuruş tutarında olduğu görülmektedir. Ancak İsmail Ağa'nın ömrü, tamir işini tamamlamaya yetmemiş Antalya kalesi bina eminliği vazifesinde iken 1820 yılı Haziran'ında eceli ile vefat etmiştir. Vefat eden İsmail Ağa'nın yerine Antalya kalesi bina eminliğine, Kaş kazası sabık âyanı Mehmed Ağa tayin edilmiştir.¹⁶³ 1815-1820 tarihlerinde Antalya kalesi bina emini olarak tayin kişileri sırası ile sayacak olursak; dergâh-ı âlî gediklilerinden Ahmed Ağa, dergâh-ı âlî gediklilerinden Silahşoran-ı Hassa'dan Osman Ağa, dergâh-ı âlî kapıcıbaşlarından sabık Teke mütesellimi İdriszâde İsmail Ağa ve Kaş kazası eski âyanı Mehmed Ağa'dır. Bununla birlikte Antalya kalesinin, Sultan II. Mahmud devrinde 1817\1818'de görmüş olduğu tamirata dair bir kitabe olup, bu kitabe Antalya müzesinde muhafaza edilmektedir.¹⁶⁴

2.1.5. İsmail Ağa'nın Vefatı

Antalya kalesi bina emini iken 1820 Haziran'ında vefat etmiş olan İsmail Ağa'dan geriye 2.400.000 kuruşluk yüklü bir muhallefet kalmıştır. İsmail Ağa'nın muhallefetinden 20.000 kuruşluk bir miktar ise Antalya kalesi tamiratına sarf edilmek üzere ayrılmıştır.¹⁶⁵

A.Ekiz'in, mezarının Antalya'da olduğunu belirttiği¹⁶⁶ İsmail Ağa'dan geriye kalan muhallefet onun oldukça varlıklı bir insan olduğunu göstermektedir.

¹⁶¹ AŞS 2\32-53.

¹⁶² AŞS 2\65-118.

¹⁶³ AŞS 2 \65-115.

¹⁶⁴ Moğol, 1990: 67.

¹⁶⁵ AŞS 2 \65-115.

¹⁶⁶ Ekiz, 2001: 66.

Dergâh-ı âli kapıcıbaşılardan iki kez Teke mütesellimliğinde bulunan İsmail Ağa'nın Tekelioğlu Mehmed Ağa ve Finike âyanı Ömer Ağa gibi belgelerde servet sahibi olarak zikredilen ve muhallefatları devlet tarafından zabtedilen¹⁶⁷ çiftlik sahibi ve mültezim âyanlar gibi Teke Sancağı'nın en önemli yerel güçlerinden olduğu anlaşıyor. Yine vefatından sonra geriye 2.400.000 kuruşluk yüklü bir muhallefat kalan İsmail Ağa'nın muhallefatının, Saruhan mütesellimi iken vefat eden ve muhallefatının 2 milyon 164 bin kuruş kadar olduğu tahmin edilen Kara Osmanoğlu Hüseyin Ağa'nın muhallefatından¹⁶⁸ fazla bir muhallefatının olması da İdriszâde İsmail Ağa'nın konumunu göstermesi açısından mühimdir.

2.2. İdriszâde Salih Ağa ve İzmir Kalesi Muhafızlığı

Salih Ağa, İdriszâde İsmail Ağa'nın Bayralarlı Hacı Hatipoğlu kızı denilen ilk eşinden olma en büyük çocuğudur. Aile soy ağacında Saliha Hanım isimli biriyle evlenmiş olduğu kaydedilen Salih Ağa'nın bu evlilikten Ömer¹⁶⁹, Mustafa Ragıp¹⁷⁰, İbrahim¹⁷¹, İsmail ve İzzet isimli beş oğlu, Zeynep,¹⁷² Vesile, Hatice, Esmâ, Nefise ve Güldali adında altı kızı olmuştur.¹⁷³ Asker kökenli olan, İdriszâde Salih Ağa'nın genç yaşlarından itibaren tımarlı sipahi olduğunu bilinmektedir.¹⁷⁴

Tekelioğlu isyanı sırasında babası İdriszâde İsmail Ağa'nın maiyetinde olduğunu düşündüğümüz İdriszâde Salih Ağa, tımarlı sipahilikten İzmir alaybeyliğine terfi etmiş, babasının vefatını müteâkip, İzmir alaybeyi olarak bulunan İdriszâde Salih Ağa, 1821 Haziran'ın da ise İzmir kalesi sipahilerine muhafız olarak tayin edilmiştir.¹⁷⁵

İzmir alaybeyi İdriszâde Salih Ağa'nın, İzmir kalesi sipahilerine muhafız olarak atandığı dönem Osmanlı Devleti'nin Mora isyanı ile meşgul olduğu kritik bir zaman dilimine rastlamaktadır. Salih Ağa'nın ne kadar süre İzmir kalesi sipahilerinin muhafızlığında kaldığı, belli olmayıp bundan sonraki görevi Teke alaybeyliği olmuştur.

¹⁶⁷ Finike âyanı Ömer Ağa'nın muhallefatının zabtedilmesi hakkında bkz. Karstarlı, 2001: 74-75.

¹⁶⁸ Nagata, 1981: 1055.

¹⁶⁹ Ömer Ağa'nın eşi aile soy ağacında babası Salih Ağa'nın yeğeni İdris Ağa kızı Hatice Hanım olarak kaydedilmiştir. Ömer Ağa'nın 20. yüzyıl başlarında Elmalı'nın Cami-i Atik mahallesinde sakin olduğu görülmektedir. bkz. Öncel, 174: 2013.

¹⁷⁰ Aile soy ağacında lakabı Çil Ağa, doğum tarihi h.1267 (1850\51) kaydedilmiş olan bu kişinin 19.yüzyıl sonlarında Antalya'nın önde gelen dava vekillerinden olan Elmalılı İdriszâde Mustafa Ragıp Efendi olduğu düşünülmektedir. Devrinin avukatları olarak nitelendirebileceğimiz dava vekillerinden İdriszâde Mustafa Ragıp Efendi'nin üstlendiği davalardan bazıları hakkında bkz. Bircan, 2012: 66, 81, 90, 93, 97.

¹⁷¹ Aile soy ağacından babasının damadı ve yeğeni olan İdris Ağa'nın kızı Pembe Hanım ile evlendiği anlaşılan İbrahim Ağa'nın mezarı Elmalı Bayralar köyünde bulunmaktadır. 1834\35 doğumlu olan İbrahim Ağa, 1891\92 yılında vefat etmiştir. Salih Ağa'nın oğlu İbrahim Ağa'nın kabri için bkz. Ek-20

¹⁷² Aile soy ağacında Zeynep Hanım'ın eşi Kara Muradzâde Murad Ağa olarak kaydedilmiştir.

¹⁷³ Aile soy ağacı bkz. ek-19.

¹⁷⁴ BOA.{DFE.d.\430, s.4; İdriszâde Salih Ağa deftere mahlûl olarak kaydedilmiştir.

¹⁷⁵ BOA. AE.SMHD II.\46\3040.

2.2.1. Salih Ağa'nın Teke Alaybeyliği

Evliya Çelebi Elmalı'yı ziyaretinde Elmalı'nın Teke paşasının tahtı olduğundan ve alaybeyi, çeribaşısı, nakîbü'l-eşrâfî, kethüdayeri, yeniçeri serdarı olduğundan bahseder.¹⁷⁶ Ancak kuvvetle muhtemel Evliya Çelebi'nin verdiği bu bilgiler Teke alaybeyi ve çeribaşısının Elmalı'da ikamet etmesinden kaynaklanmaktaydı. Ahmed Bey, Hamza Bey, Mustafa Bey, Kulaksızoğlu Mehmed, İbrahim Bey, Yahya Bey gibi kişiler, 1600 yılına kadar Teke alaybeyliğinde bulunmuş kişilerden bazılarıdır.¹⁷⁷ Seyyid Burhan ve Mehmed Beyler ise 18.yüzyılın ortalarında Teke alaybeyliği yapmış kişilerdir.¹⁷⁸ 2 Ocak 1793 tarihli bir belgede Teke Alaybeyi olan Çelenkoğlu Mehmed'in Elmalı'da yerleşik olduğu görülmektedir.¹⁷⁹ 1815 tarihli Teke cebe yoklama defterinde de Teke Alaybeyi Seyyid Mehmed Elmalı'da sakin olarak kaydedilmişti.¹⁸⁰

Bir Elmalılı olarak Elmalı âyanlığının yanı sıra Teke alaybeyliğini uhdesinde bulunduran İdriszâde Salih Ağa'nın, Tekelioğlu akraba ve avanesinden Antalya'da âyanlık iddiasında olan Osman isimli kişi ile Kalkanlı kazasından Hacı Hasan ve İbrahim kethüda ile birlikte ortak hareket ettiği, ihtilal niyetinde oldukları iddia edilmiş ve 1823 yılı Kasım ayı ortalarında Adana naibi ve Teke mütesellimi Kara Osmanzâde Hacı Eyüb Ağa'ya yazılan hüküm ile hepsinin Adana'ya sürgün edilmesi emredilmiştir. 18 Ocak 1824 tarihinde Salih Ağa ve Osman Ağa sürgün yerine gönderilmiş ancak İbrahim Kethüda ve Hacı Hasan, Menteşe Sancağı kazalarına firar etmişlerdir.

Sürgünde olan Salih Ağa, sürgüne gittiği günden beri hem kendisinin hem ailesinin zor durumda olması, yine o sıralarda Teke Sancağı'na yoklamacı tayin olunacağından ve Teke Sancağı alaybeyliği hâlâ Salih Ağa'nın üzerinde olmasından dolayı yapılacak yoklama sırasında Antalya'da bulunması gerektiği gibi hususları belirten Anadolu Valisi vezir Mehmed Derviş Paşa'nın affı konusunda ricacı olmasıyla Salih Ağa bir daha hilaf-ı rıza harekette bulunmaması şartı ile 1824 yılı Şubat ayı başlarında affedilmiştir.¹⁸¹ Sürgün cezasının affedilmesinden sonra, Salih Ağa'nın 11 Aralık 1826 tarihinde hâlâ Elmalı âyanı olduğu görülmektedir.¹⁸²

¹⁷⁶ Kahraman vd, 2011:302.

¹⁷⁷ Karaca, 1997: 64-65.

¹⁷⁸ BOA. AE.SMST III.\128\9924.

¹⁷⁹ BOA. C.AS.\44104\1.

¹⁸⁰ BOA. A.{DFE.d.\430, s.3.

¹⁸¹ Daş, 2019: 251-252, 312-313; BOA. A.{DVNSKLB.d.\37, s.103, h.2.

¹⁸² AŞS 4\13-27.

Salih Ağa, Teke sipahilerinin alaybeyi olarak birkaç sene Tuna sahilinde bulunmuş¹⁸³, orada hastalanmasından sonra İstanbul'a gitmiş burada hastalık durumunu izah ettikten sonra emekli edilmiştir. Ancak Salih Ağa, 4 Ağustos 1828 tarihinde bu kez Elmalı voyvodası sıfatıyla İstanköy adası muhafızı Hacı Ali Paşa'nın maiyetine tayin edilmiştir. Yerine küçük kardeşi Ahmed Ağa'yı bırakan Salih Ağa'ya yanında yeterince azık, 50 nefer süvari, 50 nefer piyade alarak yola çıkması emredilmiştir. Salih Ağa hasta olduğunu yeni bir sefere iştirak edebilecek durumda olmadığını ifade etse de beklediği cevabı alamamış ve kendisine derhal görev yerine hareket etmesi bildirilmiştir.¹⁸⁴

Salih Ağa'nın İstanköy muhafazasına hareketinden bir yıl sonra, ihtilale niyet ettiği iddiasıyla Bozcaada'ya sürgün edildiği görülmektedir.¹⁸⁵ Ancak 1831 yılına gelindiğinde eskisi gibi Elmalı ayanlığını sürdürdüğü anlaşılan Salih Ağa, ayrıca eşraf-ı âyan olarak anılmaktadır. Salih Ağa'nın hakkında birbiri ardına yapılan ihtilale teşebbüs iddiaları muhaliflerinin çok olduğunu gösterirken kendisine verilen cezalardan kısa bir süre sonra kurtulması ise Salih Ağa'nın gücünü ve üst kademedeki yönetici sınıfla ilişkilerinin derinliğini anlamak bakımından önemlidir. İdriszâde Salih Ağa'nın 1831 nüfus sayımında 41 yaşında olduğu ve Elmalı'nın en eski mahallelerinden Karyağdı mahallesinde ikamet ettiği anlaşılmaktadır.¹⁸⁶ 1835 yılında hâlâ Elmalı âyanlığını sürdürdüğü görülen¹⁸⁷ Salih Ağa'nın bu tarihten sonra son derece önemli idari görevler almaya başladığı ve kariyerinin zirvesinde olduğu görülüyor.

2.2.2. Salih Ağa'nın Dergâh-ı Alî Kapıcıbaşılığı

Nisan 1833'de, mîr-i mîrândan eski Kayseri mutasarrıfı Osman Hayri Paşa'ya Teke sancağı mutasarrıflığı tevcih olunmuştur.¹⁸⁸ Osman Hayri Paşa'nın Teke mutasarrıflığı yaklaşık bir sene kadar sürmüştür. 24 Ocak 1834'te Osman Hayri Paşa'nın yerine ise Hacı Osman Paşa Teke mutasarrıfı tayin olunmuştur.¹⁸⁹ Teke mutasarrıfı Osman Paşa'nın burada hizmet ve gayretlerini gördüğü pek çok kişinin taltif edilmesinde önemli rol oynadığı görülmektedir. Mesela Osman Paşa'nın isteği üzerine 1835 yılında Antalya âyanı Ebubekirzâde Mehmed Ağa'ya dergâh-ı alî kapıcıbaşılığı tevcih olunmuştur.¹⁹⁰

¹⁸³ İdriszâde Salih Ağa kuvvetle muhtemel 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Teke alaybeyi olarak görev almış ve Tuna sahilinde bu sebeple bulunmuştur.

¹⁸⁴ BOA. C.AS.243\10225.

¹⁸⁵ BOA. C.ZB.23\1125.

¹⁸⁶ BOA. NFS.d.\3193, s.3.

¹⁸⁷ BOA. BŞM.d.\10038, s.4.

¹⁸⁸ Takvim-i Vekayi, Def'a: 55 fi 9 Zilkade 1248 (14 Nisan 1833); Teke Sancağı Osman Hayri Paşa'ya muhassıllık şeklinde tevcih olunmuştur. bkz. Dinç, 2016: 878.

¹⁸⁹ Takvim-i Vekayi, Def'a: 76 fi 13 Ramazan 1249 (24 Ocak 1834).

¹⁹⁰ BOA. HAT.377\20479.

Teke muhassılı Osman Paşa'nın taltifinde rol oynadığı bir diğer kişi ise Elmalı hanedanından İdriszâde Salih Ağa olmuştur. 9 Temmuz 1837 tarihinde, Teke mutasarrıfı Hacı Osman Paşa, kethüdası olarak tayin edilmiş olan İdriszâde Salih Ağa'nın güzel işlerde bulunması, gayretli olması gibi hususları belirterek Salih Ağa'ya dergâh-ı âli kapıcıbaşılığı verilmesi isteğinde bulunmuştur.¹⁹¹

İdriszâde Salih Ağa'nın yanı sıra Osman Paşa, Terkemîş hassı voyvodası Hafız Mehmed Raşid Ağa'ya da kapıcıbaşılık tevcihinde bulunulmasını istemiştir. 30 Ağustos 1837'de İdriszâde Salih Ağa ve Terkemîş hassı voyvodası Mehmed Raşid Ağa'ya dergâh-ı âli kapıcıbaşılığı tevcih olunmuştur.¹⁹²

Salih Ağa'ya tevcih edilen kapıcıbaşılık rütbesi oldukça önemli bir payeydi. Bu payenin Salih Ağa'nın nüfuz ve saygınlığını oldukça arttırdığını söyleyebiliriz. Vezirliğe kadar giden bir paye olan kapıcıbaşılık taşradaki âyanlara da tevcih edilmiş, 1826'da merkez ve taşrada bulunan kapıcıbaşılardan sayısı otuza indirilmişken 1840 yılında kapıcıbaşılardan sayısı kırka ulaşmıştır.¹⁹³ Kapıcıbaşılık zaman içinde taşra âyanlarına da verilen bir rütbe haline gelmiş ise de bu paye önemini devam ettirmiştir. 24 Ocak 1834'de Teke mutasarrıfı olarak tayin edilen Hacı Osman Paşa bu görevini 10 Kasım 1837'ye kadar sürdürmüş bu tarihte ise, vefat etmiş olan Derviş Paşa'nın yerine Şeyh'ül harem olarak tayin edilmiştir. Konya Feriki ve Antalya muhafızı Hacı Osman Paşa'nın yerine ise asâkir-i mansûre feriklerinden Varna muhafızı Necib Paşa Antalya muhafızı olarak tayin edilmiştir.¹⁹⁴

2.2.3. Salih Ağa'nın Hamid Mütessellimliği

Dergâh-ı âli kapıcıbaşılığı ile taltif edilmiş olan Salih Ağa'nın, Osman Paşa'nın kethüdalığından sonraki idari görevi Hamid Sancağı mütessellimliği olmuştur. Muhakkak ki İdriszâde Salih Ağa'nın Hamid mütessellimliğine tayininde Hacı Osman Paşa'nın Teke mutasarrıflığı sırasında göstermiş olduğu azim ve gayretlerin büyük etkisi olmuştur. Teke mutasarrıflığında bulunan Osman Paşa Antalya'da iken kethüdalık vazifesinde bulunan kişilere çeşitli rütbelere ve vazifeler verilmesini sağlamıştır.

Mart 1837'de, Osman Paşa tarafından; Antalya eşraf ve vücuhundan dergâh-ı âli kapıcıbaşılardan Ebubekirzâde Mehmed Ağa'ya Hamid mütessellimliğine, Hafız Reşid Ağa ise Terkemîş hassı voyvadalığına tayin edilmiştir.¹⁹⁵

¹⁹¹ BOA. HAT.757\35790. ; BOA. HAT.756\35709. Salih Ağa aile soy ağacında "Paşa Ağa Salih" olarak kaydedilmiştir. Kanaatimizce onun Paşa Ağa olarak anılması vezîriâzam kethüdalığı vazifesinde bulunmuş olmasından dolayıdır.

¹⁹² Takvim-i Vekâyî, Def'a: 153 (28 Cemayizevvel 1253- 30 Ağustos 1837).

¹⁹³ Özcan, 2001: 346-347.

¹⁹⁴ Takvim-i Vekâyî, Def'a: 156 fi 11 Şaban 1253 (10 Kasım 1837).

¹⁹⁵ BOA. HAT.530\26108.

Antalyalı Ebubekirzâde Mehmed Ağa'dan sonra dergâh-ı âli kapıcıbaşlarından Muhsinzâde Mehmed ve Muhsin Ağalar sırasıyla Hamid mütesellimliği yapmışlardır.¹⁹⁶ 30 Nisan 1838 tarihinde Muhsin Ağa Hamid mütesellimi olarak görünmektedir.¹⁹⁷

Muhsin Ağa'nın Hamid mütesellimliğinin ardından 1838 Kasım ayı ortalarında İdriszâde Salih Ağa'nın bu vazifeye tayin edildiği görülmektedir. Bu tarihte mütesellim bulunan Salih Ağa'nın altı aylık maaşı 30.000 kuruş olarak kaydedilmiştir.¹⁹⁸ 1839 Nisan ayı ortalarında yine aynı maaşla Hamid mütesellimliğinde bulunan İdriszâde Salih Ağa'nın 14 Ağustos 1839 tarihinde halen Hamid mütesellimi olduğu görülmektedir.¹⁹⁹

İdriszâde Salih Ağa, Hamid mütesellimliği sırasında Teke ve Hamid sancakları ile Terkemiş hassı kazalarından redif askeri tertip olunması hususunda görevlendirilen yetkililerden olmuştur.²⁰⁰

İdriszâde Salih Ağa'nın Hamid mütesellimliğinin bir bölümü Necip Paşa'nın mutasarrıflığı zamanında olmuştur. Osman Paşa'dan sonra Teke ve Hamid Sancağı mutasarrıfı olarak tayin olunan Necip Paşa'nın mutasarrıflığı zamanında İdriszâde Salih Ağa ve Isparta âyanlarından Mehmed Ağa Hamid mütesellimliğinde bulunmuştur. Tanzimatın ilanı ile birlikte Osmanlı taşra teşkilatına kaymakamlıklar da dâhil olunca haliyle Isparta'ya da 1844 yılında Mehmed isimli bir kaymakam tayin olunmuştur.²⁰¹ 1838 yılında Hamid mütesellimi olan 1839 Ağustos'unda hâlâ Hamid mütesellimi olduğu görülen İdriszâde Salih Ağa son Hamid mütesellimlerinden biridir.²⁰²

2.2.4. Salih Ağa'nın Elmalı Meclis Azalığı ve Elmalı Kaza Müdürlüğü

İdriszâde Salih Ağa'nın Hamid mütesellimliğinden sonraki görevi Elmalı meclis azalığı olmuştur. Tanzimat-ı Hayriye'nin bir gereği olarak iltizam usulü terk edilmiş ve vergileri toplama işi muhassıllara devredilmiştir. Ayrıca muhassıllara yardımcı olması için liva merkezlerinde meclisler kurulmasına ve muhassıl olmayan daha küçük yerleşim birimlerinde ise küçük meclisler teşkil edilmesine karar verilmiştir.²⁰³ Muhassıllık dâhiline giren kaza ve liva merkezlerinde kurulan büyük meclisler; muhassıl, iki kâtip ve kadı gibi görevliler dâhil olmak üzere Müslüman eşraftan dört, o yerleşim biriminde yaşayan gayrimüslimler varsa onların da temsilcileri ile on üç kişiden müteşekkil olacaktı.²⁰⁴

¹⁹⁶ BOA. A}MKT.UM.\31\72.

¹⁹⁷ *İŞS* 186\76.

¹⁹⁸ *İŞS* 186\59.

¹⁹⁹ *İŞS* 186\91; *İŞS* 186\82.

²⁰⁰ BOA. HAT.\1336\52106.

²⁰¹ Dağlıoğlu, 1937: 573.

²⁰² BOA. ML.VRD.d\80; BOA. HAT.\1336\52106.

²⁰³ Akyıldız, 2011: 4.

²⁰⁴ İnalçık, 2018: 150.

Elmalı ve Elmalı'ya bağlı olan Finike, Kaş, Kalkan ile İğdir'in muhassılı olarak 1840 yılında Mustafa İzzeti Efendi'nin tayin edildiğini görmekteyiz. Görev yeri Elmalı'ya intikal eden muhassıl Mustafa İzzeti Efendi, öncelikli iş olarak yukarıda zikredilen kaza eşrafını Elmalı'ya davet etmiş ve onları bilgilendirmiş sonra bu kaza ahalilerinden meclis için memurlar görevlendirmiştir.²⁰⁵

Elmalı meclisi; muhassıl, emlak kâtibi, emval kâtibi, umur-ı zabtiye, naib, müftü ve yedi azadan oluşuyordu. Meclis azaları ise; dergâh-ı âli kapıcıbaşlarından İdriszâde Salih Ağa, Hacı Hüseyin Ağa, Hacı İbrahim Ağa, Hacı Mehmed Ağa, Hacı Hasanzâde Mehmed Ağa, Halil Ağa ve Hacador Efendi'ydi. Meclis azası kapıcıbaşı Salih Ağa'nın maaşı 700 kuruş olarak kaydedilmişken, diğer beş azanın maaşları 200 kuruştan, Hacador Efendi'nin maaşı ise 180 kuruştan hesap edilmiştir.²⁰⁶

Mayıs 1840'da Tanzimat-ı Hayriye'nin bir gereği olarak kazaların güvenliği için Elmalı, Kaş, Kalkan, Finike ve İğdir'den 5 zabitan, 40 süvari ve 35 piyade tertip olunmuştur. Adı geçen kazaların güvenliğinden sorumlu olacak kazaların yerli ahalisinden seçilen zabitanın dağılımı ise şu şekildeydi; Elmalı'dan başlarında bir yüzbaşı olan 14 süvari, 10 piyade, Kaş'tan başlarında bir mülazım bulunan 10 süvari, 10 piyade, Kalkan'dan başlarında bir mülazım bulunan 4 süvari, 5 piyade, Finike'den başlarında mülazım olan 6 süvari ve 5 piyade, İğdir'den başlarında bir mülazım bulunan 6 süvari ve 5 piyade.²⁰⁷

Vergi reformlarının yanı sıra Tanzimat-ı Hayriye'nin bir gereği olarak, Tanzimat'ın uygulandığı yerlerde Osmanlı taşra yönetimine, kaza müdürlüklerinin de ilave edildiğini görmekteyiz. Lağvedilen muhassılığın ardından Osmanlı yönetim sistemine giren kaza müdürlüğü ile bilhassa aşarın toplanması sırasında ortaya çıkan sıkıntılar ve halkın yaşadığı mağduriyetin önlenmesi için her kazada bulunan köklü ailelerden bir kişi kaza müdürü olarak seçilecekti.²⁰⁸ Muhassıllık meclislerinin azaları nasıl vücut-u ahaliden seçilmiş ise kaza müdürleri de eşraf ve âyandan olan kişilerden seçilmiştir. Tercihin bu şekilde olmasının en önemli sebebi ise Tanzimat ile birlikte Osmanlı yönetim sistemine dâhil olan birimlerde istihdam edilecek eğitimli memur noksanlığından kaynaklanıyordu.²⁰⁹

Âyan kökenli bir şahsiyet olan İdriszâde Salih Ağa da taşra âyanının Tanzimat reformları karşısındaki uyum ve tepkisini görebileceğimiz bir portredir. Belgelere yansıdığı kadarı ile idari vazifelere yabancı olmayan Salih Ağa, Tanzimat reformlarına uyum sağlayabilmiş ve Elmalı meclis azalığından sonra Elmalı kaza müdürü olmuştur.

²⁰⁵ Durgun, 2018: 21.

²⁰⁶ BOA. ML.MSF.d.19177, s.2.

²⁰⁷ BOA. ML.MSF.d.1352, s.2-3.

²⁰⁸ Çadircı, 1991: 241.

²⁰⁹ İnalçık, 2018: 159.

Süvari zabtiyeliğinden emekli Kapıcıbaşı İdriszâde Salih Ağa'nın 1845 tarihli Elmalı temettüat defterinde Elmalı kaza müdürü olarak kaydedildiğini görmekteyiz.²¹⁰ Yaklaşık 5-6 yıl kadar Elmalı kaza müdürü olarak bulunan İdriszâde Salih Ağa, 1850 yılında Antalya meclisine aza olmak için bu görevini bırakmak zorunda kalmıştır.²¹¹ Âyanlığı ve yerel güçleri etkisiz hale getirmeyi hedefleyen Tanzimat bu işi görünürde başarmıştır. Ancak sadece bu kişilere resmi hüviyet verebilmiştir. Vaktiyle kendi yaşadığı yerin âyanı olmak için mücadele veren kişiler Tanzimat reformlarıyla birlikte bu kez de yeni sisteme dahil olabilmek için kendilerine rakip gördükleri kişilerle çetin mücadeleler yaşamaya başlamışlardır.

2.2.5. Salih Ağa'nın Antalya Meclis Azalığı Süreci

Temmuz 1837 tarihinde kapıcıbaşılık payesi alan, 1850 yılına kadar vezîriâzam kethüdalığı, mütesellimlik, meclis azalığı, kaza müdürlüğü gibi çok önemli vazifeler üstlenen, 1850 yılında Antalya meclis azası seçilen kapıcıbaşı İdriszâde Salih Ağa, 25 Aralık 1850'de ziraat işlerinden anlamasından dolayı Teke ziraat müdürü Hacı İbrahim Bey'in yerine Teke ziraat müdürü olarak tayin olunmuştur.²¹² Kariyer olarak önemli vazifeler üstlenmeye devam eden İdriszâde Salih Ağa, bilhassa Antalya meclisine aza olarak seçildikten sonra kendisini çeşitli olayların ortasında bulmuş ve sıkıntılı günler geçirmeye başlamıştır.

Eylül 1853'de Antalya'da yaşanan farklı bir isyan girişimi doğrudan olmasa da İdriszâde Salih Ağa'yı da mağdur etmişti. Sayısı binleri bulan kalabalık bir grup, hedef olarak belirledikleri Antalya sancak meclisi azası Hacı Ömer Ağa, Mal kâtibi Ahmed Tevfik Efendi ve Antalya müftüsü Hacı Mehmed Efendi'nin azillerini istiyordu. Bunların yanı sıra tüccarların tahıllarını yağmalayan isyancılar, yağmaladıkları tahıl garibana dağıtmışlardı.²¹³

Antalya iskelesindeki ambarlarda mevcut olan tüccar tahılları da isyancılar tarafından yağmalanmıştı. İdriszâde Salih Ağa da isyancılar tarafından iskeledeki buğdayı yağmalanan kişilerden biri olmuştur. İsyancılar tarafından 3.072 kg buğdayı yağma edilen İdriszâde Salih Ağa'nın yanı sıra Arap Süleyman Efendi, Kara Yorgi, Arap Mehmed Bey gibi isimlerin de iskeledeki buğdayları yağmalanmış ve rayici satışı 12 kuruştan yapılmıştır. Uzun uzadıya yapılan tahkikatlar neticesinde, görünürdeki sebep tahıl fiyatları iken bu ihtilalin asıl sebebinin ise Antalya Meclisi'nde kendisine rakip olarak gördüğü kişileri yani İdriszâde Salih Ağa, Müftü Mehmed Efendi ve Hacı Ömer Ağa'yı bertaraf etmek olan Yanıkzâde İsmail Bey'in tertip ettiği sonucu ortaya çıkmıştı.²¹⁴

²¹⁰ BOA. ML.VRD.TMT.d.\1006, s.1.

²¹¹ BOA. İ.MVL.296.\12002, lef 39.

²¹² BOA. A.}MKT.UM.67\7.

²¹³ Dayar, 2018: 364-365.

²¹⁴ Dayar, 2016: 95, 101.

İdriszâde Salih Ağa, Antalya meclisine aza olarak seçildikten sonra Antalya meclisinin bir başka azası olan Yanıkzâde İsmail Bey ile karşı karşıya gelmiştir. Elmalı ahalisinin mahzarından anlaşıldığına göre; İdriszâde Salih Ağa Elmalı kazası müdürü iken Antalya Meclisi'ne aza olabilmek için bu görevinden ayrılmak zorunda kalmış, Salih Ağa'dan sonra Elmalı kaza müdürlüğüne onun damadı aynı zamanda yeğeni olan İdris Ağa Elmalı kazası müdürü tayin edilmiştir.

İdriszâde Salih Ağa'nın Antalya Meclisi'nde bulunmasından rahatsız olan ve onu meclis azalığından uzaklaştırmak isteyen Yanıkzâde İsmail Bey, bunun için bir uğraşa girmiş, Elmalı'dan Murad Ağa isimli bir kişiyi bu hususta kullanarak tahrik etmiştir. Yanıkzâde İsmail Bey'in girişimleri ile İdriszâde Salih Ağa'dan sonra Elmalı kaza müdürü olan İdris Ağa'ya görevden el çektirilmiş, İdris Ağa'nın yerine Yanıkzâde İsmail Bey'in yönlendirdiği Murad Ağa Elmalı kazasına müdür olmuştur. Yeni kaza müdürleri olan Murad Ağa'dan rahatsız olan Elmalı ahalisi, onun azledilmesini ve yerine eskiden olduğu gibi İdris Ağa'nın tayinini istemişlerdir. Elmalı ahalisinin bu ricası üst merciler tarafından olumlu karşılanmış ise de Yanıkzâde İsmail Bey, Murad Ağa'yı kışkırtmaya devam ederek, Murad Ağa'ya kendisinin onu müdür tayin ettirebileceğini ancak İdriszâde Salih Ağa'nın buna karşı çıktığını, Konya'ya giderek İdris Ağa'dan davacı olmasını salık vermiştir.

Konya'ya giden Murad Ağa sahte bir mahzar ile İdris ve Salih Ağalardan davacı olmuş, bunun üzerine Konya muhasebeleri görülene kadar bir müdür vekili ve bir mübaşir tayin etmiş, Antalya Meclis azasından Mustafa Bey memur olarak Elmalı'ya gelmiştir. Ancak Yanıkzâde İsmail Bey'in memur Mustafa Bey'e olan telkinleri ile Murad Ağa'nın muhasabesi sonraya bırakılmıştır.²¹⁵

Antalya Meclisi'nin mazbatasından anlaşıldığına göre ise; Konya'ya davacı olmak için giden Murad Ağa; muhalif olarak gördüğü İdris Ağa, İdriszâde Salih Ağa, Elmalı meclis azaları Ahmed Ağa, yine diğer azalar Hacı İbrahim Ağa, Hacı Salih ve Hacı Mehmed Ağa gibi isimlerin zimmetlerinde ziraat vergisi ve aşar bedelinden belli miktarlar kaldığı konusunda şikâyetçi olmuştur. Murad Ağa'nın bir diğer iddiası ise Antalya Meclis azası olan İdriszâde Salih Ağa'nın Antalya kaymakamı Mehmed Ali Ağa'ya yazdığı dilekçe ile Murad Ağa müdürlükten azl edilip onun yerine Salih Ağa'nın damadı İdris Ağa'nın Elmalı müdürü tayin olunmasıdır. Murad Ağa'nın Konya'daki şikayeti üzerine Konya valisi tarafından Antalya Meclis azası İdriszâde Salih Ağa'nın ve Elmalı Meclis azası Ahmed Ağa'nın meclis azalıklarından ihracı istenmiştir.

²¹⁵ BOA. İ.MVL.296\12002, lef 34.

Antalya Meclisi bunun üzerine, Murad Ağa'nın iddialarının doğru olmadığına yönelik bazı açıklamalarda bulunarak Konya valisini kararından döndürmeye çalışmıştır. Bu açıklamalara göre Murad Ağa'nın hakkında şikayette bulunduğu İdris Ağa'nın devlete hiçbir borcu yoktur. Ancak vefat eden babasının iane akçesi bulunan İdris Ağa babasının devlete olan bu borcunu 20 şahit huzurunda ödeyeceğini beyan etmiştir. Böylece görevden el çektirilen İdris Ağa'nın tekrar Elmalı kazasına müdür olarak tayin edilmesinde herhangi bir sakınca yoktur.

İkincisi Ahmed Ağa borcunu azar azar ödemekte olup bu konuda bir sorun bulunmadığı, dolayısıyla onunda ihracının durdurulması gerektiği aktarılmıştır. Üçüncüsü İdriszâde Salih Ağa'nın 60.000 kuruşluk borcunu 4 sene içinde ödeyeceği, yaşından dolayı mazur görülmesi bildirilirken kendisinin eşraftan olması bir yana Antalya Meclisinde görüşülen meselelerin çözümünde liyakat sahibi olması, ayrıca Meclis azalığından tasfiyesinin ahaliyi rahatsız edeceği belirtilmiştir. Bununla birlikte İdris Ağa, İdriszâde Salih Ağa ve Elmalı meclis azalarından şikayetçi olan Murad Ağa'nın zimmetinde 34.000 kuruş kaldığı, kendi emelleri için Konya'ya gittiği ve memleketi karıştırmak niyetinde olduğu da altı özellikle çizilen bir diğer husus olmuştur.²¹⁶

Elmalı meclisi de mazbatasında, Murad Ağa'nın kaza müdürü iken görevinde yaptığı suistimallerden, Elmalı kaza müdürü vekili olarak atanan Alanyalı Şaban Bey'den olan memnuniyetsizliklerini, İdris Ağa'nın ise kaza müdürü iken herhangi bir suistimalde bulunmadığı ve İdris Ağa'yı yeniden Elmalı kazası müdürü olarak görmek istediklerini yinelemişlerdir. Elmalı ahalisinin de istekleri doğrultusunda Elmalı'ya müdür vekili olarak tayin olunan Şaban Efendi görevinden istifa etmiş ancak, İdris Ağa'nın yeniden tayini hususu kabul edilmemiştir.²¹⁷

Yanıkzâde İsmail Bey ve İdriszâde Salih Ağa arasında bir nüfuz mücadelesi olduğu aşikârdır. Yanıkzâde İsmail Bey, Tekelioğulları'nın tüfenkçibaşısı Yanık Mehmed Ağa'nın oğluydu. Tekelioğlu isyanı sırasında İbrahim Bey'in yanında bulunan Yanık Mehmed Ağa daha sonradan devlet safına iltica etmişti. Buna rağmen Yanık Mehmed Ağa, Milli cemaati ağası Hacı Veli ve Bucak âyanı Deli Ömeroğlu Mehmed Ağa ile birlikte idam edilmiştir.²¹⁸ Belgelerde Teke Sancağı hanedanından olarak bahsedilen Yanıkzâde İsmail Bey ise; Teke redif taburunun miralaylığına kadar yükselmiş, daha sonradan ise Antalya meclis azası olmuştur.

²¹⁶ BOA. MVL.\158\38; BOA. MVL.\272\40, lef 5.

²¹⁷ BOA. İ.MVL.\296\12002, lef 30.

²¹⁸ BOA. C. ZB. 56\2787.

İdriszâde Salih Ağa ise doğrudan bir âyan ailesine mensuptu ve babası İdriszâde İsmail Ağa Teke mütesellimliği yapmıştı. Pek çok önemli görevler üstlenen Salih Ağa, 1838 yılında kapıcıbaşılık tevcihi almış ve bu tarihte kardeşi İdriszâde Ahmed Ağa Teke redif taburunda binbaşılığa yükselmiş bulunuyordu. Yani Salih Ağa'nın kardeşi Ahmed Ağa, Yanıkzâde İsmail Ağa'dan sonra Teke redif taburunun ikinci adamıydı.

Esasında İdriszâde Salih Ağa kariyerinde Yanıkzâde İsmail Ağa'ya göre çok daha önemli askeri-idari görevler üstlenmişti. İdriszâde Salih Ağa üstlendiği görevlerle nüfuz olarak Antalya'da ön plana çıkmış özellikle Antalya meclis azalığına seçildikten sonra Yânikzâde İsmail Ağa gibi bazı kişilerle karşı karşıya gelmişti. Yanıkzâde İsmail Ağa'nın, İdriszâde Salih Ağa'yı rakip olarak görmesi son derece normal olup, onun Antalya'daki nüfuzunu kırmak isterken, nüfuz alanı Elmalı'nın dışına taşmayacak bir Salih Ağa profili Yanıkzâde İsmail Ağa açısından daha cazip görünmektedir. Öte yandan Antalya Meclisi 6 Nisan 1853 tarihli mazbatasında; pek çok görev üstlenen, mütesellimlik, vezîriâzam kethüdalığı, Antalya ve Elmalı âyanlıkları, Elmalı kaza müdürlüğü, Antalya meclis azalığı ve Antalya ziraat müdürlükleri yapan, cansiperane ve fedakarane hizmette bulunmuş olan İdriszâde Salih Ağa'nın yeni bir göreve çok ihtiyacı olduğundan bahisle bir kaymakamlık veya başka bir hizmette istihdamını talep etmiştir.²¹⁹

İdriszâde Salih Ağa'ya yeni bir görev tayini yapılmadan yukarıda da anlatıldığı üzere Murad Ağa'nın Konya'ya gidip yaptığı şikâyet sonrası Antalya Meclis azalığından da ihraç edildiği anlaşılmaktadır.²²⁰

Antalya Meclisi, dergâh-ı âli kapıcıbaşlarından İdriszâde Salih Ağa'nın meclisten ihracı hususunu anlattığı mazbatasında; Salih Ağa'nın meclis azalığından ihraç edilmesine sebep olan zimmeti tamamen ödediğini ve meclis azalığına yeniden kabul edilmesi için girişimlerini sürdürmüştür.²²¹

²¹⁹ BOA. MVL.255\34.

²²⁰ Kaza müdürleri ile ilgili yaşanan sıkıntılar yalnızca Elmalı'da değil pek çok yerde sık karşılaşılan bir durum olmuştu. Mesela, Konya'nın Bozkır kaza müdürü Hacı Hasan Ağa kendisinden rahatsız olan kişilerin baskısıyla görevden alınmış, Konya'nın Hadım kazası müdürü Mustafa halktan çeşitli vergiler topladığından dolayı Konya Meclisi'nde, Ankara Yalakabad müdürü Mustafa Ağa da toplanılan vergileri zimmetine geçirdiğine yönelik şikâyetler üzerine Ankara Meclisi'nde yargılanmıştır. Yozgat'ın ünlü âyan ailesi Abdülcebbarzâde ailesinden Sorgun kaza müdürü Hasan adamlarıyla halktan zorla para topladığı için görevinden alınmıştır. Aynı aileden Mamulu kazası müdürü Rıfat Ağa kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederek ahaliyi mağdur etmiştir. Çadircı, 1991: 242-244; Erdönmez, 2002: 5-6.

²²¹ BOA. A}MKT.UM\188\62.

Antalya Meclisi'nin bu çabalarının başarıya ulaştığı ve İdriszâde Salih Ağa'nın yeniden meclis azası olduğu görülüyor. Zira Ekim 1858 tarihli bir belgeden anlaşıldığına göre; Elmalı Abdal Musa tekkesi şeyhinin bir kişiyi öldürmesi ile alakalı cinayet soruşturması kapsamında Antalya Meclis azası dergâh-ı âli kapıcıbaşlarından Salih Ağa ve Elmalı kaza müdürü Süleyman Ağa İstanbul'a gitmiştir.²²²

2.2.6. Salih Ağa'nın Vefatı

İdriszâde Salih Ağa'nın Antalya Meclis azalığı sırasında yaşadığı sıkıntıların yanısıra 1850'lerde ekonomik olarak sıkıntıda olduğu ve belgelere yansıdığı kadarı ile İdriszâde Salih Ağa'nın ekonomik sıkıntı yaşamada Hamid mütesellimliği zamanından Isparta ahalisinde kalan ve tahsil edemediği alacaklarının başrol oynadığı görülmektedir. Salih Ağa'nın 17 Eylül 1850 tarihli arzuhalinde 1839 yılı Hamid mütesellimliği zamanından kalan alacağının tahsil edemediğinden dolayı şikâyetçi olduğu görülmektedir.²²³

İdriszâde Salih Ağa'nın bilhassa Hamid mütesellimi iken onun sarrafı olan Markaroğlu İsdur'a borçlu olduğu görülmektedir. Markaroğlu İsdur, İdriszâde Salih Ağa'dan kendisine olan borcunu talep ettiğinde Salih Ağa bu borcuna karşılık Isparta'da kendisine yaklaşık 36.000 kuruş borcu olan yirmi kişiden tahsil edilmesini istemişti.²²⁴ Ancak İdriszâde Salih Ağa ve Markaroğlu İsdur arasındaki alacak-verecek işlemi yalnız bununla sınırlı kalmamıştır. İdriszâde Salih Ağa, 1853 yılında Elmalı'da bazı çiftliklerde bulunan eşya ve hayvanlarını sarraf Markaroğlu İstur'a satmıştır.²²⁵

Tımarlı sipahilikten, alaybeyliğine yükselmiş olan İdriszâde Salih Ağa daha sonra Elmalı âyanlığında bulunmuştur. Salih Ağa bu haliyle, asker kökenli âyanlar arasına girmektedir. İzmir ve Teke Alaybeyliği, Elmalı ve Antalya âyanlığı, vezîriâzam kethüdalığı, Hamid mütesellimliği, Elmalı muhassıllık meclisi azalığı, Elmalı kaza müdürlüğü ve Antalya meclis azalığı görevlerinde bulunan yaşadığı dönemde Elmalı'nın olduğu kadar Antalya'nın da en önemli ve varlıklı şahsiyetlerinden olan İdriszâde Salih Ağa'nın kesin vefat tarihi tespit edilmemiştir. Ancak aile soy ağacına göre Salih Ağa'nın vefat yılı 1860\61'dir.²²⁶

²²² BOA. A}MKT.UM.\329\55.

²²³ BOA. A}MKT.UM.\31\72.

²²⁴ BOA. HR.MKT.\32\88.

²²⁵ Satış olayının ayrıntısına İdriszâde Salih Ağa'nın çiftlikleri bölümünde değinilecektir.

²²⁶ Aile soy ağacı bkz. ek. 19.

2.3. İdriszâde Ömer Ağa

İdriszâde Ömer Ağa 1797 doğumlu olup²²⁷, İdriszâde İsmail Ağa'nın Hacı Hatipoğlu kızından olan ikinci büyük oğludur. İdriszâde Salih Ağa'nın ana baba bir kardeşi olan İdriszâde Ömer Ağa, İdriszâde Ahmed ve İdriszâde Mehmed Ağa'ların baba bir ana farklı ağabeyleridir. Aile soy ağacında eşi Pembe Hanım olarak kaydedilmiş olan Ömer Ağa'nın bu evlilikten İdris isimli bir oğlu olmuştur²²⁸ ve Ömer Ağa'nın bilinen tek çocuğu odur.

İdriszâde Ömer Ağa'nın Elmalı âyanlığı yaptığı bilinmektedir.²²⁹ 1831 nüfus sayımında Elmalı Cami-i Atik mahallesinde ikamet ettiği görülen Ömer Ağa aynı deftere tıpkı abisi İdriszâde Salih Ağa gibi eşraf-ı âyan olarak kaydedilmiştir ve İdris Ağa isminde bir oğlu vardır.²³⁰ 1840 yılı temettuat sayımında hane 4'te sakin olduğu görülen İdriszâde Ömer Ağa'nın daha önceden voyvoda olduğundan bahsedilmektedir.²³¹ Voyvoda kelimesi ağa, reis, subaşı ve vergi tahsildarı gibi anlamlara gelen bir kelimedir.²³² Mali görevleri yerine getiren subaşılardan 17. yüzyıl ile birlikte voyvoda olarak anıldıkları da bilinmektedir.²³³

Ömer Ağa'nın torunlarıyla alakalı bir belgede atalarının Elmalı'da yeniçeri voyvodası olduğundan bahsedilmektedir.²³⁴ Bununla birlikte kapıkulu süvarileri arasından normal zamanlarda vergi tahsili, savaş zamanlarında ise asayiş sağlamla görevlendirilen kişiler de subaşı olarak adlandırılırdı.²³⁵ Bu bilgiler göz önüne alınırsa, kuvvetle muhtemel İdriszâde Ömer Ağa'nın yeniçeri kökenli bir subaşı olduğunu söyleyebiliriz.

İdriszâde Ömer Ağa ahfadının soyadı kanunu ile birlikte *Subaşı* soyadını alması da bu görüşümüzü desteklemektedir. Babası Elmalı âyanlığı ve Teke mütesellimliği, abisi Teke alaybeyliği, Elmalı âyanlığı ve Hamid mütesellimliğinde bulunan Ömer Ağa'nın da kendisi Elmalı subaşılığı (voyvoda) ve Elmalı âyanlığında bulunmuştur. Vergi tahsili görevi üstlenen subaşılardan âyanlar arasında önemli bir benzerlik mevcuttur. Zira vergi tahsilatı da âyanların görevleri arasındadır.

²²⁷ İdriszâde Ömer Ağa'nın doğum tarihi 1831 tarihli Elmalı nüfus defterine kaydedilen yaşı baz alınarak hesaplanmıştır.

²²⁸ Aile soy ağacı bkz. ek. 19.

²²⁹ BOA. EV.d.\10512, s.11.

²³⁰ BOA. NFS.d.\3193, s.2.

²³¹ BOA. ML.VRD.TMT.d.\9947, s.38.

²³² Pakalın, 1993: 598.

²³³ Açık, 2015: 142.

²³⁴ BOA. DH.TMIK.M.\259\55, s.1.

²³⁵ Yerlikaya, 1999: 133.

İdriszâde Ömer Ağa'nın 1845 yılı temettüat sayımında ismine rastlanmamaktadır. Yine 1840 yılı sayımındaki gayrimenkullerin, 1845 yılı temettüat sayımında oğlu İdris Ağa'nın üzerinde kayıtlı görülmesi İdriszâde Ömer Ağa'nın 1840-1845 yılları arasında vefat ettiğini düşündürmektedir. Yine Elmalı'nın 1848 yılına ait vergi defterinde İdriszâde Ömer Ağa'nın isminin olmaması da bu düşüncemizi doğrulamaktadır.²³⁶

İdriszâde Ömer Ağa'nın aile üyeleri arasında en hayırhah kişi olduğunu söylemekte fayda vardır. Elmalı'nın Subaşı nam-ı diğer Bayralar köyü cami, 25 Aralık 1831 tarihinde İdriszâde Ömer Ağa tarafından yeniden yaptırılmıştır.²³⁷ İdriszâde Ömer Ağa tarafından bir başka cami ise Elmalı'nın Tekke köyüne yaptırılmıştır.²³⁸ Yine Elmalı kütüphanesinde yazma eserler arasında bulunan Fuzuli'ye ait Divan ve Beng-ü Bade eserlerinde İdriszâde Ömer Ağa'nın vakıf kaydı bulunmaktadır.²³⁹

2.4. İdriszâde Ahmed Ağa

İdriszâde Ahmed Ağa 1803 doğumlu olup²⁴⁰, İdriszâde İsmail Ağa'nın Tekelioğlu kızı Nimet Hanım'dan olan büyük oğludur.²⁴¹ 1831 tarihli Elmalı nüfus defterinde, Elmalı Musa Efendi mahallesinde sakin olarak kaydedilen, 28 yaşındaki müstahfız İdriszâde Ahmed Ağa'nın yine aynı deftere kale topçularına yüzbaşı mülazımı olduğu kaydedilmiştir.²⁴² Bir asker olan İdriszâde Ahmed Ağa'nın Teke redif teşkilatında aktif olarak görev aldığı görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde 1834 Ağustos'undan itibaren büyük şehirlerde redif birlikleri oluşturulmuştur. Livalarda ise 1400 kişiden müteşekkil redif taburları kurulmuştur.²⁴³

Antalya'da redif teşkilatının kurulmasıyla ile birlikte İdriszâde Ahmed Ağa da Teke redif taburunda sağ kol ağası olarak görev almıştır. Ahmed Ağa, Teke redif taburunda sağ kol ağası iken, Yanıkzâde İsmail Ağa söz konusu taburun binbaşısı, Antalyalı Mustafa Ağa sol kol ağası, Antalyalı Hüseyin Efendi ise söz konusu taburun kâtibiydi. İdriszâde Ahmed Ağa Teke redif taburunda sağ kol ağası iken 100 kuruş, binbaşı Yanıkzâde İsmail Ağa 187.5 kuruş, sol kol ağası Mehmed Ağa 20 kuruş, taburun katibi Hüseyin Efendi 37.5 kuruş maaş alıyordu.²⁴⁴

²³⁶ BOA. ML.VRD.d.\1698.

²³⁷ BOA. EV.d.\10512, s.11; ayrıca bkz. ek-6-7.

²³⁸ Durgun, 2018: 206.

²³⁹ Parmaksızoğlu vd., 1983: 180-181, 205-207.

²⁴⁰ İdriszâde Ahmed Ağa'nın doğum tarihi 1831 tarihli Elmalı nüfus defterine kaydedilen yaşı baz alınarak hesaplanmıştır.

²⁴¹ Aile soy ağacı, bkz. ek-19.

²⁴² BOA. NFS.d.\3193, s.5.

²⁴³ Çadırcı, 1991: 61.

²⁴⁴ BOA. D.ASM.d.\39266, s.2; BOA.D.BŞM.MKH.d.\43372, s.4.

Haziran 1837’de İdriszâde Ahmed Ağa’nın binbaşılığa terfi ettiği görülüyor. Teke redif taburunun binbaşı Antalya hanedanından Yanık Mehmed Ağazâde İsmail Ağa, Teke redif taburu 1.alaya miralay ve asakir-i hassa-i şahane 2. Liva 2. alayının 4.taburu binbaşı Tekfurdağlı Mehmed Ağa Teke redif taburuna kaymakam, Teke taburu yüzbaşılardan ve Burdur hanedanından Mahmud Beyzâde Kasım Bey 1.tabura, Teke taburunun sağkol ağası ağası Elmalı hanedanından Ahmed Ağa 2. tabura ve Teke taburunun yüzbaşılardan ve Antalya hanedanından Hacı Mehmed Arif Ağa 3. tabura binbaşı olarak tayin olunmuşlardır.²⁴⁵

İdriszâde Ahmed Ağa, askeri görevine ek olarak 1837 yılında mütevellilik vazifesi de üstlendiği görülmektedir. Elmalı’nın Mursal köyünde bulunan Ali Çavuş kuyusu isimli kuyunun temizlik ve zincir bakım masraflarına sınır komşusu olan Tavıllar köyünden 34 dönüm miktarında tarla vakfedilmiştir. Bahsi geçen kuyunun 1837 yılında vefat eden mütevellisi Ali Çavuş’un görevine İdriszâde Ahmed Ağa tayin edilmiştir.²⁴⁶

Ahmed Ağa, 1840 yılında Elmalı Musa Efendi mahallesinden Kazgancılar maa Nacaklar mahallesine taşınmıştır. Redif binbaşı İdriszâde Ahmed Ağa’nın bu tarihte beş yaşında Ülfet isimli bir oğlu, Ahmed, Mehmed ve Hasan isimli üç hizmetkârı vardır.²⁴⁷ Aile soy ağacına göre, Ahmed Ağa’nın Fatma, Azime, Ayşe ve Şefika Hanım isimli dört kızı vardı.²⁴⁸ Bir asker olan İdriszâde Ahmed Ağa aynı zamanda Elmalı’da büyük bir çiftlik sahibidiydi. Elmalı meclis azalığında da bulunmuş olan İdriszâde Ahmed Ağa’nın vefat tarihi tespit edilememiştir.²⁴⁹

2.5. İdriszâde Mehmed Ağa

İdriszâde Mehmed Ağa 1809 doğumlu olup²⁵⁰, İdriszâde İsmail Ağa’nın Tekelioğlu kızı Nimet Hanım’dan olan küçük oğludur. Kimi resmi belgelerde İdriszâde Delibaş Mehmed ağa adıyla kaydedildiği görülmektedir.²⁵¹ 1831 tarihli Elmalı nüfus defterinde, abisi İdriszâde Ahmed Ağa gibi Elmalı Musa Efendi mahallesinde sakin olarak kaydedilen 22 yaşındaki İdriszâde Mehmed Ağa yine aynı defterde müstahfız olarak geçmektedir.²⁵² 1840 ve 1845 tarihli Elmalı temettüat defterlerinde yine Musa Efendi mahallesinde sakin olduğu görülmektedir.²⁵³

²⁴⁵ Takvim-i Vekayi, Def’a:14, Sene: 1253, s.181.

²⁴⁶ Durgun, 2018: 197.

²⁴⁷ BOA. ML.VRD.TMT.d.\9947, s.85; BOA. NFS.d.\3215, s.29.

²⁴⁸ Aile soy ağacı için bkz. ek-19.

²⁴⁹ BOA. MVL.272\40, lef 5.

²⁵⁰ İdriszâde Mehmed Ağa’nın doğum tarihi 1831 tarihli Elmalı nüfus defterine kaydedilen yaşı baz alınarak hesaplanmıştır.

²⁵¹ BOA. ML.VRD.TMT.d.\9975, s.3.

²⁵² BOA. NFS.d.\3193, s.5.

²⁵³ BOA. ML.VRD.TMT.d.\9947.\29; BOA. ML.VRD.TMT.d.\9971, s.3.

Aile soy ağacına göre, Mehmed Ağa'nın Refik Bey, Fatime, Halide ve Saliha Hanım isimli dört çocuğu vardı.²⁵⁴ Hayatı hakkında ulaşılabilen bilgiler kısıtlı olan Mehmed Ağa'nın vefat tarihi tespit edilememiştir.

2.6. İdriszâde İdris Ağa

İdris Ağa 1813 doğumlu olup babası İdriszâde Ömer Ağa, annesi Pembe Hanım'dır.²⁵⁵ İdris Ağa 1831 nüfus sayımında babası Ömer ağa ile birlikte Elmalı Cami-i Atik mahallesinde kaydedilmiştir.²⁵⁶ 1840 yılında babası Ömer Ağa ile birlikte, Elmalı Cami Cedid mahallesinde hane 4'te sakin olan İdris Ağa'nın iki yaşında İsmail ve beş yaşında Süleyman isimlerinde iki oğlu vardır.²⁵⁷

Aile soy ağacından Emine Billa ve Vesile Hanım isimli kişilerle evlilik yaptığı anlaşılan İdris Ağa'nın Emine Billa Hanım'dan Hatice ve Pembe isimli kızının olduğu kaydedilmiştir.²⁵⁸

İdris Ağa 1845 tarihli Elmalı temettüat defterinde Cami Cedid mahallesinde sakin olup, deftere *ashab-ı çiftlikatdan* olarak kaydedilmiştir.²⁵⁹ İdris Ağa, babasının vefatı ile daha henüz 30'lu yaşlarının başında diğer aile üyeleri gibi büyük bir çiftlik sahibi olmuştur.

İdris Ağa 1850 yılında amcası ve kayınpederi Elmalı kazası müdürü İdriszâde Salih Ağa'nın Antalya meclisine aza seçilmesinden sonra, Elmalı kaza müdürü olarak tayin edilmiştir. Amcasının Antalya meclisindeki rakipleri tarafından tertip edilen 1853 ihtilalinin Elmalı'ya da uzanan boyutlarından en çok etkilenen kişilerin başında gelen İdris Ağa, 1853 yılında görevini istemeyerek bırakmak zorunda kalmıştır.²⁶⁰ İdris Ağa'nın da vefat tarihi tespit edilememiştir.

2.7. İdriszâde Süleyman Ağa

İdriszâde Ömer Ağa'nın torunu olan Süleyman Ağa'nın, babası İdris Ağa annesi ise Emine Billa Hanım'dır.²⁶¹ 1840 yılı nüfus defterinde 5 yaşında kaydedilen²⁶² İdriszâde Süleyman Ağa'nın buradaki yaşı doğru kabul edilir ise 1835 yılında doğmuştur. Süleyman Ağa çok uzun yıllar idari görevlerde bulunmuştur.

²⁵⁴ Aile soy ağacı için bkz. ek-19; Mehmed Ağa'nın oğlu Refik Bey'in torunu olan Refik Bey soyadı kanunu ile birlikte "Delibaş" soyadını almıştır.

²⁵⁵ Aile soy ağacı için bkz. ek-19.

²⁵⁶ BOA. NFS.d.\3193, s.2.

²⁵⁷ BOA. NFS.d.\3215, s.13-14.

²⁵⁸ Aile soy ağacı için bkz. ek-19.

²⁵⁹ BOA. ML.VRD.TMT.d.\9996, s.7.

²⁶⁰ BOA. İ. MVL.\296\12002, lef 39.

²⁶¹ Aile soy ağacı için bkz. ek-19.

²⁶² BOA. NFS.d.\3215, s.9.

Tıpkı babası İdris Ağa ve babasının amcası İdriszâde Salih Ağa gibi Süleyman Ağa da Elmalı kaza müdürlüğü yapmış ve kaza müdürlüğü görevini 15 sene aralıksız sürdürmüştür.²⁶³ İdriszâde Süleyman Ağa'nın Elmalı kaza müdürlüğünden sonraki görevi ise Elmalı kaza meclis idare azalığı olmuştur. 1868 yılında Elmalı kazası meclisi idare azaları arasında gördüğümüz İdriszâde Süleyman Ağa, bu görevini 1907 yılına kadar yani 70'li yaşlarına değin sürdürmüştür.²⁶⁴

Elmalı'da önemli idari vazifelerde bulunan İdriszâde Süleyman Ağa'nın devlet meselelerine duyarlılığı ve özverili çalışmaları dolayısıyla çeşitli şekillerde ödüllendirildiği de görülmektedir. Elmalı redif taburu ve meclis idaresi, İdriszâde Süleyman Ağa'nın Elmalı redif taburunun kuruluşundan beri, gerek çadır, yatak, çarık gibi levazımatların tedarikinde gerekse bir debboy inşaatı sırasındaki hizmetlerinden bahisle Süleyman Ağa'nın uygun bir rütbe ile taltifini istemişlerdir. Elmalı redif taburu ve meclis idaresinin arzları üzerine, 1881 yılında İdriszâde Süleyman Ağa'ya kapıcıbaşılık rütbesi tevcih olunmuştur.²⁶⁵

Süleyman Ağa, 1888 yılında Elmalı ahalisini teşvik ederek iane akçesinin az bir zamanda toplanılmasını sağlaması, iki tabur eşyayı alabilecek kapasitede bir debboyun inşa edilmesini sağlayıp kendisinin de bin aded tahta vermesi, kusursuz bir çeşme yaptırıp inşa edilen debboy yakınlarında 1.5 dönüm arazisini talimhane olarak vermesi ve Elmalı taburunun eşyasını Antalya'dan Elmalı'ya kadar üç yüz deve ile naklettirmiş olması gibi hizmetlerinden dolayı dördüncü dereceden mecidiye nişanı ile ödüllendirilmesine karar verilmiştir.²⁶⁶ Burada bahsi geçen, İdriszâde Süleyman Ağa tarafından yaptırılan çeşmeden günümüze yalnızca h.1307 (1889\90) tarihli Elmalı Kütük cami karşısında bir evin duvarında bulunan kitabesi ulaşabilmiştir.²⁶⁷

Elmalı meclis idare azasından İdriszâde Süleyman Ağa'nın 1889 yılında küçük oğlu Ömer'in askerlikle yükümlü olduğu hassa 2. alayının İzmir'deki 4.taburuna iki at hediye etmiştir.²⁶⁸ İç güvenlik konusunda da hizmetleri görülen İdriszâde Süleyman Ağa; İstanköy'den kaçıp Kaş Bayındır iskelesine gelen Hemvend aşiretinden silahlı kırk kadar kişiden bazılarını Demre iskelesinde yakalamış ve bunları Sulhiye Vapuru'yla yetkililere göndermiştir. Süleyman Ağa'nın bu hizmetinden dolayı, 1893'de taşınmış olduğu kapıcıbaşılık rütbesi Istabl-ı Amire

²⁶³ BOA. ŞD.\2890\8.

²⁶⁴ KVS., 1285, Def'a: 1, s.64; KVS., 1314, Def'a: 26, s.189.

²⁶⁵ BOA. İ.DH.\844\67823.

²⁶⁶ BOA. İ.DH.\1107\86707.

²⁶⁷ Ekiz, 2001: 110; ayrıca bkz. ek-8; Kitabe üzerinde nesih yazı şöyle yazılıdır; İdrisoğlu Süleyman Ağa hayratından bu defada\Katipzâde Hacı Süleyman hanesi hayratı\Beş vakitte alup abdest kıl namazı ey ihvan\Nuş edenler Kevser sebil eyleye ulu Yezdân.

²⁶⁸ Tarik Gazetesi 17 Şevval 1306\15 Haziran 1889.

Müdürlüğü'ne yükseltilmiştir.²⁶⁹ Mirahurluğun lağvedilmesinden sonra 1837'de kurulmuş olan Istabl-ı Amire müdürlüğünün yüksek bir rütbe olduğu bilinmektedir.²⁷⁰

Askeri ve güvenlik konularında olduğu kadar Elmalı'nın bayındırlık faaliyetlerinde de etkin olduğu görülen Süleyman Ağa'nın Elmalı'da yapımına başlanmış olan şose yol ile yakından ilgilendiği ve bu hususta 1898'de denetçi olarak Elmalı'da bulunan Konya valisi Mehmed Ferid'in kendisini kutladığını görülmektedir.²⁷¹ Diğer yandan bir şirket aracılığıyla 8 senede temizlenecek ve temizlendikten sonra ortaya çıkacak arazinin tasarrufuna verilmesi şartıyla yapılan ihale de Elmalı'da bulunan Avlan Gölü'nün temizliği işi Süleyman Ağa'ya verilmiştir.²⁷²

İdriszâde Süleyman Ağa, idari görevlerinin yanı sıra tıpkı babası ve dedeleri gibi çiftliklere sahipti. Elmalı'nın Karamık köyü, tıpkı babası İdris Ağa'nın olduğu gibi Süleyman Ağa'nın da çiftliği idi.²⁷³ Yine Süleyman Ağa 700 dönüm tarıma elverişli araziye sahip Yaka çiftliği, 700 napolyon altınına Sakız'lı Skiliçiş'in mirasçılarında, Bayat çiftliğini ise Sarı Saymon'dan (Sarı Simeon) satın almıştır.²⁷⁴ İdriszâde Süleyman Ağa, çiftliklerinin yanı sıra 1890 tarihli bir tapu kaydına göre Elmalı'nın meşhur Bey hamamı ya da Ağalar hamamı olarak anılan hamamın da sahibi olarak görülmektedir.²⁷⁵

İfa ettiği idari görevler ve sahip olduğu payelerle nüfuzunu oldukça arttıran Süleyman Ağa, Elmalı'da nüfuzunu kullanarak bazı suistimaller de bulunduğu iddiasıyla şikâyetle uğramıştır. Bu şikâyetler, Süleyman Ağa'nın ahali ve devlet memurlarına baskıda bulunduğu, damadı Murad Ağazâde Salih Bey'i mal müdürü tayin ettirdiği şeklindedir.²⁷⁶

Elmalı'nın yanı sıra bir liman yerleşimi olan Finike'de de etkin olan Süleyman Ağa'nın Finike'nin önemli ailelerinden ve kereste tüccarı olan Baharzâde ailesi ile de bir nüfuz mücadelesi içinde olduğu görülüyor.

²⁶⁹ BOA. DH. MKT.\2028\079; BOA. DH.MKT. \2050\36; Durgun, 2018: 35.

²⁷⁰ Özcan, 1999: 205.

²⁷¹ Durgun, 2018: 35.

²⁷² BOA. DH.MKT.\1786\98; BOA. DH.MKT.\1794\125.

²⁷³ BOA. ŞD.\2890\8, s.2.

²⁷⁴ Pehlivanidis, tarihsiz: 37; Ekiz, 2001: 58; Bayat Çiftliği 1854 yılında Sarı Simeonoğlu ailesinden Hoca Kostandi tarafından muteber sarraflardan Çivioğlu Hralenbus'tan satın almıştır. Dinç, 2005: 124-125. Çok uzun yıllar Kaş kazasına bağlı olan Bayat Çiftliği 1914 senesinde Gömbe nahiyesi olarak Elmalı'ya dahil edilen köylerden biri olmuştur. Durgun, 2018: 59. Ayrıca Bayat Çiftliği'nin tarih boyu bazı âyan ailelerinin tasarrufunda bulunan bir çiftlik olduğu da bilinmektedir. 1781 yılında devlet tarafından muhalledatına el konulması kararlaştırılan Yılanlıoğlu Mustafa Ağa'ya ait olduğu iddiasıyla Bayat Çiftliği'ne el konulmasına dair ferman çıkması üzerine, Kaş âyanı Hacı Abdülkadirzâde Ali Ağa, söz konusu çiftliğin abisi Yusuf Ağa'dan intikal ettiğini öne sürerek itirazda bulunmuştur. bkz. BOA. AE.SABH.I.\157\10495, s.11.

²⁷⁵ Ekiz, 2001: 108.

²⁷⁶ BOA. ŞD.\2890\8; BOA. ŞD.\2890\8, s. 2-3.

Süleyman Ağa, Baharzâde İsmail Ağa'nın vefatından sonra onun muhallefatından susam ve kereste bedeli olan 760.000 kuruşun tereke defterine eklenmesine mani olduğu ayrıca Süleyman Ağa'nın babası İsmail Ağa'ya yüklü borcu olduğu halde ödemediğini iddia eden İsmail Ağa'nın oğlu Mehmed Bey, Konya vilayetine bir telgraf çekerek Süleyman Ağa'dan şikayetçi olmuştur.²⁷⁷

19. yüzyılın sonlarına doğru nüfuzunun zirvesinde olan Süleyman Ağa, aileden çiftlik sahibi olduğu için tabii olarak tahıl ticareti ile uğraşmış, Antalya mutasarrıfı Turhan Bey ve kendisi gibi köklü ailelere mensup ve tahıl tüccarı olan, Moralı Cemal, Kaşlı Ali, Manavgatlı Tugayoğlu Emin Ağa gibi isimlerle de yakın ilişkiler içinde olmuştur.²⁷⁸

Bir âyan ailesine mensup olan İdriszâde Süleyman Ağa, tıpkı babası İdris Ağa ve büyük amcası İdriszâde Salih Ağa gibi Tanzimat'ın ilanından sonra Osmanlı taşrasında uygulanmaya çalışılan yeni yönetim sistemine uyum sağlayabilmiş, Elmalı kaza müdürü ve Elmalı meclis idare azası olarak çok uzun yıllar görevde bulunmuştur.

2.8. Süleyman Ağazâde İdris Ağa

İdriszâde İdris Ağa'nın torunu olan İdris Ağa, yine aynı sülaleden Süleyman Ağa ile binbaşı Ahmed Ağa kızı Fatma Hanım'ın oğullarıdır ve 1860\61 doğumludur. İdris Ağa'nın eşi Datköylü Uzun Mustafa Bey kızı Dudu Hanım olup bu evlilikten Ahmed ve Rıza Bey isimli iki oğlu olmuştur.²⁷⁹ Pehlivanidis'in Elmalı ile Finike'nin *büyük çiftlik sahibi ve derebeyi* olarak tanımladığı İdris Ağa, Elmalı'ya hâkim bir konakta oturuyor²⁸⁰ çiftliklerinin yanı sıra özel ormanları da bulunuyordu. Tahıl ticareti de yapan İdris Ağa'nın Finike'de un değirmenleri, un fabrikası ve portakal bahçeleri de vardı.²⁸¹ İdris Ağa ve kardeşi Ömer Ağa'ya ait ormanlar Karamık ve Bucak çiftliği isimli yerlerde bulunmaktaydı.²⁸² Finike'de portakal bahçeleri olan İdris Ağa'nın Trablus'tan dikensiz, çekirdeksiz özel bir cins portakal fidanını Finike'ye getirterek ürettiğinden bahs olunmaktadır.²⁸³

Babası ve dedeleri gibi çiftlik sahibi olan İdris Ağa, tahıl üretimi ve satımının yanı sıra narenciye işiyle de uğraşmıştır. İdris Ağa sahip olduğu ormanlar vesilesi ile kereste ticareti ile de meşgul olmuş olmalıdır. Bir ticarethane ve acente sahibi de olan İdris Ağa'nın bu işletmelerinde Paniyiris Daniilidis isimli bir kişi müdür olarak görev almıştır.²⁸⁴

²⁷⁷ Durgun, 2018: 36.

²⁷⁸ Dayar, 2016: 242-243.

²⁷⁹ Bkz. Ek-19.İdris Ağa'nın fotoğrafı için ayrıca bkz. Ek-17.

²⁸⁰ İdris Ağa'nın Elmalı Ağalar Yokuşu'nda bulunan konağı için bkz.Ek-14-15.

²⁸¹ Pehlivanidis, tarihsiz: 60.

²⁸² BOA. DH. İ.UM.EK.15\47, s.2.

²⁸³ Çağlayan, 2015: 40.

²⁸⁴ Pehlivanidis, tarihsiz : 82.

Tüm bunların yanı sıra bazı belgelerde İdris Ağa'nın, tüccarlara baskı yaptığı ve ahaliden bazı kişilerin arazilerine el koyduğu iddialarıyla şikâyet edildiği ve tahkikata uğradığı görülmektedir.

İdris Ağa hakkında yapılan tahkikatte; Finike'nin Has köyü muhtarı İsmail oğlu Ahmed, Mercan oğlu Receb, Koca Süleyman kahya, tüccar Antalyalı Kozakçioğlu Yorgi, Finikeli kereste tüccarlarından Manastırlı Leonide Efendi, tüccar Göriceci Dionis, Finikeli tüccar Sisamlı Aleksandros, tüccar Sava Efendi, Elmalılı tüccar Yorgancızâde Ohannes, Elmalılı tüccar Hatibzâde Hacı Osman, Elmalılı tüccar Nikogosi Efendi gibi pek çok ismin ifadesine başvurulmuş ancak hiç kimse İdris Ağa'dan İdris Ağa'dan şikâyetçi olmamıştır.²⁸⁵

İdris Ağa'nın Elmalı redif taburunun eksik olan hayvanlarının tamamlanması konusundaki yardımları, memleket işlerindeki hizmetlerinden dolayı Konya vilayeti tarafından dergâh-ı ali kapıcıbaşılığı ile taltif edilmesinin istendiğini görmekteyiz. Ancak İdris Ağa kapıcıbaşılik ile değil salise rütbesi ile taltif edilmiştir.²⁸⁶

Salise rütbesi mülki bir rütbe olup, askeri rütbe olarak ise binbaşıliğa denkti.²⁸⁷ Elmalı eşraf ve muteberanı arasında bir rütbe ve nişana sahip kişilerin yalnızca İdris Ağa ve kardeşi Ömer Ağa'nın olması²⁸⁸ İdris Ağa'ya tevcih edilen rütbenin önemini de göstermektedir. Bununla birlikte 1902 yılında İdris Ağa ve kardeşi Ömer Ağa'ya, Hicaz demiryolunun yapımı için yardımda bulundukları için, nikel Hicaz demiryolu madalyası da verilmiştir.²⁸⁹ Devlet nezdinde almış olduğu payelerle Elmalı ve Antalya da nüfuzu artan İdris Ağa, 1912 senesi mebus seçimlerinde, Mehmed Münir Bey ile birlikte Antalya'dan İttihad ve Terakki mebusu olarak seçilmiştir.²⁹⁰ İdris Ağa'nın Meclis-i Mebusan'a vekil seçilmesi ile birlikte, İdris Ağa'nın şahsında, evveliden beri çok önemli idari görevler üstlenen İdriszâde ailesi son dönem Osmanlı siyasi hayatına da dâhil olmuştur. İdris Ağa h.1338\1919-1920 yılında vefat etmiştir.

2.9. Süleyman Ağazâde Ömer Ağa

Babası İdriszâde Süleyman Ağa, annesi İdriszâde binbaşı Ahmed Ağa kızı Fatma Hanım olan Ömer Ağa, mezar taşına göre 1867 yılında Elmalı'da doğmuştur. Ancak aile soy ağacında doğum tarihi h.1281 (1864-65) olarak kaydedilmiştir.

²⁸⁵ BOA. DH. MKT.\1210\88, s.1-7.

²⁸⁶ BOA. BEO.\956\71667.; BOA. İ.TAL.\299\30.

²⁸⁷ Pakalın, 1993: 104.

²⁸⁸ KVS., 1322, Def'a 29, s.161.

²⁸⁹ Hicaz demir yolunun yapımı için yardımlarından dolayı madalya hak eden diğer kişiler için ayrıca bkz; Servet Gazetesi, 13 Teşrin-i Sani 1318\26 Kasım 1902.

²⁹⁰ Dayar, 2016: 302-303.

Ömer Ağa'nın Zeynep ve Mehveş Hanım isimli iki eşi vardı. Zeynep Hanımdan; Osman, Süleyman ve Fatma isimli üç çocuğu, Mehveş Hanımdan da; Celal, Azime ve Mehmet isimli üç çocuğu olmak üzere altı çocuğu vardı.²⁹¹

Dedeleri, babası ve abisi İdris Ağa gibi çiftlik sahibi ve özel ormanlara sahip olan Ömer Ağa'nın konağı Elmalı Ağalar yokuşunda bulunuyordu.²⁹² Yine Elmalı Ağalar yokuşunda bulunan Elmalı'ya hâkim bir tepeye, Ömer Ağa ve abisi İdris Ağa tarafından Elmalı'nın yukarılarından su indirilmiş, tepe çeşitli ağaç ve çiçekler ile bezenmiştir. Ayrıca Elmalı'daki ova, bağ ve bahçeleri gören bu tepe üzerinde Ömer ve İdris Ağalara ait bir küçük köşk bulunmaktaydı.²⁹³

Osmanlı taşra âyanının Elmalı'da ki son temsilcilerinden olan, Hicaz demiryolu madalyası sahibi Süleyman Ağazâde Ömer Ağa'nın, kapıcıbaşılık rütbesi ile taltif edildiği görülmektedir.²⁹⁴ Ömer Ağa'nın kapıcıbaşılık rütbesine haiz olması üç açıdan önemlidir. Birincisi İdriszâde ailesinde kapıcıbaşılık ile taltif edilen son kişi Ömer Ağa'dır. Yine Elmalı'da o dönemde kapıcıbaşılık rütbesine sahip tek kişi de Ömer Ağa'dır.

Kapıcıbaşılık 1908 yılında kaldırıldığı için²⁹⁵ Ömer Ağa'nın son kapıcıbaşılardan olduğunu söylemek mümkündür. Ömer Ağa'nın Elmalı'nın gelişimi için çok önemli olan elektriğin Elmalı'ya gelişindeki birkaç öncüden biri olduğu bilinmektedir. 1926 yılında Elmalı halkı, Dr.Ferruh Niyazi Ayoğlu'nun öncülüğünde bir araya gelerek Elmalı Elektrik Anonim Şirketi'ni kurmuştur. Elmalı'ya elektrik getirmeyi ve un fabrikası kurmayı amaçlayan bu şirketin süresi ise 60 yıl olarak belirlenmiştir. Elmalı'nın gelişimi için çok önemli olan bu atılıma zengin kişiler arasından yalnızca Ömer Ağa destek vermiştir.²⁹⁶ 1942 yılında vefat eden Ömer Ağa'nın kabri Elmalı Kızıltemeller mezarlığında bulunmaktadır.²⁹⁷

²⁹¹ Bkz. Ek-19; Ömer Ağa'nın fotoğrafı için ayrıca bkz. Ek-18.

²⁹² Bkz. Ek-11-13.

²⁹³ Erten, 1922: 177; ayrıca Bkz. Ek-16.

²⁹⁴ BOA. İ. TAL.299\30; KVS., 1322, Def'a 29, s.161.

²⁹⁵ Özcan, 2001: 347.

²⁹⁶ Ekiz, 2001: 51-52.

²⁹⁷ Bkz. Ek-18.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İDRİSZÂDELERİN ÇİFTLİK ve MÜLKLERİ

3.1. Elmalı'da Çiftlikler

Çiftlik kelimesi Osmanlı Devleti'nin toprak ve iktisadi sistemi içerisinde farklı anlamlarda kullanılmış olmakla birlikte, en genel manası ile çiftlik; tarımsal üretimin yapıldığı farklı büyüklüklerde olan toprakları ifade etmekteydi. Osmanlı Devleti miri toprak düzeni çerçevesinde toprakların çoğunu belli parçalara bölüp, bunları bir tapu bedeli ile işleyebilecek olan çiftçilere bırakırdı. Köylü ailelerine bırakılan bu topraklar çiftlik olarak adlandırılırdı. Reaya çiftlikleri olarak da adlandırılan bu çiftliklerin yanı sıra tımarlı sipahilerin sahip olduğu hassa çiftlikleri, bir takım askeri görevlilerin işlettiği çiftlikler de mevcuttu.²⁹⁸ Çiftlik başlarda bir çiftçi ailesinin bir çift öküzle işleyebildiği kadar toprağı ifade etmekteyken sonradan mâlikâneler ve tarımsal büyük işletmeler *çiftlik* olarak nitelendirilmeye başlanmıştır.

Osmanlı Devleti çift-hane sistemi ile miri toprakların belli kişi ve zümrelerin tekeline girmesini engellemeye çalışmıştır. Ancak tımar sisteminin bozulması, büyük kaçgunluk sonrası (devletin yaşamış olduğu siyasal, sosyal ve toplumsal gelişmeler neticesinde) reayaların tasarrufunda olan çiftlikler idarecilerin ve askeri sınıfa mensup kişilerin tasarrufuna girmiştir. Özellikle mukataa sistemi sayesinde, varlıklı ve kudretli kişiler de çiftlikleri tasarruflarına alabilmeyi başarmışlardır.²⁹⁹ Şehir ve kazalarda sakin olan asker kökenli yahut ulema sınıfından kişilerin, devlet arazisi üzerinde köylülerin kullanım haklarını devraldıkları, azımsanmayacak sayıda devlet arazisinin kişi ve vakıfların çiftliği olduğu görülmektedir.³⁰⁰

Osmanlı Devleti'nde büyük tarımsal işletmeler durumundaki çiftliklerin, bilhassa Osmanlı kurumlarındaki yozlaşmalardan sonra meydana geldiği konusunda görüşler olmakla birlikte bu görüşlerin yanı sıra tarımsal üretim yapılan büyük çiftliklerin kökeninin çok daha eskilere dayandığı gibi görüşler de mevcuttur. Bu görüşe göre, Osmanlı Devleti kendinden önceki İslam devletleri gibi mevat arazileri nüfuzlu kişilere verme eğilimindeydi ve büyük çiftlikler tımar sisteminin bozulmasından önce de mevcuttu. Devletin bir nevi şenlendirme politikasının bir ürünü olarak görülebilecek bu ihsan neticesinde kendisine mevat arazi tahsis edilen kişiler de bir takım bayındırlık çalışmaları yapmakla yükümlüydüler.

²⁹⁸ Barkan, (tarih yok): 392.

²⁹⁹ İnalçık, 1993: 313-314.

³⁰⁰ İnalçık, 1998: 23.

Bu çiftliklerin meydana gelişi devlet eliyle olduğu için kanunlara aykırı bir durum da söz konusu değildi. Nitekim bu türden çiftliklerin 15-16. yüzyıllarda dahi mevcut olduğu bilinmektedir.³⁰¹

Pek çok âyan ailesi hâkim oldukları bölgelerde büyük çiftliklere sahipti ve güçlerinin büyük bölümünü bu çiftlikler sağlıyordu. Çünkü bu çiftlikler hem onlar için tarımsal üretimin merkezi hem de onları düşman ve rakiplerinden koruyacak bir nevi kaleleriydi. Tarımsal üretimin merkezi olan çiftliklerin işletimi genellikle ortakçılar ve aileleriyle beraber yaşayan köylüler eliyle oluyordu. Ayrıca çiftlikler pek çok yapıdan oluşmaktaydı. Bu yapıları sıralamak gerekirse; çiftliğin sahibine ait konak, alet-edevat depoları, hayvan ahırları, samanlık ve çiftçilerin ikametine olanak sağlayan barınaklardır. Çiftlik sahibi ortakçılara, toprak dâhil tohumluk, çeşitli alet-edavat, çift sürmek için hayvan ve çiftçilerine barınacak yer temin etmek zorundaydı.³⁰² Örneğin; Manisa ve bölgesinde hâkim olan Karaosmanoğlu ailesinin pek çok çiftliği vardı. Karaosmanoğlu ailesinin sahip olduğu çiftlikler; diğer ailelerden satın alarak, eski köylerde koru\mera ve vakıf topraklarda çiftlikler kurarak meydana gelmişti. Karaosmanoğlu ailesinin sahip olduğu çiftlikler oldukça geniş bir sahayı işgal etmekteydi. Bu çiftlikler bir konak, hayvan ahırları, zahire ambarları, çiftçi damlarından müteşekkil olup bazılarında ise hamam, kule, bakkal, şerbethane gibi farklı yapılar dahi mevcuttu.³⁰³

Antalya ve civarında ise en önemli çiftlik sahibi Tekelioğlu Hacı Mehmed Ağa'ydı. Hacı Mehmed Ağa'nın çiftliklerinin önemli bir bölümü Antalya ve civarında bulunuyordu. Mehmed Ağa'nın çiftliklerinin temeli ise kuvvetle muhtemel tımar ve zeametlere dayanmaktaydı. Zira Tekelioğlu Hacı Mehmed Ağa henüz 19. yüzyılın hemen başlarında Teke Sancağı'ndaki tımar ve zeametlerden 137 adedini tasarrufuna alabilmeyi başarmıştı.³⁰⁴ Bununla birlikte, Teke sancağındaki tımarların kayıtlı olduğu Teke alaybeyinin defterini, Hacı Mehmed Ağa'nın oğlu İbrahim Bey ele geçirmiştir.³⁰⁵ Bu ise onların Teke Sancağı'nda bulunan tımarları diledikleri gibi tasarruf ettiklerini göstermektedir. Tekelioğlu Hacı Mehmed Ağa'nın 1815 yılına gelindiğinde ise, İstanos (Korkuteli), Antalya, Elmalı ve pek çok yerde toplam 38 çiftliği vardı.³⁰⁶ Tekelioğlu Mehmed Ağa'nın Elmalı'da ise 5 çiftliği bulunmaktaydı. Bu çiftlikler Çiftlik-i Çoban, Çiftlik-i Yalnızdam, Çiftlik-i Mursal, Çiftlik-i Bucak ve Çiftlik-i Cedid idi.

³⁰¹ Veinstein, 1998: 39.

³⁰² Barkan, (tarih yok): 396.

³⁰³ Nagata, 1997:95,105.

³⁰⁴ Halaçoğlu, 2002: 19.

³⁰⁵ BOA. HAT.1224/47823.

³⁰⁶ BOA. KK.d.2457.

Tekelioğlu Hacı Mehmed Ağa'nın çiftliklerinin manzarası da Karaosmanoğlu çiftliklerinden pek farklı değildi. Örneğin Tekelioğlu Mehmed Ağa'nın Elmalı'da bulunan Mursal çiftliğinde 1 konak, 6 tane dam ve oda, 3 öküz ahır ile çeşitli hayvanlar ve tarım aletleri, tarım arazileri haricinde badem ağaçları mevcuttu. Çoban çiftliğinde ise çift hayvanları ve aletleri dışında değirmen ve tahıl ambarları vardı.³⁰⁷

Elmalı'da 19. yüzyılda olan çiftlikler hakkında detaylı bilgilere sahip olmakla birlikte, bu çiftliklerin ortaya çıkışı ve nasıl kuruldukları hakkında ayrıntılı bilgilere sahip değiliz. Ancak 19. yüzyıl başlarında Teke yarımadasında daha önceleri sürülmeyen toprakların işlenmeye başladığını, Napolyon Savaşları sonrası artmış olan Avrupa'nın tahıl ihtiyacının da bunda etkili olduğu bilinmektedir.³⁰⁸ Bununla birlikte Elmalı'da tarımsal üretimin gerçekleştiği çiftliklerin kurulduğu yerler üzerinden bazı varsayımlarda bulunmak mümkündür. Bunun için de öncelikle tarımsal üretimin gerçekleştiği Elmalı ovasının manzarasını açıklamakta fayda vardır.

Coğrafyacılar Elmalı ovasını, ovanın kapladığı köylerin isimlerine göre Eskihisar, Düden, Kaş çiftliği ve Semayük ovası şeklinde dört kesim olarak ayırmaktalarsa da, birbiri sıra gelen Eskihisar, Düden ve Kaş çiftliği ovaları ardışık olduğu için bu üçünü tek bir ova; bu üç ova ile bağlantısı olmayan ve Çobanisa ile Gilevki köylerine değin ulaşan Semayük ovasını ise tek başına ayrı bir ova olarak ele almak mümkündür.³⁰⁹

Elmalı ovasının sulama ihtiyacını belli başlı akarsular sağlıyordu. Bu akarsuların başlıcaları; Karageçit nehri ve Gömbe (Akçay) çayı olmakla birlikte kaynağını Elmalı Dağı'ndan alan Karageçit nehri, Elmalı'nın ortasından geçerek Karagöl'e karışmaktaydı. Kaynağını Gömbe yaylasında bulunan Yeşilgöl'den alan Gömbe çayı (Akçay) ise Kaş'ın birkaç köyünün arazisi ile Elmalı'nın Tekke, Beyler, Bayralar ve Karamık çiftlik köylerinin arazisinden cereyan edip Avlan gölüne karışıyordu.³¹⁰

Yukarıda adı geçen göl ve nehirler Elmalı'daki bağ, bahçe, tarım arazilerinin beslenmesinde çok önemli bir rol oynuyorlarsa da belli dönemlerde taşkınlara sebep olup Elmalı ovasındaki tarım arazilerini sular altında bırakıyordu. Evliya Çelebi, seyahatnamesinde yuvarlak bir mağara kapısından çıkan Elmalı nehrinin, Elmalı'dan geçerek Karagöl'e (Gönye Gölü) karıştığından Karagöl'ün ise bazı mevsimlerde taşarak Elmalı ovasının yanı sıra bazı köyleri dahi suyla kaplayıp pek çok mahsulün ziyan olmasına sebep olduğunu hatta yüksek yerlerde bulunan köylerin ada gibi kaldığını aktarmaktadır.³¹¹

³⁰⁷ BOA. KK.d.\2457, s.9.

³⁰⁸ Faroqhi, 2003: 94.

³⁰⁹ Ekiz, 2001: 11.

³¹⁰ KVS., 1332, Def'a 30, s.194.

³¹¹ Kahraman vd., 2011: 301.

Karagöl'ün belli dönemlerde tarım arazilerini su altında bırakma durumunun 20.yüzyılda da devam ettiği görülmektedir. Karagöl'ü besleyen Karageçit nehri; Eskihisar, Kortan, Salur, Yalnızdam, Mümür, Kışla, Imırcık, Kuz, Pirhasanlar köyleri arazilerinden cereyan edip Elmalı'nın 2 km kadar güneyinde bulunan düden denilen bir mağaraya dökülüyordu. Karagöl'ün taşıdığı zaman 7-8 bin dönüm tarım arazisini istila ettiği ifade olunmakla birlikte 1909\1910 yılında Elmalı ovası 1,5 sene sular altında kalmıştır.³¹²

Elmalı ovasının Semayük bölümünü ise; kaynağını dağlardan alıp Gilevgi deresine karışan Güldürki ve Karabayır isimli iki çay beslemekte olup, bol yağışlı senelerde bu iki çayın karıştığı Gilevgi deresi, Elmalı ovasının Semayük bölümünün bazı kesimlerinde taşkınlarla sebep olmaktaydı.³¹³ Bu tablo bize Elmalı'da çiftliklerin ortaya çıkışı hakkında bazı fikirler vermektedir. Ağırlıklı olarak Elmalı'da bulunan çiftliklerin su kaynaklarına yakın yerlerde kurulduğunu görüyoruz. Kara Muradzâde ailesinin tasarrufunda olan Beyler çiftliği Gömbe Çayı'nın, Mümür çiftliği ise Karagöl'ün sulama sahasında; Tekelioğlu Mehmed Ağa'nın Elmalı'da bulunan daha sonra İdriszâde ailesinin tasarrufuna geçen Bucak ve Cedid Çiftlikleri Avlan Gölü'nün; Yalnızdam ve Mursal Çiftlikleri ise Karagöl'ün sulama sahasındaydı. Tarım ve hayvancılığın sürdürülebilirliği için tabi olarak çiftlikler su kaynaklarına yakın yerlerde kurulmuştu. Diğer yandan Elmalı'da akarsu rejiminin sebep olduğu olumsuzlukların Elmalı'daki çiftliklerin ortaya çıkışı ile de bağlantılı olması kuvvetle muhtemel gözükmemektedir. Belki de Elmalı'da akarsuların zaman zaman istila ettiği tarım arazileri bazı kişiler tarafından ıslah ediliyor ve çiftliğe dönüştürülüyordu. Böylece Osmanlı'daki mevat arazi prensiplerine uygun çiftlikler meydana geliyordu. Ancak Elmalı'da bulunan bütün çiftlikler için aynı şeyi söylemek mümkün değildir.

Elmalı'da tarımsal üretimin yapıldığı pek çok arazi, hayvanat, bağ, bahçeyi kapsayan yerler yalnızca âyan ailelerinin tasarrufunda olan çiftlikler değildi. Hatta pek çok âyanın çiftliğini gölgede bırakabilecek kompleks bir yapı olan Abdal Musa tekkesinden bu noktada bahsetmekte fayda vardır. Abdal Musa veya Abdal Musa Sultan isimli zat hayatı hakkındaki bilgiler kısıtlı durumda olmasına karşın Hoca Ahmet Yesevi geleneğinin önemli bir temsilcisi, Osmanlı'daki *alp-eren* motifinin en tanınmış simalarından olarak kimi kaynaklarda yerini almıştır. Orhan Gazi'nin yanında fetihlerde bulunan Abdal Musa, Bursa taraflarından Bergama ve civarına giderek buradan sonrada Elmalı Tekkeköy'e gelmiş ve zaviyesini buraya kurmuştur.³¹⁴

³¹² KVS., 1332, Def'a 30, s.195-196.

³¹³ Ekiz, 2001: 11.

³¹⁴ Ocak, 1996: 179.

Abdal Musa tekkesinin kesin kuruluş tarihi bilinmemekle birlikte Bursa'nın fethinden sonra yani 14.yüzyılın ikinci yarısında Elmalı'daki Abdal Musa tekkesinin var olduğuna dair görüşler mevcuttur. Tekke, kuruluşundan 17.yüzyıla uzanan çizgide oldukça önemli derecede büyüyerek çok vakıflı bir Bektaşilik merkezi konumuna yükselmiştir. Ayrıca Abdal Musa zaviyesinin kurulduğu yer olan Tekke köyü de bu zaviyenin bir vakfidir.³¹⁵

Abdal Musa Tekkesi 19.yüzyılın ortalarına gelindiğinde; Elmalı, Finike, Kalkanlı ve Kaş'ta yüzlerce dönüm tarım arazisi, bağ, bahçe, değirmen ve hayvanata sahipti.³¹⁶ Tüm bunlarla birlikte vaktiyle Tekelioğlu ailesine ait Istanos (Korkuteli)'da bulunan Karadiğin çiftliği de Abdal Musa tekkesi tarafından satın alınmıştır. Çiftliğin satış işlemi sırasında İdriszâde İsmail Ağa da şahitler arasında yer almıştır.³¹⁷ Elmalı'da bulunan Beyler çiftliği de Abdal Musa tekkesi tarafından satın alınan bir diğer tarım arazisiydi.³¹⁸ Kendine ait tarım arazileri, çiftlikleri olan bu tekkenin hububat üretiminde de ön planda yer alması tabiiydi. Zaten, 19. yüzyıldaki verilere göre Abdal Musa tekkesi Teke Sancağı'ndaki hububat üretiminin yüzde 3'üne sahiptir.³¹⁹ Bununla birlikte İdriszâde ailesinin Elmalı'da bulunan çiftlikleri de Teke Sancağı'ndaki önemli tarımsal üretim merkezleri arasındaydı. İdriszâde İsmail Ağa ve oğulları çok uzun yıllar Elmalı'da bulunan çiftlikleri tasarruflarında bulundurmışlardır.

3.1.1. İdriszâde İsmail Ağa'nın Çiftlikleri

İsmail Ağa bir mültezimdi, onun Elmalı'da bulunan bazı tımar ve mukataaları iltizam ettiğine dair kayıtlar mevcuttur. Örneğin; 1812-13 (h.1227) senesi için İsmail Ağa'nın tımar iltizam bedeli 12.200 kuruş olarak kaydedilmiştir.³²⁰ İsmail Ağa'nın 1812-13 senesi için iltizam ettiği tımarların isimlerine ulaşılammıştır. Ancak İsmail Ağa'nın Elmalı'da bulunan has ve tımarları iltizam etmeye devam ettiği görülmektedir.

Mayıs 1815 tarihli bir kayda göre; Elmalı'nın Mursal, Imırcık, Eskihişar, Yuva gibi pek çok köyünde bulunan tımarlar ile Teke valilerine mahsus Elmalı Ayağı isimli yerde bulunan has, Elmalı'da bulunan Kabunoğlu isimli has ve yine Elmalı'da bulunan Rodos kalesine bağlı Mudanya mukaatası³²¹ 9.700 kuruşa 1815 senesi için Elmalı âyanı kapıcıbaşı İsmail Ağa'nın

³¹⁵ Köprülü, 1988: 65.

³¹⁶ Ekiz, 2001: 132-135.

³¹⁷ Karstarlı, 2001: 102-103.

³¹⁸ Ekiz, 2001: 137.

³¹⁹ Faroqi, 2003: 96.

³²⁰ BOA. D.BŞM.MHF.d.\13239, s.29.

³²¹ Bazı belgelerde has olarak geçen Elmalı Mudanya mukaatası, Rodos kalesinin yerli neferlerinin maaşları için ocaklık olarak belirlenmiş olan ve "İfraz-ı Cedid mukaatası" olarak adlandırılan yerlerden biriydi. Teke Sancağı'nda Elmalı haricinde Kaş'ta bulunan Mensuhat hassı, Menteşe Sancağı'nda ise Keranis hassı, Bozöyük hassı ve Tavas kazasında olan Sarıabad hasları da Rodos kalesinin ocaklığı olan diğer yerlerdi. Rodos kalesi görevlileri kale ocaklığı olan hasların kendilerine değil de hasların bulunduğu kazaların muhtarlarına iltizam edilmesinden dolayı bu durumdan şikayetçi olmuşlardır. bkz. BOA. C.AS.\368\15255.

tasarrufuna verilmiştir. İsmail Ağa'nın Elmalı köylerinde bulunan iltizam edeceği tımarların bedeli 6.500 kuruş; Elmalı ayağında bulunan hassın iltizam bedeli 1.500 kuruş, Kabyunoğlu hassı iltizam bedeli 1.000 kuruş, Rodos kalesinin mukaatası ise 700 kuruş olarak hesap edilmiştir.³²²

İdriszâde İsmail Ağa'nın Elmalı'da bulunan tımarları iltizam ettiği bilinmekle birlikte, 1815 öncesi onun hangi çiftlik ya da çiftliklere sahip olduğunu kesin olarak bilemiyoruz. Yukarıda zikrettiğimiz üzere Tekelioğulları'nın Elmalı'da da çiftlikleri bulunmaktaydı ve Elmalı'da ki tarımsal üretimin büyük bölümü çiftliklerde olmaktaydı. Bu anlamda Tekelioğulları'nın Elmalı'da bulunan çiftlikleri ön plana çıkıyordu. İdriszâde ailesinin sahip olduğu çiftliklerin büyük kısmının Tekelioğulları'nın Elmalı'da bulunan dört çiftliğinin İdriszâde İsmail Ağa tarafından satın alınarak meydana geldiği görülmektedir. Zira Tekelioğulları'nın, devlet tarafından el konulan emlak, arazi, çiftlikat vs. satılması ile Tekelioğlu Hacı Mehmed'den oğluna intikal eden Elmalı'daki arazi ve emlak İdriszâde İsmail Ağa tarafından satın alınmıştır.

Tekelioğulları'nın Elmalı'da beş çiftliği olmasına karşın İdriszâde İsmail Ağa tarafından dört çiftlik satın alınmasının sebebi 1815 yılında Tekelioğlu Hacı Mehmed ve kardeşi Mısırlı Mustafa'ya ait Teke ve Hamid Sancaklarında bulunan on iki adet çiftliğin devletçe el konulup bu çiftliklerin evkâf-ı hümayuna devredilmesinden kaynaklıdır. İçerisinde Elmalı'dan Çobanisa, İstanos'tan (Korkuteli) Eynehan ve Karkın, Kızılkaya'dan Kızılağaç, Hamid Sancağı'ndan Burdur'un Hacılı ve Ağalasun'un Çeltikçi gibi çiftliklerin olduğu, evkâf-ı hümayuna devredilen on iki çiftliğin idaresi, 26 Ekim 1815 tarihinde geçici olarak Teke ve Hamid Sancakları mutasarrıfı Vahid Paşa'ya devredilmiştir.³²³ Sultan Mahmud Vakfı olarak evkâf-ı hümayuna devredilen bu on iki çiftliğin her birinin yıllık kirası ise 5.000 kuruşa yaklaşıyordu.³²⁴

İdriszâde İsmail Ağa, Elmalı Yalnızdam Çiftliği'ni 989 dönüm âlâ tarla, 6 çift öküz ve 9 saban demiri, 1 harabe ambar, çiftliğin 1813 senesi mahsulatı olan 84 kile buğday (2.156 ton) ve 43 kile arpa (989 kg) ile 7.500 kuruşa, Bucak Çiftliği'ni 680 dönüm âlâ tarla, 5 çift öküz, 3 saban demiri 4 harabe konak ile 6.000 kuruşa (Bucak Çiftliği'nin mahsulatı Tekelioğlu İbrahim'in adamları tarafından kaldırılmış olduğundan bu çiftlik mahsulatsız olarak satın alınmıştır), Çiftlik-i Cedid'i 1.380 dönüm âlâ tarla, 5 çift öküz, 20 saban demiri 3 ambar (1'i büyük) ve 1813 senesi mahsulatından 339 kile buğday (8,7 ton), 176 kile arpa (4.05 ton), 191 kile erzen (4.393 ton) ile 10.000 kuruşa ve Mursal Çiftliği'ni ise 2.600 dönüm âlâ tarla, 3 dönüm

³²² BOA. D.BŞM.d.\8213, s.18-19.

³²³ BOA. C.ML.\137\5846.

³²⁴ Erten, 1955: 55.

bağ, 12 çift öküz, 1 erkek tay, 3 demir sabanı, 6 çiftçi damı, 1 fevkani konak ve 1813 senesi mahsulatından 102 kile buğday (2.618 ton), 48 kile arpa (1.104 ton), 15 kile erzen (345 kg) ile 9.000 kuruşa olmak üzere toplam 32.500 kuruşa satın almıştır.³²⁵

İdriszâde İsmail Ağa'nın satın aldığı çiftlikler içinde en fazla tarlaya sahip olan yer 2.600 dönüm ile Mursal Çiftliği'dir. Mursal Çiftliği'nden sonra 1.380 dönüm ile Çiftlik-i Cedid gelir iken en az tarlaya sahip çiftlik 680 dönüm ile Bucak Çiftliği'dir. Mursal Çiftliği'nde bulunan tarlanın dönümü Çiftlik-i Cedid de bulunan tarlanın neredeyse iki katı büyüklüğünde olmasına rağmen İdriszâde İsmail Ağa Çiftlik-i Cedid için daha fazla para ödemiştir. Bunun sebebi Çiftlik-i Cedid topraklarının muhtemelen veriminden dolayıdır. Nitekim İsmail Ağa'nın satın aldığı çiftlikler arasında en fazla mahsulata sahip yer Çiftlik-i Cedid'dir. En az mahsulata sahip çiftlik ise Yalnızdam Çiftliği'dir. Çiftliklerin arasındaki kıymet farkının sebebinin arazilerin azlığı veya çokluğundan kaynaklanmadığı görülmektedir.

Tekelioğulları'nın Elmalı'da bulunan ve evkâf-ı hümayuna devredilen Çoban Çiftliği'nde 950 dönüm tarla olmasına rağmen bu çiftliğin kıymeti 15.500 kuruş olarak hesap edilmiştir³²⁶ ki bu da Tekelioğullarının Elmalı'da bulunan çiftliklerinin en kıymetlisinin Çoban Çiftliği olduğunu ve Elmalı'da bulunan en kıymetli çiftliğin evkâfı hümayuna devredildiğini göstermektedir.

İsmail Ağa tarafından satın alınan Elmalı'daki bu dört çiftlikte buğday, arpa ve erzen üretimi yapılmakla birlikte, Bucak çiftliğinin 1813 yılı mahsulatını bilemediğimiz için diğer üç çiftlikle birlikte satın alınan 1813 yılı mahsulatı toplam 13.472 ton buğday, 6.141 ton arpa ve 4.738 ton erzendir. 1813 yılına ait bu hububat miktarları İsmail Ağa'nın Elmalı'da satın aldığı çiftliklerin üretim hacmi hakkında önemli ipuçları sunmakla birlikte yine 1815 tarihli Tekelioğlu Hacı Mehmed Ağa'ya ait çiftlikler hakkında önemli bilgiler içeren bir defterden de Elmalı'daki çiftliklerin üretim hacmine dair bazı tahminler yürütmek mümkün görünmektedir. Bu deftere göre; Elmalı Çoban Çiftliği'nde 890 dönüm buğday, 235 dönüm arpa, 95 dönüm erzen tarlası olup Elmalı âyanı tarafından Çoban Çiftliği'ndeki tarlalara tohumluk olarak 1.340 kile buğday 470 kile arpa, 95 kile erzen verilmiştir. Yani 1815 senesi için Çoban Çiftliği'nde 890 dönüm buğday tarlasına 1.340 kile buğday, 235 dönüm arpa tarlasına 470 kile, 95 dönüm erzen tarlasına 95 kile erzen ekilmiştir. Burada 1 dönüm buğday tarlasına 1.5 kile buğday tohumluk kullanılmışken, 1 dönüm arpa tarlasına 2 kile arpa, 1 dönüm erzen tarlasına 2 kile erzen tohumluk olarak atılmıştır.

³²⁵ BOA. C.ML.\218\9026, s.5; Buradaki mahsulatlar buğday için 25.66 kg arpa ve erzen için ise 23 kg İstanbul kilesi baz alınarak metrik sisteme dönüştürülmüştür. Bkz. Yaklaşık olarak bir İstanbul kilesi buğday 25.6 kg, arpa ise 23.04 kg'a denktir; Kallek, 2002: 569.

³²⁶ BOA. C.ML.\218\9026, s.5.

Yalnızdam Çiftliği'nde ise 221 dönüm buğday, 86 dönüm arpa tarlası olup 1815 senesi için Elmalı âyanı tarafından tohumluk olarak 571 kile buğday, 430 kile arpa verilmiştir. 221 dönüme 571 kile, 86 dönüme 430 kile arpa ekilen Yalnızdam Çiftliği'nde dönüm başına 2.5 kile buğday, 5 kile arpa tohum atılmıştır.

Mursal Çiftliği'nde ise 385 dönüm buğday, 110 dönüm arpa, 40 dönüm erzen tarlası var iken, Elmalı âyanı tarafından 1815 senesi için tohumluk olarak; 970 kile buğday, 550 kile arpa, 40 kile erzen verilmiştir. 385 dönüme 970 kile buğday, 110 dönüme 550 kile arpa, 40 dönüme 40 kile erzen ekilen Mursal Çiftliği'nde, dönüm başına 2.5 kile buğday, 5 kile arpa ve 1 kile erzen tohum atılmıştır.

Bucak çiftliğinde; 166 dönüm buğday tarlası, 45 dönüm arpa tarlası vardı. 1815 senesi için yine Elmalı âyanı tarafından tohumluk olarak 362 kile buğday, 244 kile arpa verilmiştir. 166 dönüme 362 kile buğday, 45 dönüme 244 kile arpa ekilen Bucak çiftliğinde dönüm başına 2.5 kile buğday, 5 kile arpa ve 1 kile erzen tohum olarak atılmıştır.

Çiftlik-i Cedid de bulunan 64 çift öküzün, 43 tanesinin telef olmasıyla 21 çift öküz kalmıştır. 20 demir, 3 ambar bulunan çiftlikte, 419 dönüm buğday, 118 dönüm arpa tarlası bulunmaktaydı. Çiftlik-i Cedid'den, 1815 senesi için Elmalı âyanı tarafından tohumluk olarak 1.050 kile buğday, 586 kile arpa, 65 kile erzen verilmiştir.

1815 yılında Tekelioğlu Hacı Mehmed'in Elmalı'daki beş çiftliğinden toplamda 4.293 kile buğday, 2.280 kile arpa ve 200 kile erzen Elmalı âyanı tarafından tohumluk olarak verilmiştir. 1815 senesi için Çoban çiftliği hariç Elmalı'daki diğer 4 çiftlikte de dönüm başına 2.5 kile buğday, 5 kile arpa ve 1 kile erzenin tohum olarak atıldığını görüyoruz. Bu verilerin kaydedilmiş olduğu defterde Elmalı çiftliklerinden tohum olarak verilen ürünlerin hangi kileye göre hesap edildiği yazılmamıştır ancak defterin bazı sayfalarında, muhtelif çiftliklerden verilen tohumluk ürünlerin yanına *ba-kile Kızılkaya*, *ba-kile Antalya* gibi ifadelerin eklendiği görülmektedir.³²⁷ Bu ölçülerin tam olarak kaç kiloya denk geldiği tam olarak bilinmemekle birlikte Tefenni Pınarbaşı çiftliğinde verilen tohumlukların kilesi 6 kıyye (7.68 kilo) olarak hesap edilmiştir. Aynı durum Kemer Hamid Pınarbaşı çiftliği içinde geçerlidir.³²⁸ Bu iki çiftlikten verilen tohumluklar 8 kiloya yakın olarak hesap edilmiştir.

³²⁷ BOA. KK.d.\2457, s.11

³²⁸ BOA. KK.d.\2457, s.11, 13.

Elmalı'daki çiftlikler için verilen tohumluk hububatın hangi kileye göre hesap edildiğine dair herhangi bir not düşülmemiştir. Bir başka belgede ise Elmalı kilesi tabirinin geçtiği görülmektedir.³²⁹ Y. Pehlivanidis Antalya'da 24 okkaya denk İstanbul kilesini kullandıklarını Elmalı'da ise Elmalı kilesi isimli bir başka kile kullanıldığından ve Elmalı kilesinin 7 okka ağırlıkta (8.98 kilo) olduğunu aktarır.³³⁰ S. Faroqhi de saha araştırması sırasında Pehlivanidis'in vermiş olduğu bilgiye yakın bilgilere ulaşmıştır. S. Faroqhi'nin aktardığına göre Elmalı kilesi ile buğday 8.5-9 kg'a tekabül eder iken aynı kile ile arpa 7.5-8 kg'a denk düşmektedir.³³¹ Bugün de Elmalı'da ve köylerinde atadan dededen kalma aynı ağırlıklara tekabül eden kileler halen kullanılmaktadır. Bu noktada Elmalı çiftliklerindeki tohumluk hububatın Elmalı kilesine göre hesap edilmesi tercih edilmiştir. Tüm bu bilgilerin ışığında ise 1815 yılı için Tekelioğlu Mehmed Ağa'nın Elmalı'daki beş çiftliğine Elmalı âyanı İsmail Ağa tarafından verilen toplam tohumluk hububat Elmalı kilesi üzerinden hesaplanır ise³³² 38.637 ton buğday (4.293 kile), 12.684 ton arpa (1.812 kile) Elmalı çiftliklerinden tohumluk olarak verilmiştir.

Tekelioğulları'nın Elmalı'daki beş çiftliğinde bulunan toplam 2.081 dönüm buğday tarlasına dönüm başına ortalama 18.5 kilo buğday, 1.062 dönüm arpa tarlasında ise dönüm başına 15 kilo arpa ekildiğini söyleyebiliriz.

Çiftliklerde 1 dönüme 1 kile erzen tohumluk ekilmesi, tohum başına erzenden arpa ve buğdaya nazaran daha fazla ürün alınabildiğini göstermektedir. Ayrıca çiftliklerden elde edilecek hasılat asgari olarak 1\3 oranında hesap edilir ise³³³ Elmalı'daki 5 çiftlikten elde edilecek rekolte 12.879 kile buğday(115.911 ton), 5.436 kile arpa (38.052 ton), 600 kile erzendir (4.2 ton).

Hacı Bekir isimli bir kişi tarafından 6 Ocak 1816 tarihinde ise Elmalı âyanı İsmail Ağa'dan çiftliklere tohumluk olarak 5.247 Elmalı kilesi buğday (47.223 ton), 1.560 Elmalı kilesi arpa (10.92 ton) alındığı görülmektedir. Tohum pahası olarak 12.054 kuruş yazılmış, bu miktar ise Elmalı âyanı İsmail Ağa'nın 1812\13 senesi iltizam bedeli olan 12.200 kuruştan düşülmüştür.³³⁴

³²⁹ BOA. D.BŞM.MHF.d.13239, s.29.

³³⁰ Pehlivanidis, tarihsiz: 276.

³³¹ Faroqhi, 2003: 95.

³³² Elmalı kilesi yuvarlak olarak bir kile buğday için 9 kg bir kile arpa ve erzen için 7 kg olarak hesap edilmiştir.

³³³ S. Faroqhi'nin aktardığı verilere göre; tarımın hâlâ geleneksel usullerle yapıldığı 20. yüzyıl Anadolu'sunda ekilen buğdaydan elde edilmesi umulan verimlilik 3 kattan çok umulmayıp, 5 kat kaldırılacak mahsulat kazançlı olarak değerlendirilir; Nagata,1997: 123.

³³⁴ BOA. D.BŞM.MHF.d.13239, s.29.

1816 senesinde tohumluk olarak verilen hububat ile 1815 senesinde Elmalı çiftliklerinden tohumluk olarak verilen hububatı karşılaştıracak olur isek; 1816 yılı tohumluk buğdayı, 1815 yılı tohumluk buğdayından 954 Elmalı kile (8.586 ton) fazla, 1815 yılı tohumluk arpası 1816 yılı tohumluk arpasından 252 Elmalı kilesi (1.764 ton) fazladır. Daha fazla arpa tohumluk verilmesinin sebebi arpanın buğday ve erzene göre tohum başına verdiği ürün miktarının daha az olmasından kaynaklanmış olmalıdır. Ayrıca 1815 yılında tohumluk olarak toplamda 65 kile erzen verilmiş iken 1816 yılında tohumluk olarak hiç erzen verilmemiş, yalnızca buğday ve arpa verilmiştir. 1816 yılında bir önceki yıla göre daha fazla buğday tohumluk verildiği için 1816 yılı buğday rekoltesi 1815 yılı buğday rekoltesinden haliyle daha fazla olacaktır.

Tohumluk verilen hububatlardan yola çıkarak 1816 senesi içinde Elmalı'daki beş çiftlikten elde edilecek asgari hasılatı yine $\frac{1}{3}$ nispetinde hesaplar isek 141.67 ton buğday, 32.76 ton arpadır. 1816 yılı için daha fazla tohumluk buğday verilmiş olması haliyle 1816 yılında bir önceki yıldan daha fazla buğday alınacağı anlamına gelmektedir. Elmalı'daki hububat üretimi ile ilgili fikir edinebileceğimiz bir başka kaynak ise buğday mübayaaya fermanlarıdır. Mübayaaya fermanlarındaki verilere göre Elmalı, Serik'ten sonra Antalya ile birlikte Teke Sancağı'nda en çok buğday üretimine sahip yerdur.

1809 yılında Teke Sancağı kazalarından 7.010 kile ve Terkemiş Hassı kazalarından 5.037 kile olmak üzere toplam 12.047 kile miri buğday mübayaası talep olunmuştur. Teke Sancağı kazalarından talep edilen toplam 7.010 kile buğday mübayaasının kazalara pay edilişı şu şekildeydi; Antalya 1.000 kile, Serik 1.040 kile, Elmalı 1.000 kile, Kaş 900 kile, Germeği 800 kile, Kalkanlı 700 kile, Finike 670 kile, İğdir 600 kile ve Kızılkaya 300 kile.³³⁵ Teke Sancağı kazalarından talep edilen 7.010 kile buğday İstanbul kilesi ile yaklaşık olarak 180 tona tekabül ediyordu. Bu hesaba göre Elmalı'nın hissesine düşen 1000 İstanbul kilesi buğday ise 25.6 tona denk gelmektedir. Teke Sancağı'ndan talep olunan buğday mübayaası miktarlarının uzun yıllar aynı olduğu görülür. Belgelere yansıyan *sabıkları müsillü ol mikdar* ifadesi de Antalya'dan İstanbul'un ihtiyacı için tedarik edilen zahire miktarının seneler boyu değişmeyerek, mübayaaya usulüyle sürdürüldüğünü gösterir.³³⁶

³³⁵ AŞS 1\17-59.

³³⁶ Dinç, 2019: 293.

Yukarıda bahsi geçen 1809 yılına ait Antalya'dan buğday mübayaası fermanından 19 yıl öncesine ait bir başka belgede de buğday mübaayası usulünün aynı olduğu görülmektedir. Bu belgeye göre h.1202 (1787\88) senesi için Teke Sancağı kazalarından 7.010 kile buğday mübayaası talep olunmasına karşın İğdir kazası ahalileri Antalya kalesi muhafazasına memur olduklarından vergiden muaf olduklarını, Karahisar-ı Teke ve Germeği kazaları ahalilesi de perakende olduklarını öne sürerek hisselerine düşen buğdayları vermek istememişler, bunun üzerine Antalya kadısı da ilamında bu durumu belirterek adı geçen üç kaza haricinde Teke Sancağı'nın diğer kazalarının hissesine düşen 4.570 kilelik buğday mübayaasının gönderilebileceğini belirtmiştir. Kütahya mütesellimi Abbas Ağa'ya Anadolu eyaletinden 1202 (1787\88) senesi için 82.698 ve 1203 (1788\89) senesi için 66.666 kile buğday mübayaası tertib olunması emredildiğinden, Teke mütesellimi Ebubekir Paşa'nın Teke Sancağı'nın hissesine düşen buğdayı tamamen tedarik edip uygun bir iskeleye nakledip göndermesi, eğer buğday tedariki sağlanamaz ise Ebubekir Paşa'nın bizzat kendisinden tahsil olacağı belirtilmiştir.³³⁷

1809 yılından çok daha önceleri de Teke Sancağı'ndan 7.010 kile buğday talep edildiği, ayrıca Teke Sancağı kazalarına isabet eden buğday mübayaası miktarlarının da aynı olduğu görülür. Şöyle ki; Antalya kadısının ilamında kendi hissesine düşen buğdayı vermek istemeyen İğdir, Karahisar-ı Teke (Serik) ve Germeği kazaları hariç tutulduğunda Teke Sancağı'ndan tedarik edilebilecek buğday mübaayasının 4.570 kile olduğu görülmüyor.

1809 yılında Serik kazasının hissesine düşen 1.040 kile, Germeği kazasının hissesine düşen 800 kile ve İğdir kazasının hissesine düşen 600 kile buğday oranı ki toplamı 2.440 kile eder; kısacası bu miktarlar 1790 yılı içinde kabul edilip Teke Sancağı'ndan talep edilen mübayaa miktarından yani 7.010 kileden düşüldüğünde geriye 4.570 kile kaldığı görülür. Bu da 1790 yılında Teke Sancağı kazalarına taksim edilen buğday mübayaası miktarlarının 1809 yılındaki buğday mübayaa miktarlarıyla aynı olduğunu gösteriyor. Buradan hareketle özet olarak 1790-1809 tarihleri arası Teke Sancağı kazalarından Elmalı'nın hissesine düşen buğday mübayaası miktarının 1000 (25.6 ton) İstanbul kilesi olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca üretimin 1\12 nispetinde mübayaa edildiğinden³³⁸ yola çıkılır ise 1000x12 formülüyle Elmalı tahminen 12.000 kilelik (307. 92 ton) hububat üretimine sahiptir.

³³⁷ BOA. C.BLD\4\183.

³³⁸ Faroqhi, 1976: 1463.

Buğday mübayaa miktarlarından yola çıkarak Elmalı'nın asgari 307.92 tonluk bir buğday rekoltesine sahip olduğu söylenebilir. Yukarıda ayrıntılı bir biçimde açıklanan Tekelioğlu Hacı Mehmed Ağa'nın Elmalı'daki beş çiftliğinden 1815 yılı için elde edilecek tahmini rekolte olan 115.911 ton buğday, 38.052 ton arpa ile 1816 yılı için elde edilecek tahmini rekolte olan 141.669 ton buğday, 32.76 ton arpa miktarlarına nazaran; Elmalı'da ki Çobanisa, Yalnızdam, Cedit, Bucak ve Mursal çiftliklerindeki 1815 yılı tahmini rekoltesi, Elmalı'nın tahmini buğday rekoltesinin %37.6'sına, aynı çiftliklerde ki 1816 yılı tahmini rekoltesi Elmalı'nın tahmini buğday rekoltesinin %46'sına tekabül etmektedir. Söz konusu rakamlar Tekelioğulları'ndan sonra biri hariç İdrisîzâde İsmail Ağa'nın çiftlikleri olan Elmalı'daki beş çiftlikte üretilen buğdayın hemen hemen Elmalı'nın tahmini toplam buğday rekoltesinin yarısına yakın olduğunu göstermektedir.

Osmanlı Devleti, mübayaa usulü ile hububat ticaretini kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. Dışarıya zahire satışı yasaklanmıştı, bu yasağı çiğneyenleri ise çeşitli ağır cezalar bekliyordu. Ancak 1500'lü yıllar boyunca; Rodos, Ege ve İyonya adaları gibi yerler özel izinler çerçevesinde ihtiyaçları olan tahılı Güneybatı Anadolu bölgesinden tedarik ediyorlardı.³³⁹ Rodos'un fethinden beri Elmalı; Finike, Kaş, Meğri (Fethiye) ve Köyceğiz ile birlikte adanın ihtiyacı olan tahılın tedarik edildiği yerlerden biri olmuştur. Bu usulün uzun yıllar devam ettiği görülmektedir. 1760 yılında Seyyid Mehmed, Hacı Mustafa ve bazı kişiler tarafından Rodos'a götürülmek için Elmalı'dan 1.000 İstanbul kilesi buğday (25.6 ton) satın alınmıştır. Elmalı'dan satın alınan buğday Rodos'a götürülmek için Elmalı'dan Finike'ye nakledildiği sırada Finike ve civarında önemli bir yerel güç olan Hacı Alioğlu İsmail ve kayınpederi Baharoğlu Hasan söz konusu buğdaya el koymuşlardır.³⁴⁰

Anlatıldığı üzere çiftliklerinde hububat üretimi gerçekleştiren yerel güçler, bunun yanında hububatın başka merkezlere doğru yola çıkmasını sağlayacak olan iskeleleri de kontrol altında tutuyorlar ve iskelelere naklolunacak hububata el koyabiliyorlardı. Ayrıca hububat üretimi ile bir şekilde bağlantısı olan yerel güçler için tasarruflarında olan hububatı, mübayaa yoluyla devlete satmak yerine fahiş fiyatlarla yabancılara satmak, daha kazançlı bir yol olarak tercih ediliyordu ve savaş dönemlerinin sunmuş olduğu sosyo-ekonomik durumlar da bunu perçinliyordu.

³³⁹ Faroqhi, 2003: 94-95.

³⁴⁰ BOA. C.ZB.47/2341.

Yerel güçlerin düşmana tahıl sattığıyla alakalı pek çok örneğe belgelerde rastlamak mümkündür. Örneğin; Bergama voyvodası olan Hacı İsmail'in düşman gemileri ve adalara hububat sattığına dair kayıtlar mevcuttur.³⁴¹ 1790 tarihli bir belgede Antalyalı Ebubekir Paşa ve Kaşlı Ali'nin düşmana zahire sattıklarına dair söylentiler çıkması üzerine merkez bu durumun aslının soruşturulmasını istemişti.³⁴² Yakın tarihli bir başka belgede de Kaş âyanı Abdülkadiroğlu Hacı Ali Ağa Sırlara zahire sattığı iddiasıyla Rodos kadısı tarafından şikâyet edilmiştir.³⁴³ Teke mütesellimi Hacı Mehmed Ağa da vaktiyle Sırlara tahıl sattığı iddia edilen bir başka kişiydi.³⁴⁴ Bir çiftlik sahibi olan İdriszâde İsmail Ağa'nın dışarıya tahıl sattığına dair bir kayıt olmamakla birlikte riskli ama karlı bu olan bu yolun, yerel güçler tarafından tercih edildiği anlaşılmaktadır.

3.1.2. İdriszâde İsmail Ağa'nın Mülkleri

İdriszâde İsmail Ağa, Tekelioğullarına ait çiftlikler ile birlikte Tekelioğulları'nın Elmalı'da bulunan emlaklarını da satın almıştır. İdriszâde İsmail Ağa'nın muhallefâtını içeren detaylı bir belgeye ulaşılamadığından sahip olduğu mal varlığı tam olarak bilinmemektedir. Ancak 19. yüzyıl başlarında İdriszâde İsmail Ağa'nın kendi ismiyle anılan bir hana sahip olduğu anlaşılmaktadır. İdriszâde İsmail Ağa hanı, Elmalı çarşısında olup bir taraftan Gedikli kızı dükkanına ve bir taraftan yarı hissesi Tekelioğlu Mehmed Ağa'ya ait olan hamama³⁴⁵ komşuydu. 1815 yılında Elmalı'da bulunan bir diğer hanın ise Kara Muradoğlu hanı olduğunu görmekteyiz. Bu han bir taraftan terzi Abbas mülküne, bir taraftan ise Tekelioğlu Hacı Mehmed Ağa'ya ait olan Elmalı çarşısındaki neccar dükkanına komşuydu.³⁴⁶

Evliya Çelebi Elmalı'yı ziyaretinde; Elmalı'da üç han bulunduğunu, bezistanı olmadığını ancak bu hanlarda değerli eşyaların bulunduğundan söz eder.³⁴⁷ İdriszâde İsmail Ağa hanı, Kara Muradoğlu Hanları'nın yanı sıra Elmalı'da bulunan diğer hanlar tüccar Halayıkzâde Hacı Mehmed Ağa'nın yaptırdığı ve loncaaltında bulunan 38 oda ve 8 bezirgân dükkanını havi Han-ı Cedid ile birlikte Meslek Hanı yahut Hacı Süleyman Efendi odası da denilen Müftü Hanı'dır.³⁴⁸

³⁴¹ Güran, 1986: 253.

³⁴² BOA. HAT. \1415-57840.

³⁴³ BOA. C.ZB.\2\82.

³⁴⁴ Dinç, 2019: 295.

³⁴⁵ Bu hamam, Elmalı'da debbağhane yakınında bulunan Tahtalı Hamam olarak bilinen hamamdı; bkz. BOA. D. BŞM.d.\8164, s.5.

³⁴⁶ BOA. C.ML.\340\13973, s.2

³⁴⁷ Kahraman vd., 2011: 304.

³⁴⁸ Durgun, 2018: 225.

Elmalı'da 19. yüzyılda Tekelioğullarına ait bir hana rastlanmamakla birlikte Elmalı Ömer Paşa camii evkafına vakfedilen, Antalya'da İskele mevkiinde bulunan 23 odalı Yeni Han Tekelioğlu muhalledatı içerisinde zikredilmektedir.³⁴⁹

Tekelioğlu Mehmed Ağa'dan oğlu İbrahim Ağa'ya intikal eden ve İdriszâde İsmail Ağa tarafından satın alınan Elmalı'daki emlaklar ve kıymetleri ise şu şekildeydi; Elmalı'da debbağhane yakınında Tahtalı Hamam'ın yarı hissesi 2.000 kuruşa, Elmalı çarşısında bir küt'a dükkan arsası 30 kuruşa, Elmalı çarşısında 1 kahvehane 100 kuruşa, Elmalı çarşısında bir neccar dükkanı 300 kuruşa, yine Elmalı çarşısında nısf boyacı dükkanı 60 kuruşa, Elmalı Tahta Mescid mahallesinde fevkani beş oda ve harabe mahkeme 300 kuruşa, Elmalı içinde Hafız'ın hanesinde bir adet ambar 80 kuruşa, Eski cami ve debbağhane yakınında kireçlik 100 kuruşa olmak üzere tüm emlakın kıymeti 2.970 kuruş olarak hesap edilmişti.³⁵⁰

İdriszâde İsmail Ağa'nın satın almış olduğu bu emlaklar ile birlikte bir hamamı, bir kahvehanesi, bir neccar dükkanı, bir boyacı dükkanı ve kireçliği olmuştu ve bu emlaklar, Elmalı'da ticaret hayatının en canlı olduğu yerde yani Elmalı çarşısında bulunmaktaydı.

Tekelioğlu İbrahim'in Elmalı'daki çiftlik ve emlakının toplamı 35.470 kuruş olarak hesaplanmıştır. Tekelioğlu İbrahim'in amcası Mısırlı Mustafa'nın ise Elmalı'da Karaköy ve Gilevki köyleri civarında 2.018 dönümlük bir tarlası, yine Karaköy arazasından 382 dönüm 23 parça tarlası ve Öküz Gözü'nde, Çukur yeri ve Köse Abdal Yeri'nde 232 dönüm 3 parça tarlası olmak üzere toplamda 2.632 dönüm tarla 4.500 kuruş; Öküz Gözü ve Dire Boğazları'nda bulunan Mısırlı Mustafa'ya ait iki değirmen 3.000 kuruş olmak üzere hepsinin toplamı 7.500 kuruş ediyordu. Tekelioğlu İbrahim'in ve amcası Mısırlı Mustafa'nın Elmalı'da bulunan çiftlik, arazi ve emlaklarının toplamı 43.000 kuruştur.³⁵¹ İdriszâde İsmail Ağa, Tekelioğlu çiftliklerinden satın almış olduğu çiftlikler için 21.500 kuruş peşinat ödemiştir.³⁵²

3.1.3. İdriszâde Salih Ağa'nın Çiftlik ve Mülkleri

İdriszâde Salih Ağa'nın 1840 yılı temettüat sayımına göre; Elmalı, Çiftlik-i Cedid (Yeni Çiftlik)³⁵³ toplam 3.052 dönüm, Avlan Çiftliği'nde 610 dönüm, Elmalı Ayağı denilen yerde 387 dönüm, Düden köyünde 679 dönüm, Yalnızdam Çiftliği'nde 1.212 dönüm, Imırcık

³⁴⁹ BOA. C.ML.218\9026, s.5.

³⁵⁰ BOA. C.ML.218\9026, s.3; BOA. D.BŞM.d.\8197, s.2; BOA. D.BŞM.d.\41839, s.2; BOA.D.BŞM.d.\8164, s.5.

³⁵¹ BOA. D.BŞM.d.\8197, s.2

³⁵² BOA. D.BŞM.MHF.d.\13245, s.4.

³⁵³ Belgelerde, Çiftlik-i Cedid olarak geçen bu çiftlik 1840 yılı temettüat defterinde Yeni Çiftlik olarak kaydedilmiştir. İki çiftlik aynı çiftlik olup Yeni Çiftlik tabiri yerine, önceki sayfalarda bahsi geçtiği gibi Çiftlik-i Cedid tabiri kullanılmıştır.

köyünde ise 700 dönüm olmak üzere toplamda 7.204 dönüm tarlası vardır. Kaydedilen tarlalar âlâ (yüksek), evsât (orta), ednâ (düşük) gibi ayrımlar yapılarak kaydedilmiştir.

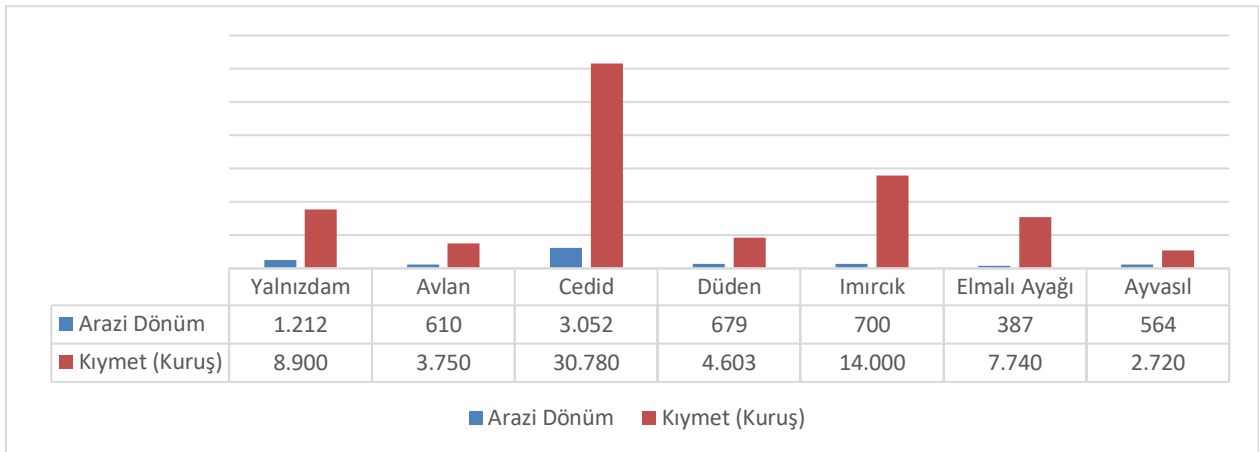
İdriszâde Salih Ağa'nın sahip olduğu Çiftlik-i Cedid'deki 1.152 dönüm âlâ tarlanın kıymeti, dönümü 15 kuruştan 17.280 kuruş; 800 dönüm evsât tarlanın kıymeti, dönümü 10 kuruştan 8.000 kuruş, 1.100 dönüm ednâ tarlanın kıymeti dönümü 5 kuruştan 5.500 kuruş olarak hesap edilmiştir.

Avlan Çiftliği'nde 200 dönüm evsât tarla dönümü 10 kuruştan kıymeti 2.000 kuruş, 260 dönüm ednâ tarla dönümü 5 kuruştan 1.300 kuruş kıymeti, 150 dönüm hal'i tarla dönümü 3 kuruştan 450 kuruş'tur. Elmalı Ayağı olarak bahsi geçen yerde ki 387 dönüm tarlanın kıymeti dönümü 20 kuruştan 7.740 kuruştur. Düden köyünde 144 dönüm ala tarlanın değeri, dönümü 12 kuruştan 1.728 kuruş, 90 dönüm evsât tarlanın değeri dönümü 7 kuruştan 630 kuruş, 445 dönüm edna tarlanın değeri dönümü 5 kuruştan 2.245 kuruştur.

Elmalı Yalnızdam Çiftliği'nde 52 dönüm âlâ tarlanın kıymeti dönümü 25 kuruştan 1.300 kuruş, 360 dönüm evsât tarlanın kıymeti dönümü 10 kuruştan 3.600 kuruş, 800 dönüm ednâ tarlanın kıymeti dönümü 5 kuruştan 4.000 kuruştur. Imırcık da 700 dönüm âlâ tarlanın kıymeti dönümü 20 kuruştan 14.000 kuruş, Ayvasıl'da 564 dönüm tarlanın kıymeti dönümü 5 kuruştan 2.720 kuruş olarak hesap edilmiştir.³⁵⁴ Bu verilere göre İdriszâde Salih Ağa'nın en fazla tarlası toplam 3.052 dönüm ile Cedid Çiftliği'nde bulunmaktadır. Daha sonra, 1.212 dönüm ile Yalnızdam Çiftliği'nde, 700 dönüm ile Imırcık'ta, 679 dönüm ile Düden köyündedir. En az tarlası ise 387 dönüm ile Elmalı Ayağı'ndadır. Salih Ağa'nın tasarrufunda olan tarlalar içinde en fazla, âlâ cinsinden tarlaya sahip olduğu yer 1.152 dönüm ile Çiftlik-i Cedid'dir. Çiftlik-i Cedid'den sonra en fazla âlâ tarlası 700 dönüm ile Imırcık'tadır. Salih Ağa'nın tarlaları içinde dönümüne en fazla değer biçilen tarlası Yalnızdam Çiftliği'ndedir. Ondan sonra dönümü en kıymetli olan tarlası ise Elmalı Ayağı'nda bulunan tarlasıdır. Çiftlik-i Cedid, Avlan ve Yalnızdam Çiftlikleri'nde bulunan evsât tarlaların dönümü 10, ednâ tarlaların dönümü 5 kuruştan hesaplanmış iken Düden köyünde bulunan tarlalarda ise durum farklıdır.

Salih Ağa'nın Düden köyünde bulunan tarlalara oldukça düşük değer biçildiği görülüyor. Salih Ağa'nın Düden köyünde bulunan âlâ tarlaları dahi bahsi geçen üç çiftlikteki âlâ tarlaların nerdeyse yarı fiyatına denk düşen 12 kuruştan hesap edilmiştir. Salih Ağa'nın tarlaları içinde düşük kıymetli tarla ise Avlan Çiftliği'nde dönümü 3 kuruştan hesap edilen ve hal'i tarla olarak kaydedilen tarladır. Bunun sebebinin ise kuvvetle muhtemel Düden köyü ile Avlan Çiftliği arazilerini su basması ve mahsülün zarar görmesidir.

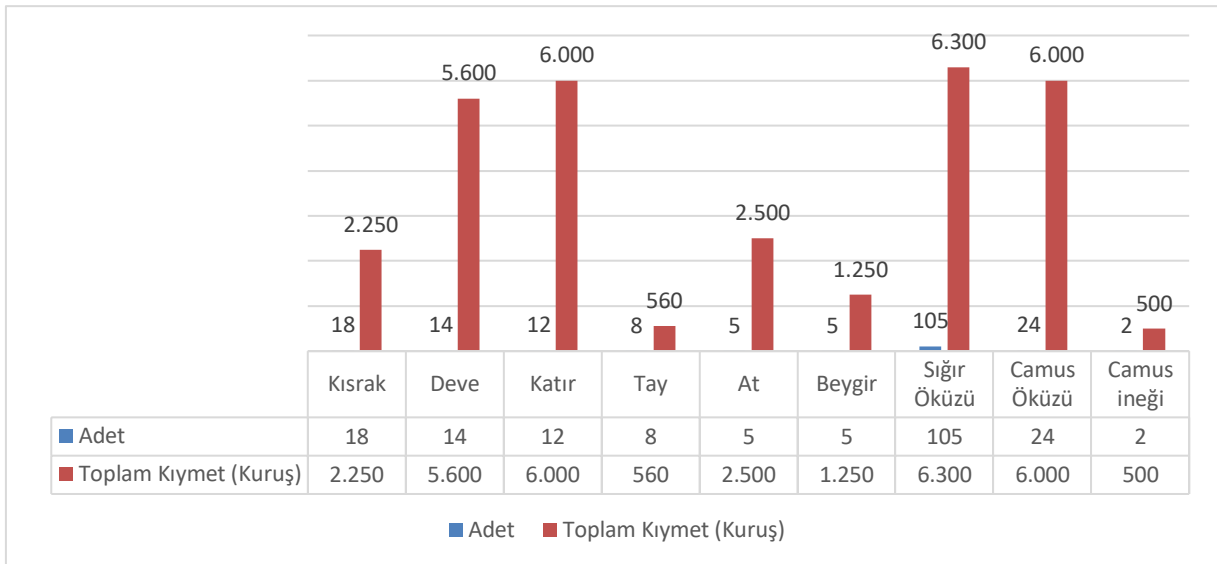
³⁵⁴ BOA. ML.VRD.TMT.d.9947, s.2.

Grafik 3.1: 1840 Yılı Temettüat Sayımına Göre Salih Ağa'ya Ait Arazi Verileri

1840 yılı temettüat defterine göre Salih Ağa' nın sahip olduğu hayvanlar; at, katır, deve, eşek, beygir, kısrağ gibi yük ve binek hayvanları iken büyükbaş hayvanları; camus öküzü, camus ineği, sığır öküzü, sığır ineği ve bunların yavrularıdır. 62 yük ve binek hayvanı olan Salih Ağa'nın 134 büyükbaş hayvanı var iken kayıtlarda hiç küçükbaş hayvana rastlanmamaktadır. Salih Ağa'nın yük ve binek hayvanı cinsinden en fazla sahip olduğu hayvan kısrağıdır. 18 kısrağı olan (15'i kısır) Salih Ağa'nın 14 devesi, 12 katır, 8 tayı, 5 at ve 5 beygiri vardır. Salih Ağa'nın sahip olduğu büyükbaş hayvanlarda ise ilk sırayı öküz almaktadır. Sahip olduğu çiftlikler göz önüne alınınca çift sürmek için elzem olan öküz sayısının fazla olmasının nedeni anlaşılabilecektir. 105'i sığır öküzü, 24'i camus öküzü olmak üzere 2 camus ineği ve 3'ü de bunların yavrularıdır. Salih Ağa'nın yük binek hayvanlarının kıymeti 18.160 kuruş, büyükbaş hayvanlarının kıymeti ise 13.160 kuruş olarak hesaplanmıştır.

Yük ve binek hayvanları içerisinde kıymet olarak ilk sırayı 500'er kuruş ile at ve katır alır iken, bunlardan sonra 400 kuruş ile deve ve 250 kuruş ile beygir gelmektedir. Yük ve binek hayvanları içerisinde en az kıymete sahip olan ise 60 kuruş ile 1 yaşında kaydedilen tayıdır. Bir katırın, bir deveden daha kıymetli olduğu dikkati celbetmektedir. Büyükbaş hayvanlar içerisinde en kıymetli olanlar ise bir adedi 250 kuruş kıymetli camus öküzü ve camus ineğidir. Daha sonra en kıymetli olan 150 kuruş kıymetli camus tosunu iken en az kıymete sahip olan hayvan 60 kuruş kıymet biçilen sığır öküzüdür. Camus öküzünün kıymeti normal öküzden dört kat fazladır. Yine defterde ki hesaba göre 4 çift sığır öküzünün kıymeti hemen hemen bir katırın kıymetine denktir. Ayrıca Salih Ağa'ya ait 480 kuruş kıymetli dört kağı arabası da kaydedilmiştir.

Grafik 3.2: 1840 Yılı Temettüat Sayımına Göre Salih Ağa'ya Ait Hayvanat Verileri

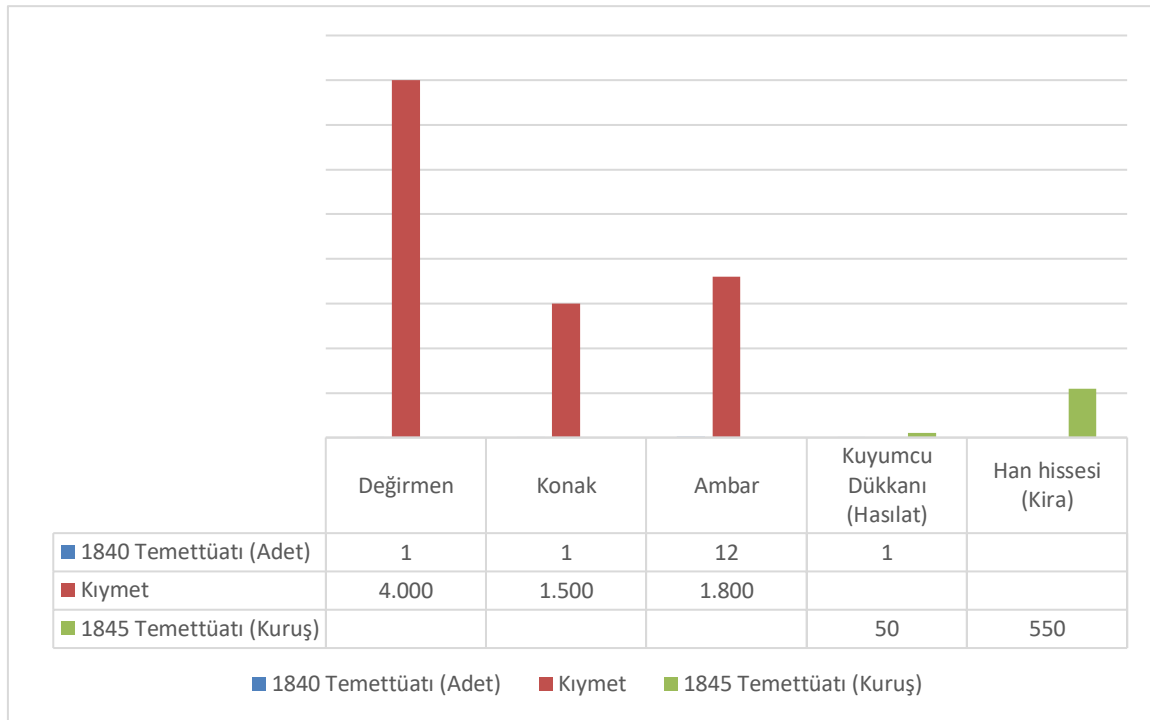
İdriszâde Salih Ağa'ya ait hayvanat kıymeti 31.320 kuruş hesaplanmıştır. İdriszâde Salih Ağa'nın emlak türünden ise 4.000 kuruş kıymetli bir değirmeni, 1.500 kuruş kıymetli bir konak ve 1.800 kuruş kıymetli on iki ambarı, kaydedilirken toplam emlakı ise 111.553 kuruş olarak hesaplanmıştır. Temettüatı 53.000 kuruş iken Salih Ağa'nın toplam mal varlığı ise 195.873 kuruş olarak kaydedilmiştir.³⁵⁵

Dergâh-ı alî kapıcıbaşlarından İdriszâde Salih Ağa, 1845 yılı temettüat sayımında Elmalı Cami-i Atik mahallesinde hane 2' de sakin olup yalnızca Elmalı'da 1.5 dönüm bağı vardır ve bu bağdan hasılatı 300 kuruş, bu bağ için verdiği *bağ-ı öşrü* 8 kuruştur. Salih Ağa'nın bu tarihte; bir kuyumcu dükkanı vardır ve 4\1 han hissesine sahiptir. Kuyumcu dükkanının hasılatı 50 kuruş, hanın kirası 550 kuruştur. Hayvan olarak yalnızca 2 at kaydedilmiştir. Bir senelik vergisi 250 kuruş iken temettüatı 3.150 kuruştur.³⁵⁶

Yukarıda sayılanlar yalnızca Elmalı merkezde sahip olduğu mal, mülk vs. olup, İdriszâde Salih Ağa'nın Elmalı köylerinde Yalnızdam, Çiftlik-i Cedid ve Avlan Çiftliği olmak üzere üç çiftliği kaydedilmiştir.

³⁵⁵ BOA. ML.VRD.TMT.d.\9947, s.2.

³⁵⁶ BOA. ML.VRD.TMT.d.\10006, s.2.

Grafik 3.3: 1840 ve 1845 Yılı Temettüat Sayımına Salih Ağa'ya Ait Emlak Verileri

Yalnızdam Çiftliği'nde 200 dönüm ekili, 200 dönüm ekili olmayan olmak üzere 400 dönüm tarlası vardır. Burada hayvan olarak ise 12 erkek manda, 18 öküz, 2 kısır manda, 1 döllu kısırak, 1 tayı vardır. Ekili tarlalarının senelik hasılatı 20.700 kuruştur. Salih Ağa'nın Yalnızdam'da bulunan tarlalarında buğday, arpa ve nohut yetiştirildiği görülmektedir. Salih Ağa, 1845 senesi için Yalnızdam Çiftliği'nden 90 kile buğday, 1 kile arpa, 10 kile nohut öşürü vermiştir. Bunların aşarı 1.006 kuruş olup, Salih Ağa'nın Yalnızdam Çiftliği'ndeki temettüatı ise 10.060 kuruş olarak hesap edilmiştir. Ayrıca Salih Ağa'nın Yalnızdam Çiftliği'nde 21 ortakçısı bulunmaktadır. Bu ortakçılar senelik hasılatlarından Salih Ağa'ya pay veriyorlardı.³⁵⁷

Yalnızdam Çiftliği'nde yetiştirilen ürünlerden buğday ve nohuttan 1\10, arpadan 1\6 öşür alınmıştır. Buradan yola çıkarak, İdrisizâde Salih Ağa'nın Yalnızdam Çiftliği'nden elde ettiği mahsulatın 900 kile buğday (23.094 ton), 6 kile arpa (138 kg) ve 100 kile nohut olduğunu söyleyebiliriz. (2.566 ton)³⁵⁸

Salih Ağa'nın bir diğer çiftliği olan Avlan Çiftliği'nde 500 dönüm ekili, 800 dönüm ekili olmayan tarla bulunmasına rağmen üzerine kayıtlı tarlası yoktur. Salih Ağa'nın Avlan Çiftliği'nden senelik hasılatı 1.780 kuruş, aşarı 92 kuruştur. Öşür olarak verdiği 8 kile buğday, 2 kile arpadır.

³⁵⁷ BOA. ML.VRD.TMT.d.\9948, s.2.

³⁵⁸ Bu veriler İstanbul kilesine göre hesaplanmış olup 1 kile buğday 25.66 kilo, arpa ve diğer hububatlar ise 23 kilo olarak hesap edilmiş olup, öşür ile alakalı tüm diğer verilerde bu oranlar nispetinde hesap edilmiştir.

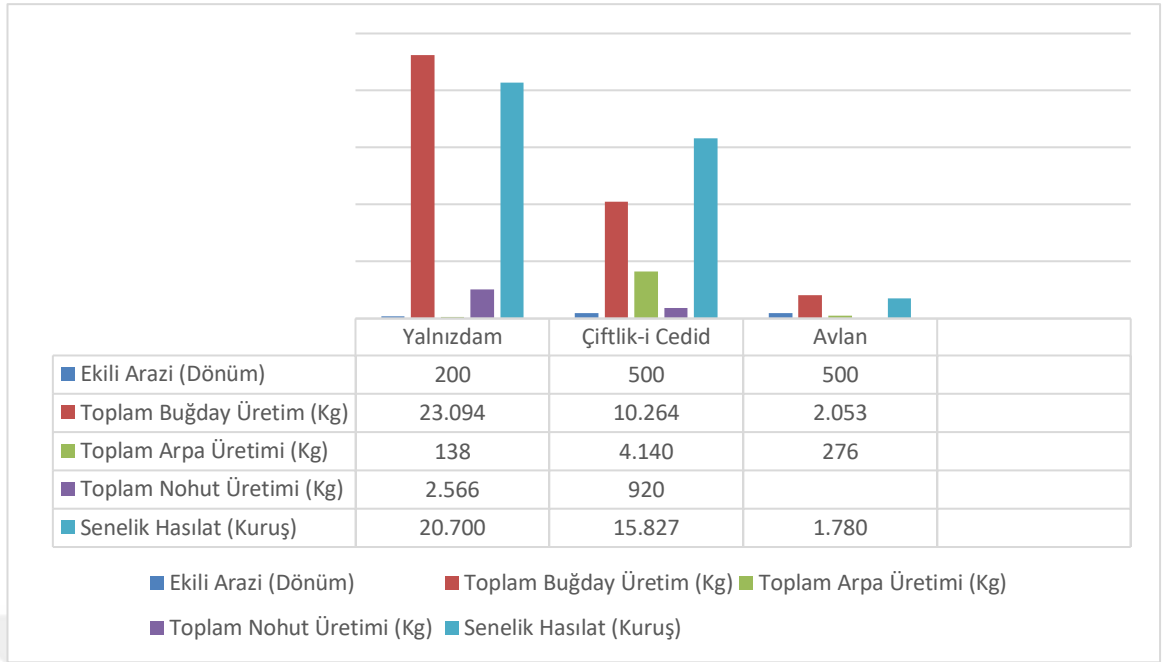
Yalnızdam Çiftliği'nde olduğu gibi buğdaydan 1\10 öşür alınmasına karşın arpadan 1\6 öşür alınmıştır. Avlan Çiftliği'ndeki 4 hane Salih Ağa'nın ortakçılarıdır.³⁵⁹ İdriszâde Salih Ağa'nın Avlan Çiftliği'nden elde ettiği mahsulat ise; 80 kile buğday (2.053 ton) 12 kile arpadır (276 kg).

Salih Ağa'nın 2.000 dönüm ekili 1.500 dönüm ekili olmayan tarla bulunan Çiftlik-i Cedid'de 500 dönüm ekili tarladan hasılatı 15.827 kuruştur. 15 ortakçısı bulunan Salih Ağa'nın; Salih oğlu Durmuş, Musa oğlu Ömer, Mehmed oğlu Durali, Mehmed Kâhya oğlu Hüseyin isimli 4 hizmetkârı olup bunlara ödediği ücret 1.376 kuruştur. Salih Ağa'nın Çiftlik-i Cedid'de hayvan olarak; 10 manda 16 kara öküzü olmak üzere 26 öküzü vardır. 2 manda, 1 buzağı, 2 dölsüz kısarak, 2 sağman mandası olup sağman mandalardan hasılatı 70 kuruştur. 40 kile buğday, 30 kile arpa, 4 kile nohut öşür olarak vermiş olup diğer çiftliklerde olduğu gibi Çiftlik-i Cedid'de de buğday ve nohuttan 1\10, arpadan 1\6 öşür alınmış olup Salih Ağa'nın toplam aşar olarak verdiği ise 620 kuruştur. Çiftlik-i Cedid'deki temettüatı 4.824 kuruştur.³⁶⁰ İdriszâde Salih Ağa'nın, Çiftlik-i Cedid'deki üretimi 400 kile buğday (10.264 ton), 180 kile arpa (4.140 ton), 40 kile nohuttur. (920 kg)

İdriszâde Salih Ağa'nın, 1845 yılı temettüat sayımında ki verilere göre sahip olduğu üç çiftlikte ana üretim bakliyat ve hububat ürünleri etrafında şekillenmiştir. Yetiştirilen ürünler buğday, arpa ve nohuttur. Yalnızdam ve Çiftlik-i Cedid'de bu üç ürünün da tarımı yapılırken Avlan Çiftliği'nde nohut yetiştirilmemiş yalnızca buğday ve arpa üretimi tercih edilmiştir. Salih Ağa'nın en fazla tarım arazisi Çiftlik-i Cedid de olup, en fazla hasılatı Yalnızdam çiftliği'nden elde etmiştir. Yine Salih Ağa'ya ait en çok hayvanatın bulunduğu çiftlik Yalnızdam'dır. En çok ortakçısı Yalnızdam Çiftliği'nde bulunmakta olup, yalnızca Yeni çiftlik'te hizmetkârları kaydedilmiştir.

³⁵⁹ BOA. ML.VRD.TMT.d.\9982, s.2.

³⁶⁰ BOA. ML.VRD.TMT.d.\9988, s.2.

Grafik 3.4: 1845 Yılı Temettüat Sayımına Göre Salih Ağa'ya Ait Tarımsal Veriler

İdriszâde Salih Ağa 23 Haziran 1855 tarihinde Düden Çiftliği'nde bulunan; 12 çift öküz, bir tahıl ambarı, 156 İstanbul kilesi tohumluk buğday, 50 İstanbul kilesi tohumluk arpa, bir ahır, bir samanlane, ve elli adet dişi davarı, Avlan Çiftliği'nde bulunan; bir zenci gulamı, bir tahıl ambarı, beş çift öküz, bir ev, bir samanlane, bir ahır, 150 İstanbul kilesi tohumluk buğday ve 50 kile tohumluk arpa ve Antalya'da sur dışında Kemiklik isimli yerde bulunan bir taşlı Kemiklik isimli değirmenini yine Düden Çiftliği'nde bulunan 1.202.5 dönüm tarlaları dahil olmak üzere hepsini 130.160 kuruşa vaktiyle sarraflığını yapmış olan Markar oğlu Hoca İsdur'a satmıştır.³⁶¹

3.1.4. İdriszâde Ömer Ağa'nın Çiftlik ve Mülkleri

İdriszâde Ömer Ağa, 1840 yılı temettüat sayımında 11.976 dönüm tarım arazisine sahiptir. Arazilerinin 3.800 dönümü Elmalı Subaşı Çiftliği'nde, 3.000 dönümü Tavıllar Çiftliği'nde, 2.100 dönümü Kara Çiftlik'te³⁶², 2.000 dönümü Bucak Çiftliği'nde, 538 dönümü Eğmir'de, 318 dönümü Semayük'te, 178 dönümü Elmalı Ayağı'nda, 42 dönümü Dere Boğazı'nda bulunmaktadır. Ömer Ağa'nın tarlalarında Salih Ağa'nın tarlalarının sayımındaki gibi âlâ, ednâ, evsât gibi bir ayırım yapılmamıştır.

³⁶¹ Dinç, 2005: 195-196.

³⁶² 1840 Elmalı temettüat defterinde Kara Çiftlik olarak kaydedilen bu çiftlik, Elmalı Karamık köyü olmalıdır.

Ömer Ağa'nın Elmalı Subaşı Çiftliği'ndeki 3.800 dönüm tarlası 3.200 kuruş; Tavıllar Çiftliği'ndeki 3.000 dönüm tarla 45.000 kuruş; Kara Çiftlik'teki 2.100 dönüm tarla 16.500 kuruş; Bucak Çiftliği'ndeki 2.000 dönüm tarla 18.500 kuruş; Eğmir'deki 538 dönüm tarla 3.990 kuruş; Semayük'teki 318 dönümü 1.180 kuruş; Elmalı Ayağı'ndaki 178 dönüm tarla 1.700 kuruş; Dere Boğazı'ndaki 42 dönüm tarla 210 kuruş olarak hesaplanmıştır.³⁶³

Ömer Ağa'nın sahip olduğu tarlalar içinde sırasıyla en kıymetli olanın Tavıllar Çiftliği'nde, Bucak Çiftliği'nde ve Kara Çiftlik'te olduğu görülmektedir. Hem dönüm hem de kıymet olarak en düşük olan tarlası Dere Boğazı'nda olan tarlasıdır. Ayrıca 1840 yılı temettüat verilerine göre, İdriszâde Ömer Ağa yaşadığı dönemde Elmalı'nın en fazla tarım arazisine sahip kişisidir.

Hayvan olarak; 135 büyükbaş hayvanı, 45 yük ve binek, küçükbaş hayvan olarak ise 107 keçisi vardır. 45 yük ve binek hayvanının 13 adedi kısır (10'u kısır), 9'u at, 7'si katır, 7'si deve, 6'sı tay, 2'si beygir ve bir tanesi de eşektir. Yük ve binek hayvanları içinde en fazla kıymete sahip hayvan katırdır. Bir katır 500 kuruş iken, bir at 450 kuruş, 1 deve 343 kuruştur. Bir beygir 250 kuruş iken yük ve binek hayvanları arasında hem sayı hem de kıymet bakımından en aşağı olan 60 kuruş ile eşektir. Büyükbaş hayvanların 106'sı sığır öküzü iken 15'i camus öküzü, 9'u camus ineği, 1'i buzağılı 2'si iki yaşında camus, 1'i dana, 1'i kısır sığırdır.

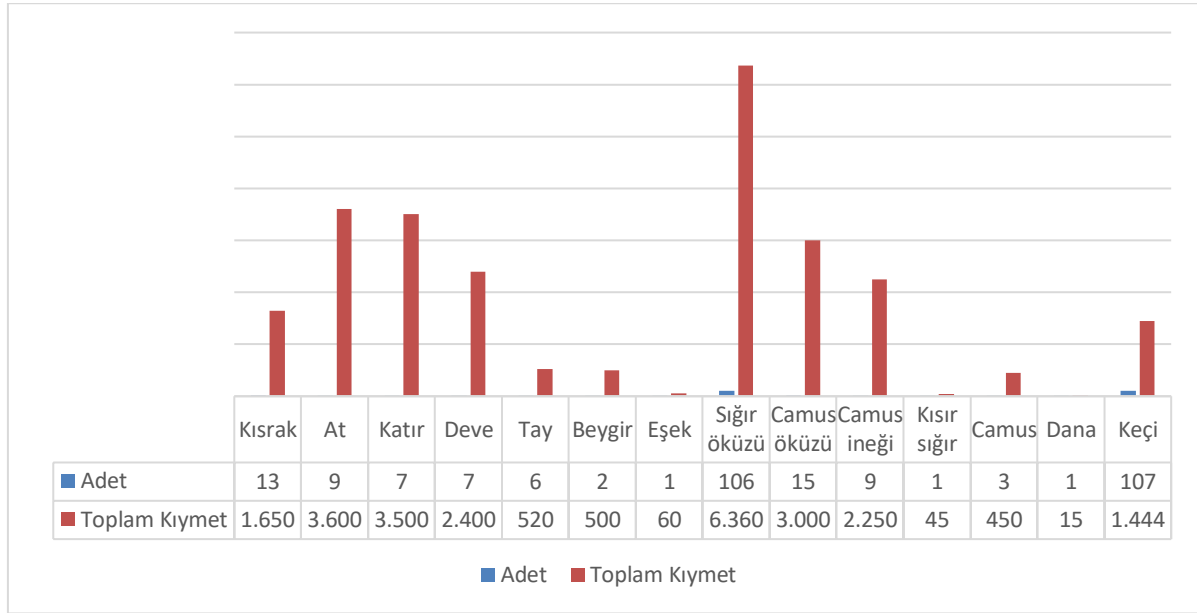
Bir çift sığır öküzünün kıymeti 120 kuruş iken bir çift camus öküzünün kıymeti 400 kuruş olarak hesaplanmıştır. Bir çift camus öküzü ile bir çift sığır öküzü arasında üç kat gibi bir kıymet farkının olduğu görülmektedir. Bir çiftinin kıymeti 500 kuruş olarak hesaplanan inek camusunun ise büyükbaş hayvanlar içinde en fazla kıymete sahip olduğu görülmektedir. Ömer Ağa'nın büyükbaş hayvanları içerisinde en az kıymete sahip olanı 15 kuruş ile danadır. Bir katırın kıymetinin bir çift camus ineğiyle aynı değerde kaydedilmesi katırın zor bulunan ve değerli bir hayvan olmasından kaynaklandığını düşündürmektedir.

Ömer Ağa'nın ayrıca arıcılıkla uğraştığı da görülmektedir. 18 arı kovanının kıymeti 180 kuruş olarak kaydedilmiştir. Bununla birlikte 400 kuruş kıymetli 4 kağnı arabası vardır. Defterde kayıtlı Ömer Ağa'nın sahip olduğu tüm hayvanların bedeli 25.974 kuruş olarak hesap edilmiştir. İdriszâde Ömer Ağa'nın emlak olarak ise; 5.000 kuruş kıymetli bir hanı, 1.700 kuruş kıymetli altı dükkânı, 800 kuruş kıymetli bir kahvehanesi, 8.000 kuruş kıymetli iki değirmeni, Elmalı ve çiftliklerde 2.250 kuruş kıymetli on beş tahıl ambarı³⁶⁴ kaydedilmiştir.

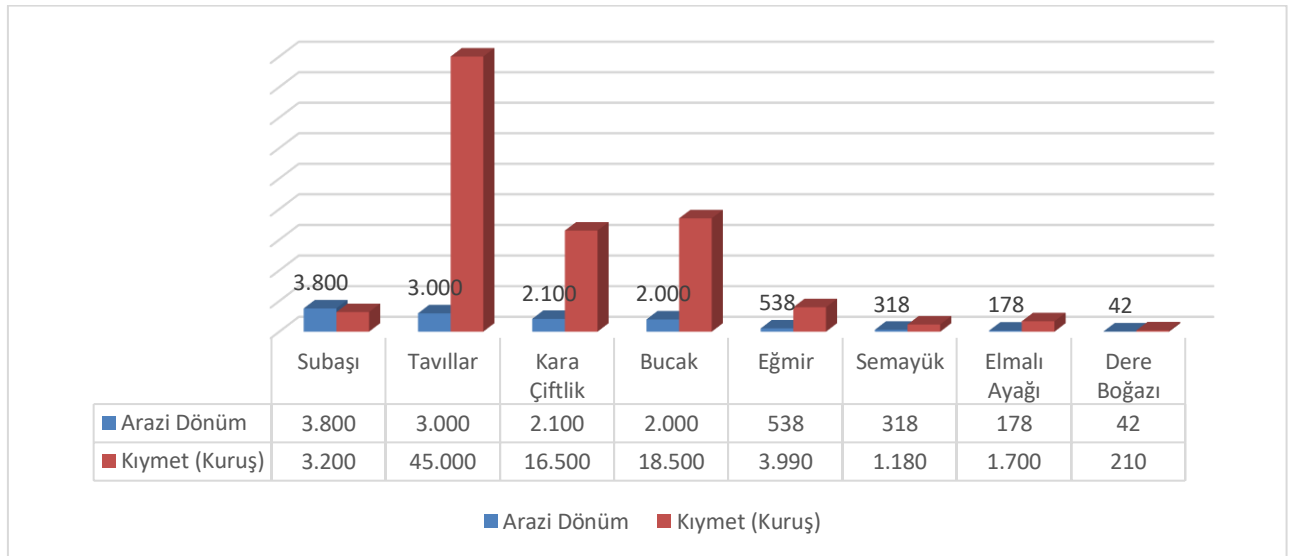
³⁶³ BOA. ML.VRD.TMT.d.\9947, s.38.

³⁶⁴ İdriszâde ailesinden günümüze ulaşan bazı tahıl ambarları, bugün Elmalı köylerinde bulunmaktadır. Bkz.Ek-4-5.

Ömer Ağa'nın emlakı içinde zikredilen han kuvvetle muhtemel babası İdriszâde İsmail Ağa'dan intikal eden han olmalıdır. Emlak kıymeti 143.580 kuruş olarak hesap edilen İdriszâde Ömer Ağa'nın temettüatı 5.500 kuruş, toplam mal varlığı 223.554 kuruş olarak hesaplanmıştır.³⁶⁵

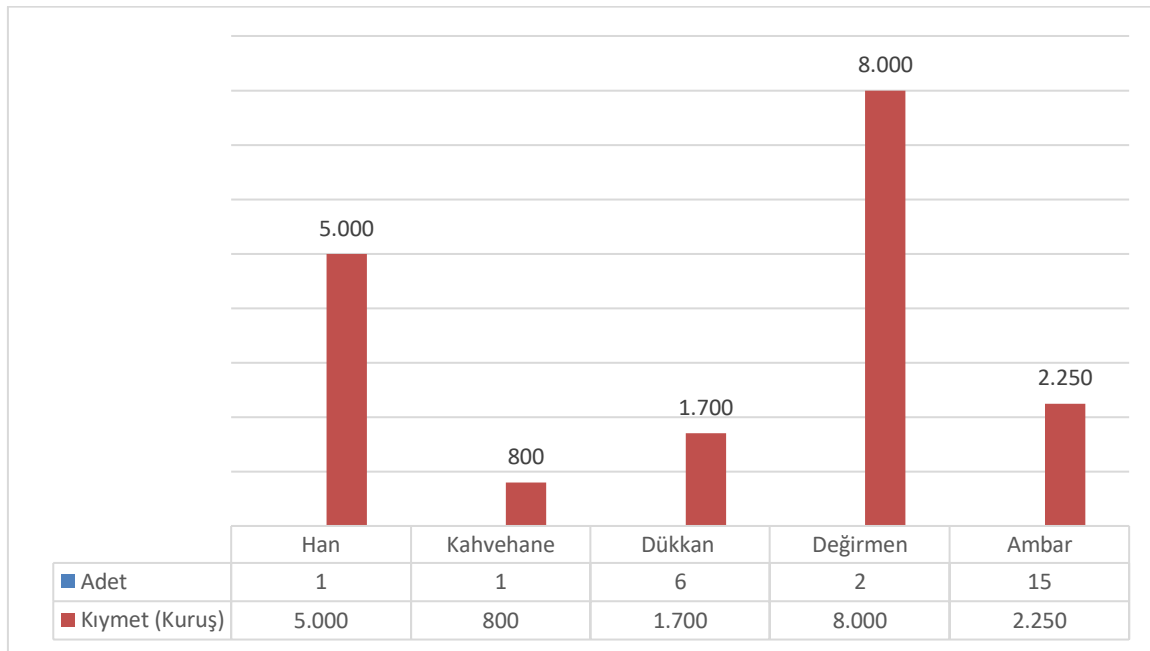

Grafik 3.5: 1840 Yılı Temettüat Sayımına Göre Ömer Ağa'ya Ait Hayvanat Verileri

Grafik 3.6: 1840 Yılı Temettüat Sayımına Göre İdriszâde Ömer Ağa'ya Ait Arazi Verileri

³⁶⁵ BOA. ML.VRD.TMT.d.9947, s.38.

Grafik 3.7: 1840 Yılı Temettüat Sayımına Göre İdriszâde Ömer Ağa'ya Ait Emlak Verileri

3.1.5. İdriszâde İdris Ağa'nın Çiftlikleri

İdris Ağa 1845 yılında Elmalı'nın Cami Cedid mahallesinde hane 4'te sakin olup bir senelik vergisi 440 kuruştur ve hayvan cinsinden; 1 tay, 1 beygir, 7 dölsüz devesi kaydedilmiştir.³⁶⁶ Elmalı'nın Subaşı nam-ı diğer Yazı Çiftliği, İdris Ağa'nın çiftliğidir. Çiftlikte 3.000 dönüm arazi bulunmakta olup, hane 1'de kaydedilen İdris Ağa'nın 300 dönüm ekili tarladan hasılatı 7.720 kuruştur. Toplam aşarı 322 kuruş olup 25 kile buğday, 12 kile arpa öşür olarak vermiştir. Buğday için verdiği öşür 1\10, arpa için verdiği öşür 1\6'dır. İdris Ağa'nın Subaşı çiftliğinde 6 ortakçısı bulunmaktadır. Subaşı Çiftliği'nde İdris Ağa'nın sahip olduğu hayvanlar ise 10 erkek manda, 12 kara sığır öküzü, 2 dölsüz kısarak, 3 eşek, 2 beygir, 2 buzağıdır. 2 sağman inekten hasılatı 40 kuruş, 2 sağman mandadan hasılatı 70 kuruştur. İdris Ağa'nın Subaşı Çiftliği'ndeki temettüatı 3.330 kuruştur.³⁶⁷ Verilen öşür miktarlarına nazaran İdris Ağa'nın bu çiftlikteki üretimi ise 250 kile buğday (6.415 ton), 72 kile arpadır (1.656 ton).

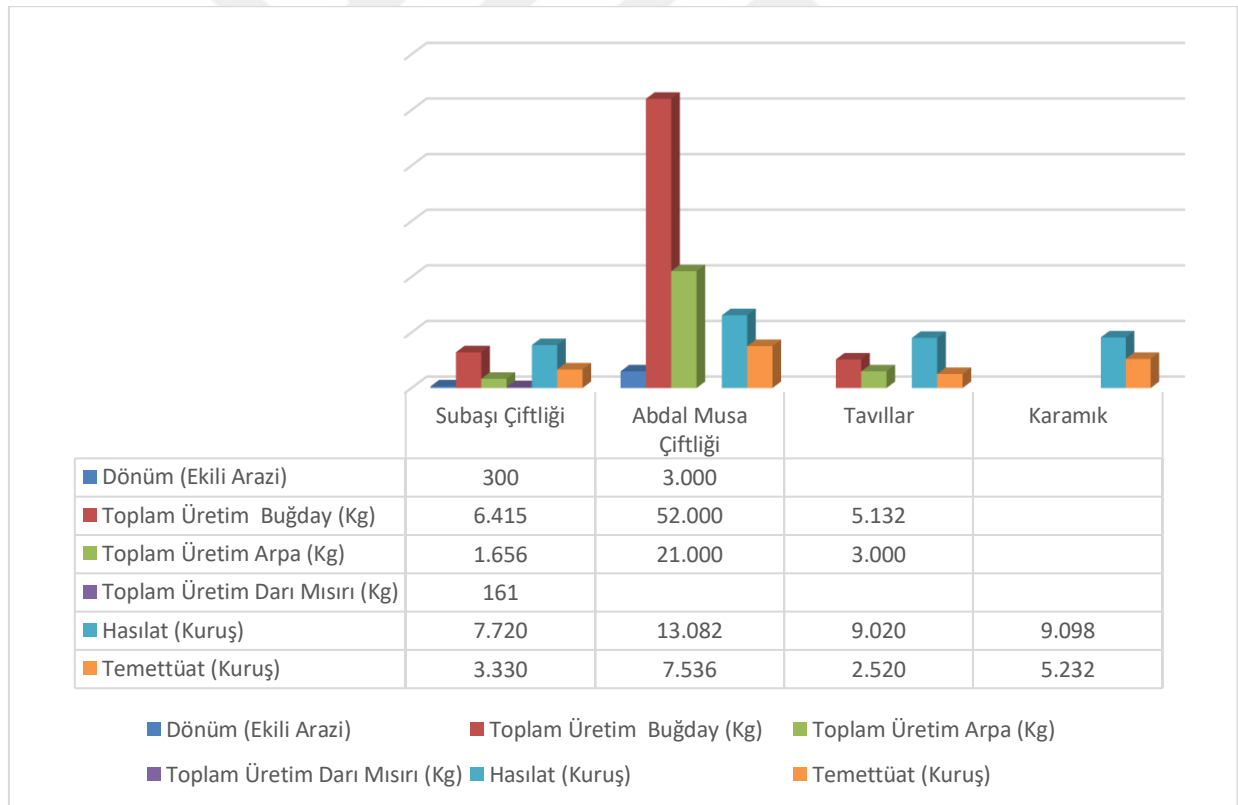
İdris Ağa'nın diğer çiftliği ise Abdal Musa Çiftliği'dir. İdris Ağa bu çiftliği 1844 senesi için devlete 7.000 kuruş ödeyerek iltizam etmiştir. İdris Ağa'nın Abdal Musa Çiftliği'ndeki 3.000 dönüm ekili tarladan hasılatı 13.082 kuruştur. Bu çiftlikte 23 ortakçısı bulunmakta olup onların toplam hasılatı 13.082 kuruştur.

³⁶⁶ BOA. ML.VRD.TMT.d.\09996, s.7.

³⁶⁷ BOA. ML.VRD.TMT.d.\9976, s.2.

İdris Ağa tarafından 200 kile buğday (2.000 kuruş), 150 kile arpa (900 kuruş) ve 1 kile darı mısırı (7 kuruş) öşür olarak verilmiş olup toplam aşarı 2.907 kuruştur. İdris Ağa'nın Abdal Musa Çiftliği'nde ki temettüatı ise 7.535.5 kuruştur.³⁶⁸ İdris Ağa'nın Abdal Musa Çiftliği'ndeki üretimi 2.000 kile buğday (51.32 ton), 900 kile arpa (20.7 ton), 7 kile darı mısıridir. (161 kg)

İdris Ağa'nın bir diğer çiftliği ise amcaları Ahmed ve Mehmed Ağa'lar ile ortak tasarruflarında olan Tavıllar'dır. Tavıllar'da hane 75'te kaydedilen, ancak aynı köyde tarım arazisi kaydedilmeyen İdris Ağa'nın Buradaki hasılatı 9.020 kuruştur. Tavıllar'da 13 ortakçısı, İsa isimli bir kâhyası vardır. İdris Ağa'nın kâhyasına ödediği ücret 680 kuruştur. İdris Ağa'nın Tavıllar'da hayvan olarak; 12 öküz, 4 manda öküzü, 1 döllü kısrağı vardır. 20 kile buğday, 20 kile arpa öşrü vermiş olup toplam aşarı 320 kuruştur. Tavıllar köyündeki temettüatı 2.520 kuruştur.³⁶⁹ Öşür olarak verdiği 1\10 buğday, 1\6 arpa olduğundan Tavıllar köyünden elde ettiği tahmini mahsul ise 200 kile buğday (5.132 ton), 120 kile arpadır (2.76 ton). İdris Ağa'nın Karamık köyünde ise 11 ortakçısı olup bu köydeki hasılatı 9.097.5 kuruş, toplam temettüatı 5.231.5 kuruştur.³⁷⁰

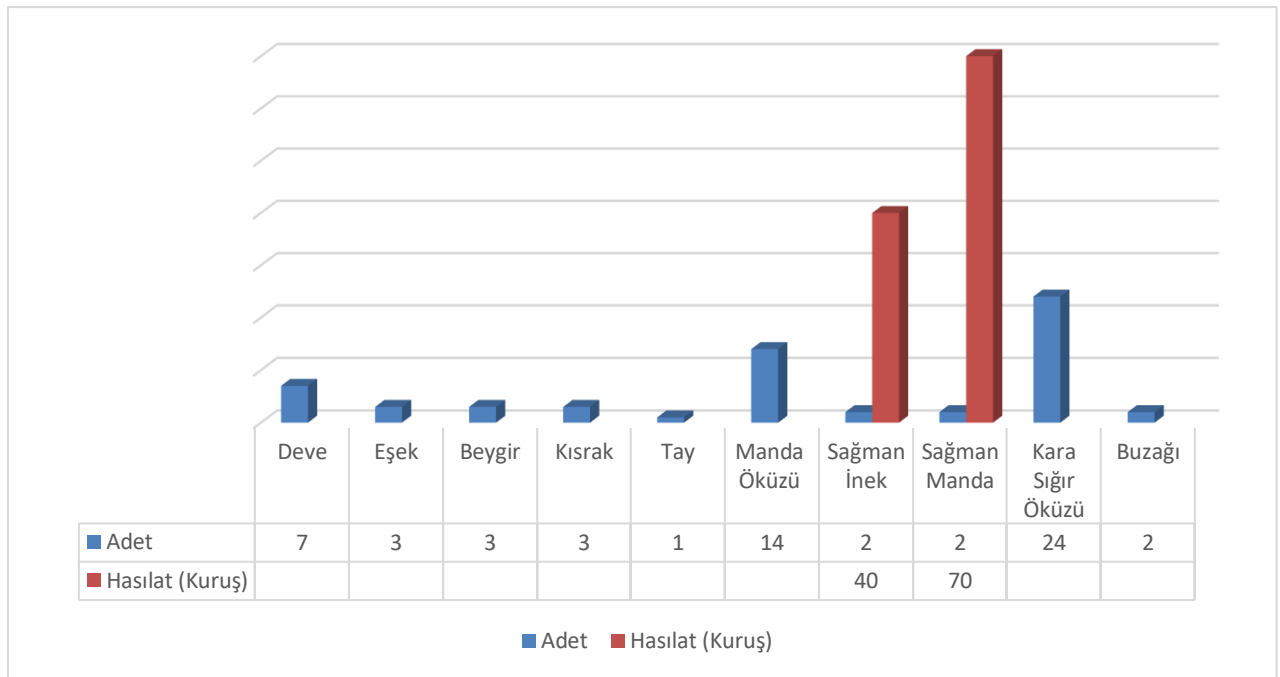

Grafik 3.8: 1845 Yılı Temettüat Verilerine Göre İdris Ağa'nın Çiftliklerinde Tarımsal İstatistikler

³⁶⁸ BOA. ML.VRD.TMT.d.\9967, s.4.

³⁶⁹ BOA. ML.VRD.TMT.d.\9975, s.16.

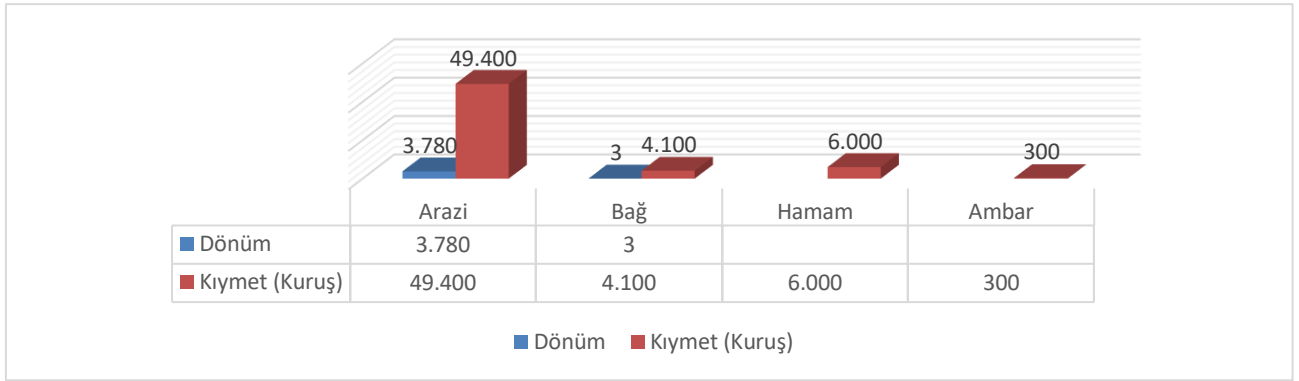
³⁷⁰ BOA. ML.VRD.TMT.d.\9950, s.2- 7.

Grafik 3.9: 1845 Yılı Temettüat Sayımına Göre İdris Ağa'ya Ait Hayvanat Verileri

3.1.6. İdriszâde Ahmed Ağa'nın Çiftlikleri

İdriszâde Ahmed Ağa'nın 1840 yılı temettüat sayımına göre 3.780 dönüm tarlası vardır. Tarlaların hangi köy ya da çiftlikte bulunduğu dair herhangi bir kayıt düşülmemiştir. Ancak 1845 yılı temettüat kayıtlarında Ahmed Ağa'nın Mursal ve Tavıllar Çiftliklerinde arazileri kayıtlı olmakla birlikte 1840 yılında sahip olduğu tarlaların bu çiftliklerde olduğu düşünülmektedir. 1840 yılında Ahmed Ağa'nın tasarrufunda bulunan 3.780 dönüm tarlanın kıymeti 49.400 kuruş olarak hesaplanmıştır. Bu hesaba göre, söz konusu tarlaların bir dönümü 13 kuruştan hesap edilmiştir. Tarım arazilerinin yanı sıra 4.100 kuruş kıymetli 3 dönüm bağ vardı. 1840 yılı temettüat sayımında İdriszâde Ahmed Ağa'nın emlak olarak 6.000 kuruş kıymetli bir hamamı, 300 kuruş kıymetli iki ambarı kaydedilmiştir. Toplam emlak değeri 60.500 kuruştur.

Grafik 3.10: 1840 Yılı Temettüat Verilerine Göre İdriszâde Ahmed Ağa'nın Arazi ve Emlak Verileri

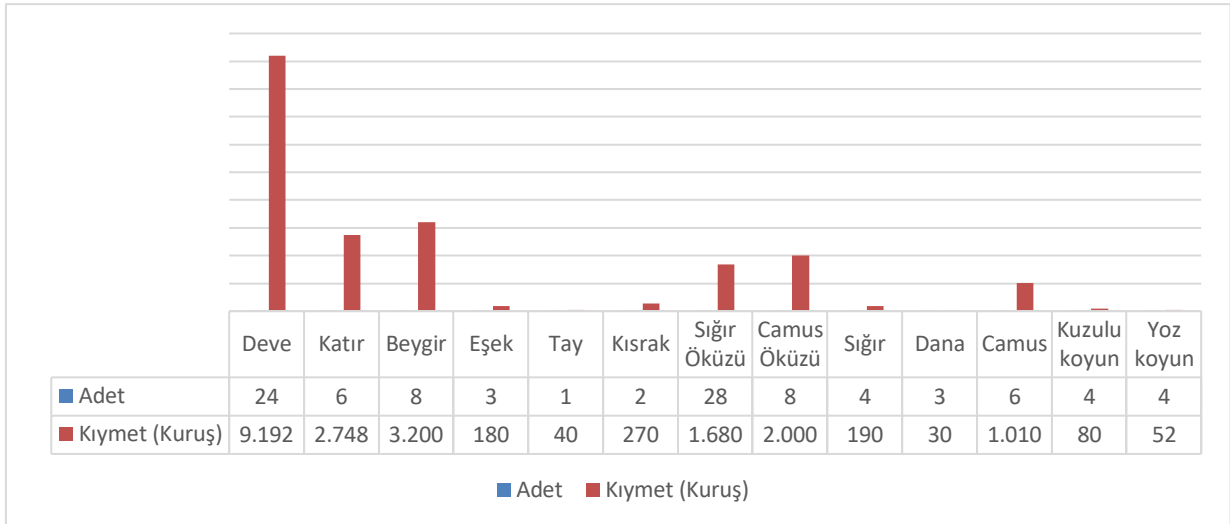
Ahmed Ağa'nın sahip olduğu yük ve binek hayvanı sayısı 44'tür. Bunların 24'ü deve, 6'sı katır, 8'i beygir, 3'ü eşek, 1'i tay, 1'i döllu olmak üzere 2 kısraaktır. Toplam 49 büyükbaş hayvanı vardır. Bunların, 28'i sığır öküzü, 8'i öküz olmak üzere 14 camus, 4 sığır (2'si kısır), 3'ü danadır. Küçükbaş hayvan olarak ise 4'ü kuzulu 8 koyunu vardır.

Ahmed Ağa'nın sahibi olduğu yük ve binek hayvanları içerisinde en kıymetli olan bir adedi 458 kuruş kıymetindeki katırdır. Katırdan sonra en kıymetli yük ve binek hayvanı 400 kuruş ile beygir, daha sonra 383 kuruş ile devedir. Bir döllu kısraak 150 kuruş, bir kısır kısraak 120 kuruş, bir eşek 40 kuruş kıymetinde iken yük ve binek hayvanları içinde kıymeti en düşük olan 40 kuruş ile tayıdır.

Büyükbaş hayvanlar içerisinde en kıymetli olan çiftine 500 kuruş kıymet biçilen camus öküzüdür. Bir çift camus 336.6 kuruş iken bir çift buzağılı sığır 200 kuruş, bir çift kısır sığır 180 kuruştur. Bir çift sığır öküzünün kıymeti 120 kuruştur ki büyükbaş hayvanlar içerisinde kıymeti en düşük olan sığır öküzüdür.

Küçükbaş hayvanı oldukça az sayıda olan Ahmed Ağa'nın, bir kuzulu koyununun kıymeti 20 kuruş iken, bir yoz koyunun kıymeti 13 kuruş olarak hesap edilmiştir sahip olduğu bütün hayvanlar içerisinde en düşük kıymete sahip olanı 10 kuruş kıymetindeki danadır. Ahmed Ağa'nın ayrıca 300 kuruş kıymetli iki kağı arabası kaydedilmiştir. İdriszâde Ahmed Ağa'nın sahip olduğu tüm hayvanların değeri ise 31.320 kuruş olarak hesap edilmiştir. Temettüatı 19.000 kuruş olan Ahmed Ağa'nın toplam mal varlığı 100.282 kuruştur.³⁷¹

³⁷¹ BOA. ML.VRD.TMT.d.9947, s.85.

Grafik 3.11: 1840 Yılı Temettüat Sayımına Göre İdriszâde Ahmed Ağa'ya Ait Hayvanat Verileri

İdriszâde Binbaşı Ahmed Ağa, 1845 yılı temettüat sayımında Elmalı Nacaklar maa Kazgancılar mahallesinde hane 3'te sakin olup, Elmalı'da yalnızca 1.5 dönüm bağı, 1.5 dönüm yonca tarlası vardır. 1.5 dönüm bağdan hasılatı 220 kuruş, 1.5 dönüm yonca tarlasından hasılatı 310 kuruştur. Bağ ve yonca tarlası için vermiş olduğu aşar 18 kuruştur. Sahip olduğu hamamın senelik kirası 500 kuruştur. Bir senelik vergisi 30 kuruş olan Ahmed Ağa'nın Nacaklar mahallesi, Mursal ve Tavıllar köyünde sahip olduğu hayvanlar ise 5 deve, 3 eşek, 2 bergir, 2 kısır inek olup 1 sağman mandadan hasılatı 35 kuruş, 1 sağman inekten hasılatı 20 kuruştur. Yalnızca Elmalı Nacaklar mahallesinde olan bir senelik temettüatı 825 kuruştur.³⁷²

Elmalı'nın Mursal köyü İdriszâde Ahmed ve kardeşi Mehmed Ağa'nın ortak çiftlikleridir. Mursal köyü hane 1'de kaydedilen İdriszâde Ahmed Ağa'nın bu çiftlikte 300 dönüm ekili, 400 dönüm ekili olmayan tarlası vardır. Yıllık hasılatı 3.900 kuruştur. 12 kile buğday, 10 kile arpa öşrü vermiş olup, aşar olarak vermiş olduğu 180 kuruştur.

Mursal Çiftliği'nde 4 ortakçısı bulunan Ahmed Ağa'nın çiftlikte ayrıca 13 kara siğir öküzü, 2 erkek mandası vardır.³⁷³ Ahmed Ağa'nın Mursal Çiftliği'ndeki üretimi 120 kile buğday (3.08 ton), 60 kile arpadır (1.38 ton).

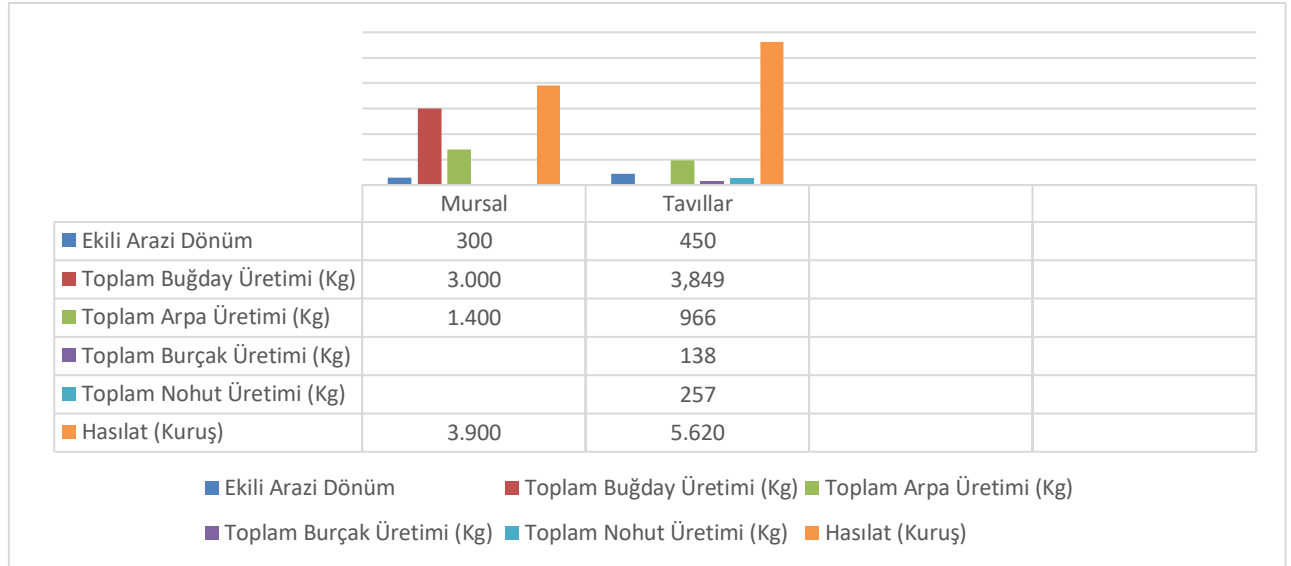
İdriszâde Binbaşı Ahmed Ağa Tavıllar köyü hane 74'te kaydedilmiştir. Tavıllar köyünde 450 dönüm ekili, 400 dönüm ekili olmayan tarlası olan Ahmed Ağa'nın yıllık hasılatı 5.620 kuruştur. Ahmed Ağa'nın burada, hayvan olarak 6 öküz, 6 manda öküzü, 4 eşiği vardır. 15 kile buğday, 7 kile arpa (6 kuruş), 1 kile burçak (6 kuruş), 2 kile nohut (10 kuruş) öşür olarak vermiştir. Toplam aşar olarak verdiği 218 kuruştur. Tavıllar'daki temettüatı 1.380 kuruştur.

³⁷² BOA. ML.VRD.TMT.d.9961, s.2.

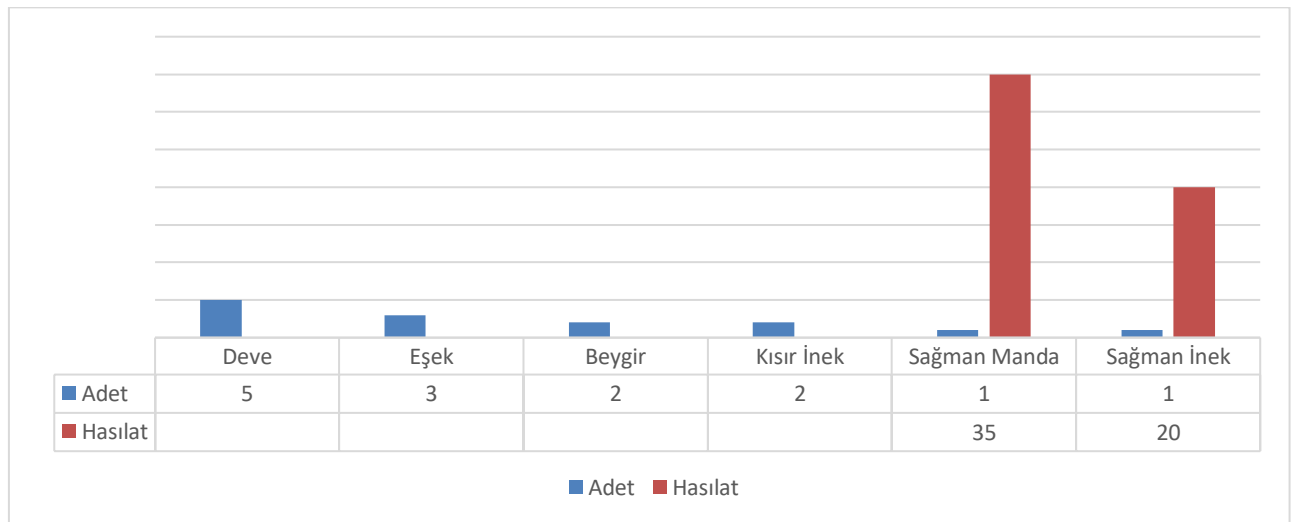
³⁷³ BOA. ML.VRD.TMT.d.9995, s.2.

Dereli Osman, Hasanoğlu Hasan, Hasanoğlu Süleyman isimli üç hizmetkârı olup Hasan oğlu Hasan, İdrisîzâde Ahmed Ağa'nın Tavıllar'daki kâhyasıdır.³⁷⁴

Ahmed Ağa 1845 yılında Tavıllar Çiftliği'ndeki tarlalarından 150 kile buğday (3.849 ton), 42 kile arpa (966 kg), 6 kile burçak (138 kg), 10 kile nohut (256.6 kg) mahsul kaldırmıştır.

Grafik 3.12: 1845 Yılı Temettüat Sayımına Göre Ahmed Ağa'ya Ait Tarımsal Veriler

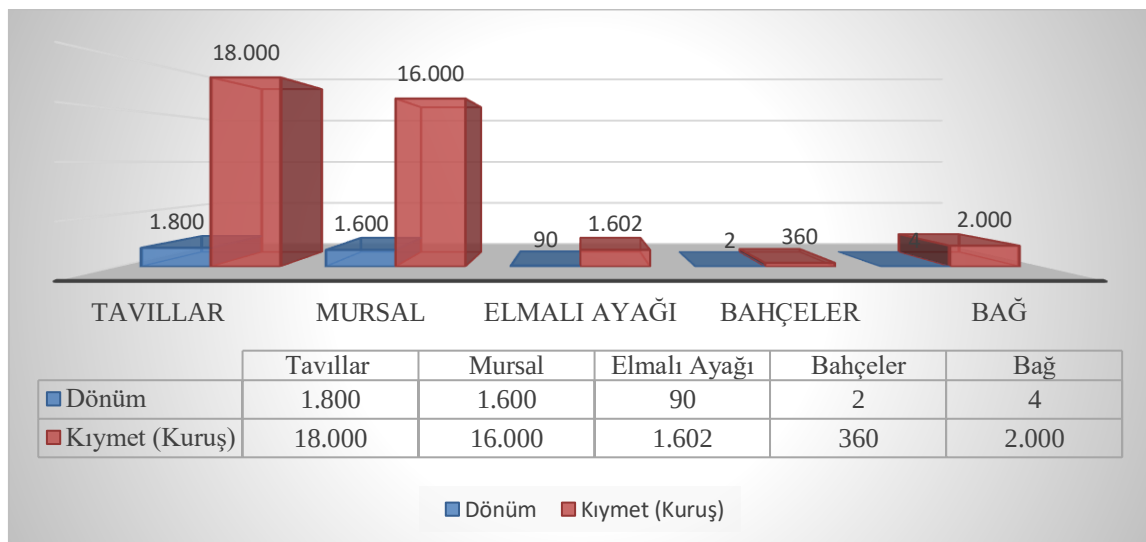
Grafik 3.13: 1845 Yılı Temettüat Sayımına Göre Ahmed Ağa'ya Ait Hayvanat Verileri

³⁷⁴ BOA. ML.VRD.TMT.d. \9975, s. 16.

3.1.7. İdriszâde Mehmed Ağa'nın Çiftlikleri

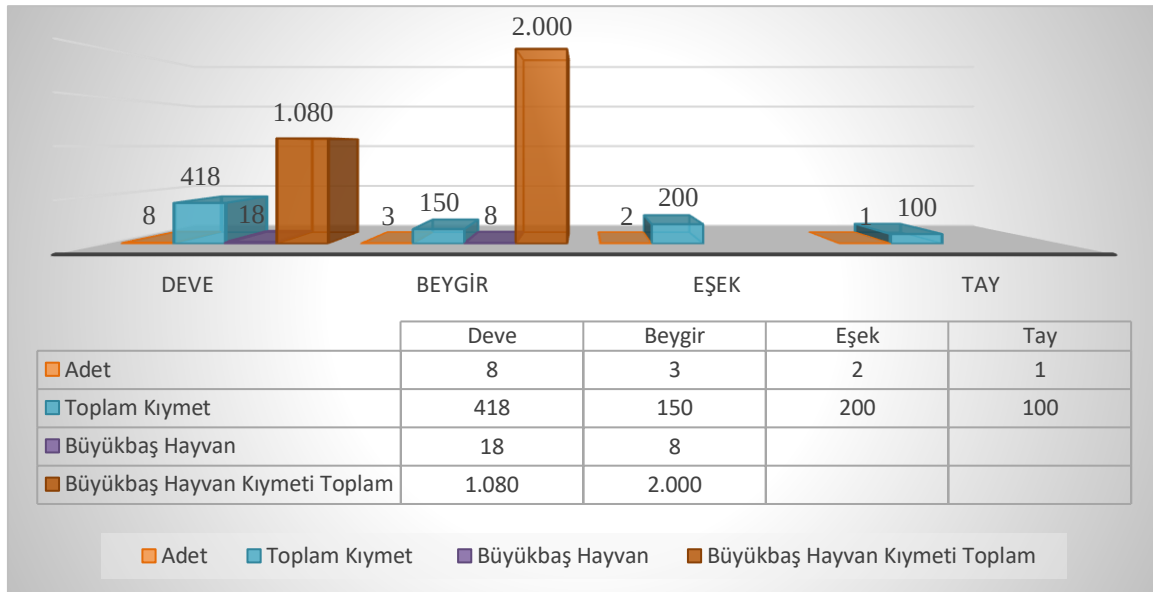
Mehmed Ağa'nın 1840 yılı temettüat sayımında toplam 3.492 dönüm tarım arazisi kaydedilmiştir. Bu arazilerin 1.800 dönümü Elmalı Tavıllar Çiftliği'nde, 1.600 dönümü Mursal Çiftliği'nde, 90 dönümü Elmalı Ayağı'nda, 2 dönümü Bahçeler diye tabir edilen yerdedir. Tarım arazilerinin toplam kıymeti 35.955 kuruştur. Tavıllar ve Mursal çiftliklerinde bulunan tarlaların bir dönümü 10 kuruştan hesap edilmiş iken Elmalı Ayağı'ndaki bir dönüm tarlanın kıymeti 17.8 kuruş olarak hesap edilmiştir. Tarım arazileri haricinde kaydedilen toplam 4 dönüm bağın 3 dönümü yonca bağı olup kıymeti 2.000 kuruştur. Emlak olarak yalnızca 2.500 kuruş kıymetli bir kahvehane kaydedilmiştir. 3 ambarı olup bunların kıymeti 750 kuruştur. Emlaklarının kıymeti 41.321 kuruş, temettüatı ise 8.685 kuruş, toplam hayvanat kıymeti 8.033 kuruş olarak olmak üzere yekûnu 57.939 kuruştur. Mehmed Ağa'nın sahip olduğu hayvanlar yük ve binek hayvanları ve büyükbaş hayvanlardır. 14 yük ve binek hayvanı (8'i deve, 3 beygir, 2 eşek, 1 tay), 25 büyükbaş hayvanı kaydedilmiştir (9 çifti öküz, 1'i buzağılı 7 camus). Yük ve binek hayvanları arasında hem sayı hem de kıymet olarak en değerli olan 418 kuruş ile devedir.

Bir tay ve eşeğin kıymeti eşit olup 100 kuruştur. Kıymet olarak düşük olan ise 50 kuruş ile beygirdir. Büyükbaş hayvanlarda ise ilk sırayı 12 çift ile öküz almaktadır. Mehmed Ağa'nın sahip olduğu öküzlerin üç çifti camus öküzü olup üç çift camus öküzünün kıymeti 750 kuruş olarak hesap edilmiştir. Normal öküzün bir çifti ise 120 kuruştur. Küçükbaş hayvan olarak yalnızca 3 koyunu vardır. 3 koyunun kıymeti 140 kuruştur.³⁷⁵

Grafik 3.14: 1840 Yılı Temettüat Verilerine Göre Mehmed Ağa'ya Ait Arazi Verileri

³⁷⁵ BOA. ML.VRD.TMT.d.9947, s.56.

Grafik 3.15: 1840 Yılı Temettüat Verilerine Göre Mehmed Ağa'ya Ait Hayvanat Verileri

Mehmed Ağa 1845 yılı temettüat sayımında yine Elmalı Musa Efendi mahallesinde hane 5'te sakin olup, 1.000 dönüm ekili 1.000 dönüm ekili olmayan 2.000 dönüm tarlası kaydedilmiştir. Senelik hasılatı 600 kuruştur. 1 dönüm bağdan hasılatı 550 kuruş, 1 dönüm yonca bahçesinin hasılatı 600 kuruştur. Kira bedeli 220 kuruş olan 1 kahvehane, senelik kirası 15 kuruş olan 1 un dükkanı, kirası 50 kuruş olan bir hamamda hissesi vardır. Hayvan olarak; 6 erkek manda, 2 öküz, 2 eşek, 2 beygir, 5 deve, 1 tay, 1 at, 1 dömlü kısrak, 1 düve, 5 sağman koyunu olup hasılatı 30 kuruş, 1 sağman mandanın hasılatı 50 kuruştur. 2 kile buğday, 5 kile melez³⁷⁶ öşür olarak vermiş olup, öşür verilerine göre Mehmed Ağa'nın Elmalı'daki üretimi 20 kile buğday (513.5 kg) ve 40 kile (920 kg) melezdır. Bunlara ilaveten toplam 12 kuruş bağ öşrü, 1 kuruş ağnam vergisi ile toplam aşarı 73 kuruştur. Toplam temettüatı ise 1.660 kuruştur.³⁷⁷

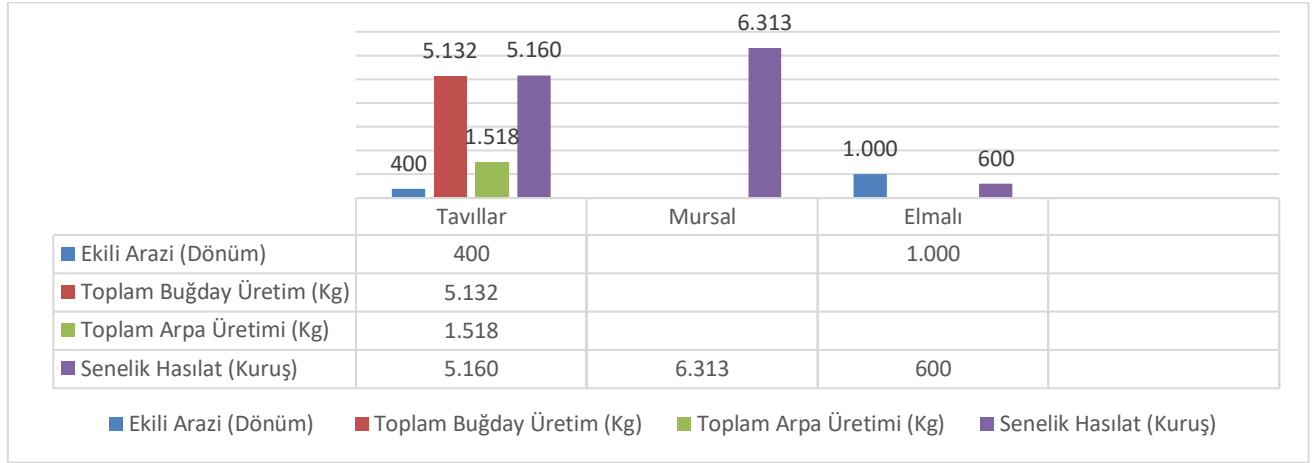
Çiftlik sahibi olan Mehmed Ağa'nın abisi Ahmed Ağa ve yeğenleri İdris Ağa ile tasarruflarında olan Tavıllar Çiftliği'nde hane 73'te kaydedilmiştir. 400 dönüm ekili, 350 dönüm ekili olmayan tarlası bulunmaktadır. Senelik hasılatı 5.160 kuruştur. 20 kile buğday (200 kuruş), 11 kile arpa (66 kuruş) öşür olarak vermiştir. Toplam aşarı 266 kuruştur. Tavıllar Çiftliği'nde 7 ortakçısı, 2 hizmetkârı vardır.

³⁷⁶ Hasattan geriye kalmış ve birlikte toplanmış olan; arpa, buğday gibi çeşitli tahıl ürünlerinin karışımı melez\melaz olarak adlandırılmaktadır. Durgun, 2018: 238.

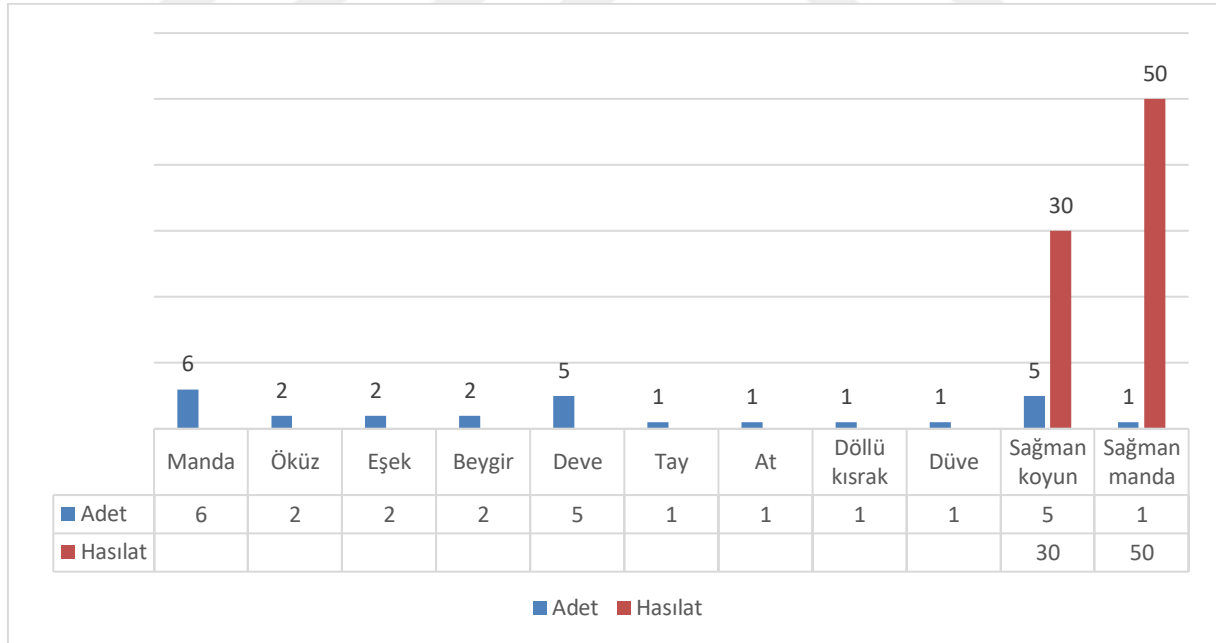
³⁷⁷ BOA. ML.VRD.TMT.d.9971, s.3.

Mehmed Ağa'nın Tavıllar köyü'nden elde ettiği mahsulat 200 kile buğday (5.132 ton), 66 kile arpadır (1.518 ton). Hayvan olarak ise 19 öküzü, 6 erkek mandası vardır. Temettüatı 1.660 kuruştur.³⁷⁸

Mehmed Ağa'nın bir başka çiftliği, abisi İdriszâde Ahmed Ağa ile birlikte tasarrufunda olan Mursal Çiftliği'dir. Mehmed Ağa bu çiftlikteki hissesini yedi ortakçısı vasıtası ile idare etmektedir. Bu çiftlikten senelik hasılatı 6.313.5 kuruş, temettüatı ise 3.330 kuruştur.³⁷⁹

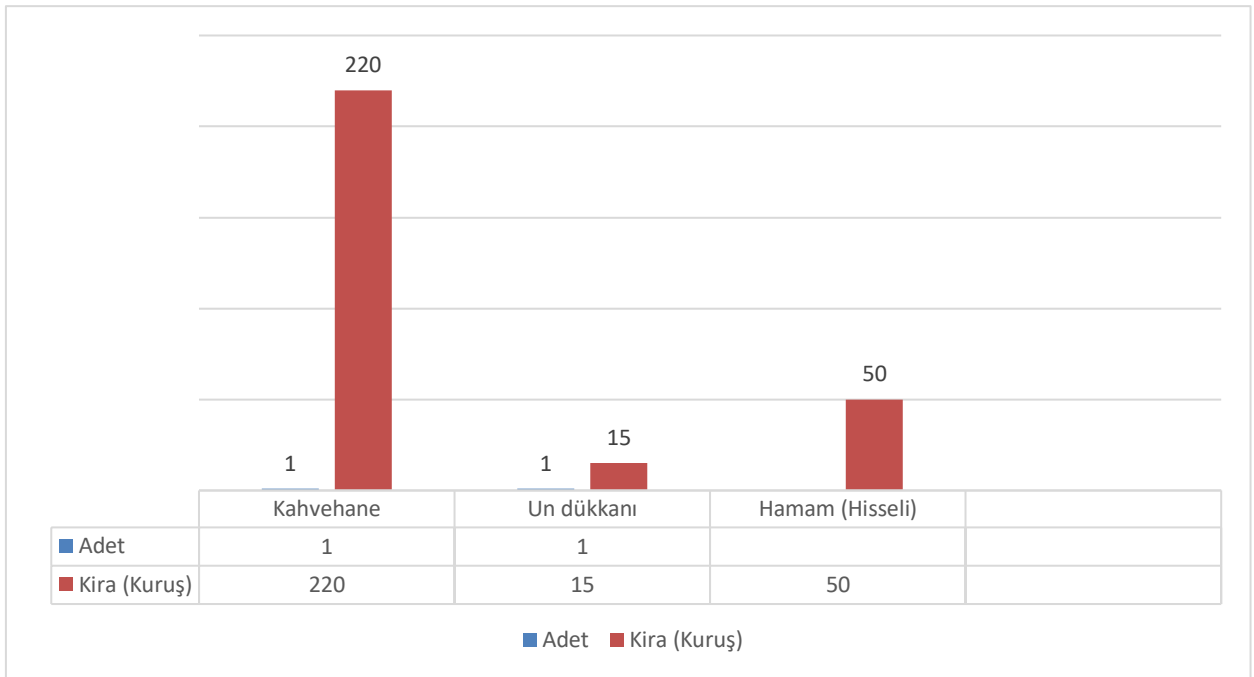
Grafik 3.16: 1845 Yılı Temettüat Verilerine Göre Mehmed Ağa'ya Ait Tarımsal Veriler

Grafik 3.17: 1845 Yılı Temettüat Verilerine Göre Mehmed Ağa'ya Ait Hayvanat Verileri

³⁷⁸ BOA. ML.VRD.TMT.d.\09975, s.15.

³⁷⁹ BOA. ML.VRD.TMT.d.\9995, s. 2-7.

Grafik 3.18: 1845 Yılı Temettüat Verilerine Göre Mehmed Ağa'ya Ait Emlak Verileri

3.1.8. Ailenin Çiftlik ve Gayrimenkullerinin Karşılaştırılması

İdriszâde ailesinden 1840 yılı temettüat verilerine göre Elmalı ve köylerinde en çok tarım arazisine sahip kişi 11.976 dönüm ile İdriszâde Ömer Ağa'dır. Ömer Ağa'dan sonra ise 7.204 dönüm ile ailede en çok tarım arazisine sahip kişi abisi İdriszâde Salih Ağa'dır. Ailede en fazla tarım arazisine sahip kişi İdriszâde Ömer Ağa olmasına karşın tarım arazileri arasında dönüm başına en kıymetli olanlar dönümü 25 kuruş ile Yalnızdam ve 20 kuruş ile Elmalı Ayağı ve Imırcık köyünde İdriszâde Salih Ağa'nın tasarrufunda olan tarlalardır. Ailede en az tarlaya sahip kişi ise 3.490 dönüm ile en küçük kardeşleri İdriszâde Mehmed Ağa'dır. Ailede en çok bağa sahip kişi yine İdriszâde Ömer Ağa iken, İdriszâde Salih Ağa'nın kayıtlarda bağı gözükmemektedir.

107 keçi ile en çok küçükbaş hayvana sahip kişi İdriszâde Ömer Ağa iken İdriszâde Salih Ağa'ya ait küçükbaş hayvan cinsinden bir kayıt bulunmamaktadır. En çok büyükbaş hayvana sahip kişiler İdriszâde Ömer ve Salih Ağalar iken en az büyükbaş hayvana sahip kişi İdriszâde Mehmed Ağa'dır. En fazla yük ve binek hayvanına sahip kişi İdriszâde Salih, Ömer ve Ahmed Ağalar iken İdriszâde Mehmed Ağa en az yük ve binek hayvanı olan kişidir. İdriszâde Ömer Ağa'nın diğer aile üyelerinden farklı olarak arıcılıkla uğraştığı da görülmektedir. Ailede en fazla hayvanat gelirine sahip kişi İdriszâde Salih Ağa iken en düşük hayvanat geliri İdriszâde Mehmed Ağa'nındır.

İdriszâde Ömer Ağa, 1840 yılı temettüat verilerine göre en fazla gayrimenkule sahip kişidir. Normal olarak aileden en fazla emlak gelirine sahip kişi de İdriszâde Ömer Ağa iken en az emlak geliri olan kişi İdriszâde Mehmed Ağa'dır. Aile üyelerinden yalnızca İdriszâde Ahmed Ağa'nın bir değirmeni ya da herhangi bir değirmende hissesinin olmadığı görülmektedir. Aile üyelerinden dükkana ve bir hana sahip kişi yalnızca Ömer Ağa iken ailede bir hamama sahip tek kişi İdriszâde Ahmed Ağadır.

Ailede kahvehanesi olan kişiler İdriszâde Ömer ve Mehmed Ağalardır. En çok tahıl ambarına sahip kişi İdriszâde Ömer ve Salih Ağalar iken en az ambara sahip kişi İdriszâde Ahmed Ağa'dır. Mal varlığı en az olan ve gelir durumu en düşük olan kişi İdriszâde Mehmed Ağa'dır. Ayrıca gelir durumu abilerinden oldukça aşağıda olmasına karşı vergi ödemekle yükümlü tutulan tek kişi yine İdriszâde Mehmed Ağa'dır.

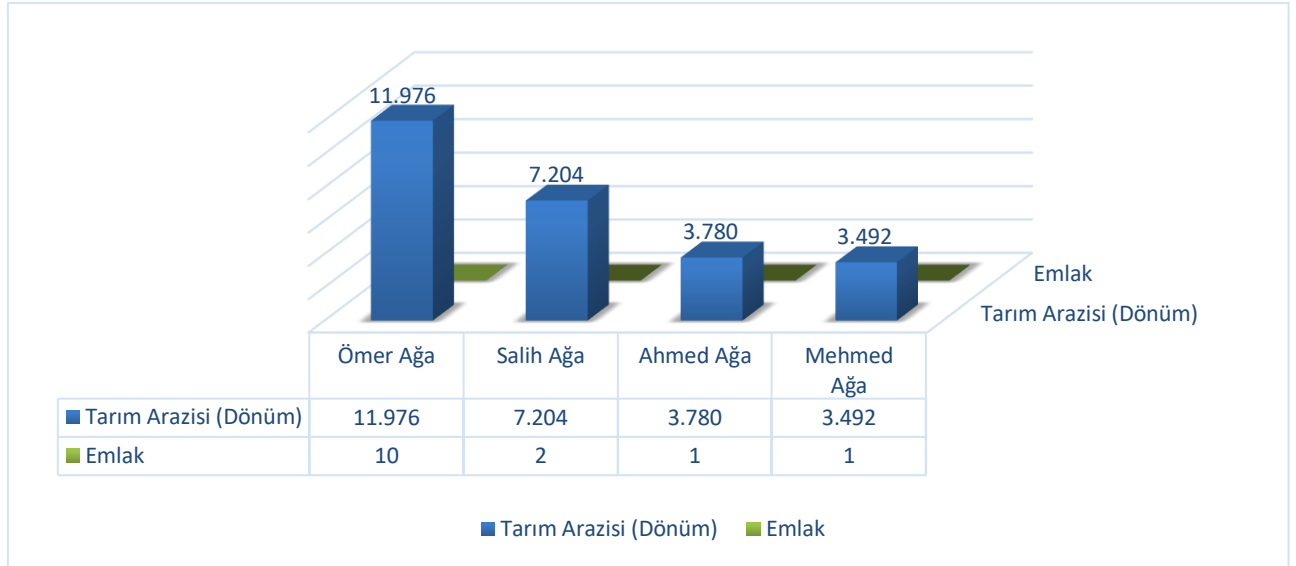
İdris Ağa, 1845 yılı temettüat verilerine göre İdriszâde ailesinden en fazla çiftliğe sahip kişidir. Yalnız kendi tasarrufunda üç çiftliği bulunan İdris Ağa'nın ayrıca Tavıllar Çiftliği'nde de 1/3 hissesi vardır. İdris Ağa babasından kendisine intikal eden çiftlikler haricinde Abdal Musa çiftliğini de iltizam etmiştir. İdris Ağa'dan sonra ailede en fazla çiftliğe sahip kişi üç çiftliği tasarrufunda bulunduran İdriszâde Salih Ağa'dır.

Çiftlik sahipliği konusunda İdriszâde Ahmed ve Mehmed Ağaların durumu ise eşittir. Aile üyelerinin çiftlikleri arasında İdris Ağa'nın iltizam ettiği Abdal Musa Çiftliği arpa ve buğday üretiminde açık ara farkla ilk sırada yer almaktadır.

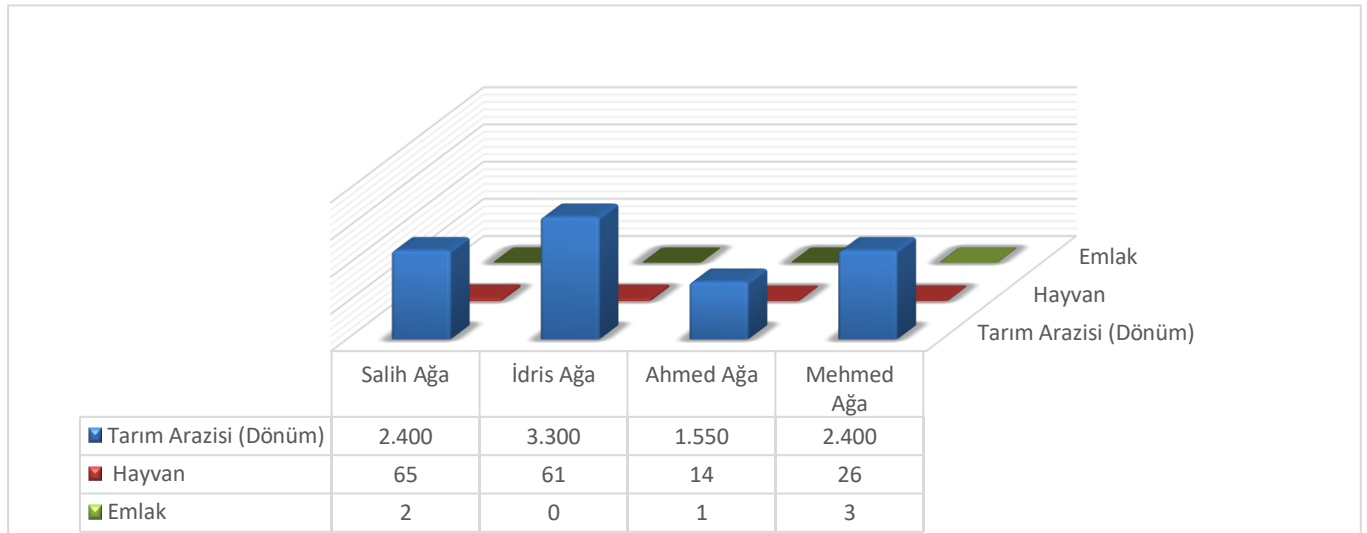
Abdal Musa çiftliğinden sonra İdriszâde Salih Ağa'nın Yalnızdam çiftliği buğday üretiminde ikinci sıradadır. Arpa üretiminde Abdal Musa çiftliğinden sonra Çiftlik-i Cedid ikinci sıradadır ve iki çiftlik arasındaki fark beş kat kadardır. En az arpa üretimi Yalnızdam çiftliğinde iken en fazla nohut üretimi yine Yalnızdam çiftliğindedir. En az nohut üretimi olan çiftlik Tavıllar Çiftliği'dir. Aileye ait yedi çiftlikten yalnızca dördünde buğday ve arpa üretimi gerçekleştirilmiştir. Yalnızdam, Çiftlik-i Cedid, Abdal Musa Çiftliği ve Tavıllar'da hububat üretiminin yanısıra bakliyat üretiminde olduğu görülmektedir. Ekimi tercih edilen bakliyatlar; nohut, darı, burçak olmuştur.

1845 yılı temettüat sayımında emlak konusunda ise İdriszâde Mehmed Ağa'nın diğer aile üyelerine göre ön plana çıktığı görülüyor. 1840 temettüat sayımında olduğu gibi 1845 temettüat sayımında da emlakı arasında bir kahvehane olan Mehmed Ağa buna ilaveten bir un dükkanı mülk ve bir hamamda hisse edinmiştir. Ondan sonra ise abisi İdriszâde Salih Ağa gelmektedir. 1840 temettüat sayımında aileden en fazla gayrimenkule sahip kişi İdriszâde Ömer Ağa olmasına karşın 1845 kayıtlarında Ömer Ağa'nın oğlu İdris Ağa üzerinde kayıtlı herhangi bir gayrimenkule rastlanmamaktadır.

1840 yılı temettuat sayımında kıymeti 5.000 kuruş olarak hesaplanan bir hamama sahip olduğu görülen İdriszâde Ahmed Ağa'nın 1845 sayımında yine bir hamama sahip olduğu görülmektedir. 1845 Yılı temettuat verilerine göre en fazla hayvanata sahip kişiler Salih Ağa ve İdris Ağa'lardır. Ailede en az hayvanata sahip olan kişi Ahmed Ağa'dır.

Grafik 3.19: 1840 Yılı Temettuat Verilerine Göre Aile Üyelerine Ait Hayvanat ve Emlak Verilerinin Karşılaştırılması

Grafik 3.20: 1845 Yılı Temettuat Verilerine Göre Aile Üyelerine Ait Arazi, Hayvanat ve Emlak Verilerinin Karşılaştırılması

SONUÇ

Âyanlar Osmanlı Devleti'nde çok uzun bir süre zarfında bulundukları bölgelere hâkim olmuşlardır. Devletin içinde bulunduğu zorlu durum âyanların güçlenmesini kolaylaştıran sebeplerden olmuştur. İmparatorluğun pek çok bölgesinde birer hanedan hüviyetine bürünen âyanlar, hâkimiyetlerini çok uzun yıllar muhafaza etmişlerdir. Teke Sancağı da âyanların etkinliklerinin çok keskin olduğu bölgelerden biriydi. Bu sancağın en önemli kazalarından olan Elmalı; tarihsel önemi, konumu, verimli toprakları ve su kaynakları ile gözde bir yerleşim yeri idi. Elmalı'nın bu özellikleri onu cazip bir merkez yapmakla birlikte, âyanların ve âyanlık iddiasında bulunan kişilerin de hâkim olmak istedikleri bir yer haline getiriyordu.

Elmalı'da yaşayan bazı aileler diğerlerine göre daha ön plana çıkmış ve Elmalı âyanlığı için diğer ailelerle mücadeleye girişmişlerdir. Kara Muradzâde ve Kaşifzâde aileleri Elmalı'daki âyanlık mücadelelerinde ön plana çıkan aileler olmuş ve güçlerini de uzun yıllar muhafaza etmişlerdir. Elmalı'daki âyanlık mücadeleleri yalnızca burada yaşayan yerel güçler arasında olmamış, Kaş, İğdir ve Antalya hatta Menteşe Sancağı'nda yaşayan yerel güçlerinde sık sık Elmalı'ya müdahaleleri olmuştur. Elmalılı bir tımarlı sipahi serbölüğü olan Kara Murad Ağa 17.yüzyıl sonlarından itibaren Elmalı'da olan etkinliğini arttırmış ondan sonra da oğulları Ahmed, Hasan ve Hüseyin 18.yüzyıl ortalarına değin ailenin Elmalı'dakini gücünü muhafaza etmişlerdir. Daha sonra ise Kara Muradzâde Hüseyin Ağa'nın oğulları Abdurrahman ile Halil Ağa ve aynı aileden Mustafa Ağa, Elmalı âyanı olabilmek için kıyasıya uğraş vermişlerdir. Kaş âyanı olan Hacı Abdülkadirzâde Yusuf Ağa, Kara Muradzâde Mustafa Ağa'yı Elmalı âyanı olabilmesi için desteklemiş ve Elmalı'daki âyanlık mücadelelerine müdahil olmuştur. Bu sebepten dolayı Kaş âyanı Yusuf Ağa ile Kara Muradzâde Halil Ağa'nın araları açılmış ve ikili arasındaki mücadele vefatlarına değin devam etmiştir.

Elmalı'nın bir diğer yerel gücü olan Kaşifzâde ailesi Finike'de de hakimiyet kurmuş hem Elmalı hem Finike'deki hakimiyetlerini uzun yıllar muhafaza etmişlerdir. Kaş âyanı gibi İğdirli yerel güçlerden Hacıalioğlu İsmail Ağa'da Elmalı'daki âyanlık mücadelelerine müdahil olmuş, Finike'de etkin olmak isteyen bu şahıs Elmalı nakîbü'l-eşrâf kaymakamı olan Kaşifzâde Seyyid Mehmed Ağa'yı öldürmüştür. Elmalı, Kaş ve İğdir âyanları gibi Antalya âyanı Hacı Osman Ağa ve ailesi de Teke bölgesinin etkin yerel güçlerinden biri olmuştur.

Tekelioğlu veya Hacı Osmanoğlu ailesi olarak anılan bu aileye adını veren Antalya âyanlığı ve Teke mütesellimliği yapan Hacı Osman Ağa'nın katlinden sonra oğlu Ebubekir Ağa adeta Antalya havalisinde tek güç olarak kalmak için mücadeleye girişmiş, Elmalı âyanı Kara Muradzâde Halil Ağa'yı katlettikten sonra Hamid ve Teke Sancağı'nda nüfuzu olan Yılanhoğlu ailesini de bertaraf etmiştir. Böylelikle Ebubekir Ağa Antalya'da adeta rakipsiz kalmıştır. Yılanhoğlu ailesinin etkisiz hale getirilmesinde devlet tarafından görevlendirilen Ebubekir Ağa bu işin üstesinden gelebilmiş ve daha sonradan mîr-î mîrânlık ile taltif edilmiştir. Tekelioğlu Ebubekir'in eceliyle vefatından sonra kardeşi Tekelioğlu Hacı Mehmed Ağa, Teke mütesellimi olmuştur.

Hacı Mehmed Ağa Teke mütesellimi olduktan sonra kardeşi Ali Paşa ve Kaş âyanı Hacı Abdülkadiroğlu Ali Ağa ile uğraşmak zorunda kalmış, mütesellimliğinin ilerleyen yıllarında ise Teke Sancağı'nı vefatına kadar rakipsiz olarak tek başına idare etmiştir. Hacı Mehmed Ağa mütesellimliği sırasında, Kadı Abdurrahman Paşa'yı idam ettirmiş ve muhallefatinı da el koymuştur. Hacı Mehmed Ağa'nın Teke mütesellimi iken vefatından sonra ise onun muhallefatinın devlet tarafından zabtına karar verilmiş ve bu hususta bir mübaşir tayin olunmuştur. Ancak babasının vefatından sonra onu yerine geçme düşüncesinde olan İbrahim Bey ikna olmamış tayin olunan mübaşiri geri çevirmesiyle birlikte devletle karşı karşıya gelmiştir. Yaşanan gelişmeler üzerine Teke Sancağı mütesellimlikten çıkarılmış ve muhassıllık olarak Ali Paşa'ya tevcih olunmuştur. Bununla birlikte babasının muhallefatinın tamamına devlet tarafından el konulmasına karşı olan Tekelioğlu İbrahim Bey'in üstesinden gelinmesi görevi de Ali Paşa'ya verilmiştir.

Tekelioğlu İbrahim Bey de karşı koyabilmek için hazırlıklara başlamıştır. Ali Paşa'nın bu işte önemli bir yol katedememesinden dolayı Kaptan-ı Derya Hüsrev Paşa Antalya'ya yollanmıştır. Hüsrev Paşa Antalya'ya geldikten sonra İbrahim Bey'i bertaraf edebilmek için bir takım hazırlıklara girişmiştir. Tekelioğlu İbrahim Bey'in isyan hareketine başladığı sırada Elmalı âyanı olarak bulunan İdris-zâde İsmail Ağa devlet safında yer almıştır. Bizzat sahada görev alan İsmail Ağa askeri muharebeler, zahire tedariki gibi hususlarda kendisine verilen vazifeleri ifa etmeye çalışmıştır. Tekelioğlu İbrahim Bey isyanının bastırılmasından sonra İsmail Ağa'ya Teke mütesellimliği tevcih olunmuştur. Bununla birlikte İsmail Ağa'ya, isyan sırasındaki hizmet ve gayretlerinden dolayı Hüsrev Paşa'nın isteği üzerine dergâh-ı alî kapıcıbaşılığı tevcih olunmuştur. İsmail Ağa Teke mütesellimliğinden sonra Teke mutasarrıfı Vahid Paşa'nı isteği üzerine Limni'ye sürgün edilmiştir. Sürgün cezası Hüsrev Paşa'nın aracılığıyla affedilen İsmail Ağa, Mehmed Emin Rauf Paşa'nın Teke mutasarrıfı olarak tayininden sonra yeniden Teke mütesellimi olarak tayin edilmiştir.

İdriszâde İsmail Ağa ikinci Teke mütesellimliğinin ardından, Elmalı âyanlığına devam etmiştir. Elmalı âyanı iken Antalya kalesinin tamirini tamamlaması için Antalya kalesi bina emini tayin olunmuş ve bu görevde iken vefat etmiştir.

İdriszâde İsmail Ağa'dan sonra büyük iki oğlu Salih ve Ömer Ağalar Elmalı'da etkin olmuştur. Bu ikiliden bilhassa İdriszâde Salih Ağa, İzmir ve Teke alaybeylikleri, Elmalı âyanlığı, vezîriâzam kethüdalığı, Hamid mütesellimliği, Elmalı muhassıllık meclisi azalığı ve Elmalı kaza müdürlüğü gibi pek çok önemli görevde bulunmuştur. İdriszâde Salih Ağa'nın tespit edilebilen son görevi ise Antalya meclis azalığı olmuştur. Bilhassa Antalya meclis azası olarak seçildikten sonra zor günler geçiren Salih Ağa, Antalya meclisinde kendisini rakip olarak gören Yanıkzâde İsmail Ağa ve yandaşlarıyla çatışma halinde olmuştur. Salih Ağa, babası İsmail Ağa gibi dergâh-ı alî kapıcıbaşılığı rütbesine haizdi. Önemli idari ve askeri görevler üstlenen Salih Ağa aynı zamanda büyük bir çiftlik sahibiydi ve Elmalı'da çiftlikleri bulunmaktaydı.

İsmail Ağa'nın diğer oğlu İdriszâde Ömer Ağa ise Elmalı subaşılığında (voyvoda) bulunmuştur. Bayralar ve Tekke köylerine birer cami yaptıran Ömer Ağa'da Elmalı'da büyük bir çiftlik sahibiydi ve yaşadığı dönemde Elmalı'nın en çok tarım arazisine sahip kişisi de oydu. Ömer Ağa'nın oğlu İdris Ağa da Elmalı kaza müdürlüğünde bulunmuştur. İsmail Ağa'nın diğer oğullarından Ahmed Ağa Teke redif taburu binbaşılığına kadar yükselmiş, Elmalı meclis azalığı yapmıştır. Kardeşi Mehmed Ağa'da bir askerdi ve müstahfız olarak görev yapmıştır. Ailenin tüm üyeleri ifa ettikleri görevler yanında Elmalı'da büyük çiftliklere sahiptiler.

Ailenin daha sonraki üyeleri de önemli vazifeler üstlenmiştir. İdris Ağa'nın oğlu Süleyman Ağa Elmalı kaza müdürlüğü ve çok uzun yıllar Elmalı kaza meclis azalığı yapmıştır. Ayrıca Süleyman Ağa “İstabl-ı Amire Müdürlüğü” payesine sahipti. Süleyman Ağa'nın küçük oğlu Ömer Ağa kapıcıbaşı, büyük oğlu İdris Ağa salise rütbesine sahipti. İdris Ağa, Antalya'dan İttihad Terakki Mebusu seçilmiş ve âyan meclisinde ailesini Antalya'ya temsil etmiştir.

Soyadı kanunu ile birlikte İdriszâde ailesi Subaşı soyadını almıştır. İttihad Terakki mebusluğunda bulunan İdris Ağa'nın torunu İbrahim Rauf Subaşı 9.dönem Antalya milletvekili olarak TBMM'de görev almıştır. Süleyman Ağazâde Ömer Ağa'nın torunu Hasan Subaşı ise 1989-1999 dönemi Antalya Büyükşehir Belediye başkanlığı görevinde bulunmuştur. 2018 yılında yapılan milletvekili seçimlerinde 27.dönem Antalya milletvekili seçilen Hasan Subaşı halen bu görevini sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi:

1-(A.{DFE.d) Bab-ı Asafi Defterhane-i Amire Kalemi Defterler

430.

2-(A.DVNSMHHM) Bab-ı Asafi Divan-ı Hümayun Kalemi Mühimme Defterleri

120\403; 110\266;118\164; 146\9; 175\381; 165\265.

3-(A.DVNSAHK.A.d) Bab-ı Asafi Divan-ı Hümayun Kalemi Anadolu Ahkam Defterleri

35\273; 10\223; 10\105; 35\146.

4-(A}MKT.UM) :Sadaret Umum Evrakı

31\72; 67\7; 329\55; 31\72;188\62.

5-(AE.SABH I.) Ali Emiri Sultan Abdülhamid I

45\3207; 157\10495.

6-(AE.SAMD.III) Ali Emiri Ahmed III

192\18524; 142\13730.

7-(AE.SMHD.I.) Ali Emiri Sultan Mahmud I

68\4463; 78\5221; 35\2088.

8-(AE. SMHD II) Ali Emiri Sultan Mahmud II

46\3040.

9-(AE.SMST III) Ali Emiri Sultan Mustafa III

76\5620; 11\743\3; 128\9924; 37\2569.

10-(AE.SSLM.III) Ali Emiri Sultan Selim III

195\11748.

11-(AŞS 1)Antalya Şer’iyye Sicili 1(Sayfa\Hüküm No)

34\85; 27\75; Aynı sicil, s.28-29; 6\23; 1\17.

12-(AŞS 2) Antalya Şer’iyye Sicili 2(Sayfa\Hüküm No)

40\62; 45\72; 21\33; 32\53; 65\118; 65\115

13-(AŞS 4) Antalya Şer’iyye Sicili 4 (Sayfa\Hüküm No)

13\27.

14-(BEO.) Bab-ı Ali Evrak Odası

956\71667.

15-(C.AS) Cevdet Askeriye

243\10225; 840\35837; 209\8977; 44104\1; 1088\47984; 53\2459; 727\30477; 722\30265; 368\15255.

16-(C.BLD.) Cevdet Belediye

4\183.

17-(C DH.) Cevdet Dahiliye

310\15477; 47\2314; 83\4130; 48\2364

18-(C.ML) Cevdet Maliye

340\13973, s.2; 218\9026; 137\5846; 498\20247; 342\14090; 26\1243; 26\1243; 207\8538; 606\25028; 409\16762.

19-(C.ZB) Cevdet Zabtiye

47\2341; 2\82; 23\1136; 50\2462; 23\1125; 56\2787.

20-(D.ASM.) Bab-ı Defteri Asâkir-i Mansure Defterleri

39266.

21-(DH. MKT) Dahiliye Mektubi Kalemi

2028\79; 2050\36; 1786\98; 1794\125; 1210\88.

22-(D. BŞM.MKH.d.) Bab-ı Defteri Mukâtaâ Hazinesi Defterleri

43372.

23-(D.BŞM.d.) Bab-ı Asafî Baş Muhasebe Kalemi Defterleri

8164; 8197; 41839; 8213; 10038.

24-(D.BŞM.MHF.d.) Bab-ı Asafî Baş Muhasebe Kalemi Muhallefat Defterleri

13239; 13245.

25-(D.BŞM.MHF) Muhallefat Halifesi

69\42.

26-(DH.İ.UM.EK.) Dahiliye İdare-i Umumiye Ekleri

15\47.

27-(DH.TMIK.M.) Dahiliye Nezareti Tesrî-i Muamelat ve Islahat Komisyonu,Muamelat

259\55.

28-(EV.d.) Evkaf Defterleri

10512.

29-(HAT) Hatt-ı Hümayun

1415\57840; 1224\47823; 757\35790; 756\35709; 530\26108; 1336\52106; 284\17074; 497\24383; 1224\47824; 1224\47834; 1224\47857; 1125\47871; 1225\47867; 522\25514; 637\31426; 1532\70; 377\20479; 1395\55903; 1224\47883; 124\5165.

30-(HR.MKT.) Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi

32\88.

31-(İŞS 186): Isparta Şeriyye Sicili 186 (Sayfa Numarası)

59; 91; 82.

32-(İ.TAL.) İrade Taltifat

299\30.

33-(İ.DH.) İrade Dahiliye

844\67823; 1107\86707.

34-(İ.MVL) İrade Meclis-i Vala

296\12002.

35-(KK.d) Kamil Kepeci Defterler

2457.

36-(ML.MSF.d.) Maliye Nezareti Masarıfat Muhasebeciliği Defterleri

19177; 1352.

37-(ML.VRD.d.):Maliye Nezareti Varidat Muhasebesi Defterleri

80; 1698.

38-(ML.VRD.TMT.d) Maliye Varidat Muhasebesi Temettuat Defterleri

9947; 9948; 9982; 9988;1006; 9996; 9976; 9967; 9975; 9950; 9961; 9995; 9971; 9985; 9990.

39-(MVL.) Meclis-i Vala

158\38;272\40; 255\34.

40- (NFS.) Nüfus Defterleri

3193; 3215.

41- (ŞD) Şura-yı Devlet

2890\8.

Konya Vilayet Salnameleri (KVS.)

1285; 1314; 1317; 1322; 1332.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA) (Defter No)

1058.

Gazeteler

- Takvim-i Vekayi, Def'a:55 fi 9 Zilkade 1248 (14 Nisan 1833)
 Takvim-i Vekayi, Def'a:76 fi 13 Ramazan 1249 (24 Ocak 1834)
 Takvim-i Vekayi, Def'a: 156 fi 11 Şaban 1253 (10 Kasım 1837).
 Takvim-i Vekayi, Def'a: 153 fi 28 Cemayizevvel 1253 (30 Ağustos 1837)
 Takvim-i Vekayi, Def'a:14 Sene: 1253, s.181.
 Servet Gazetesi,13 Teşrîn-i Sani 1318\26 Kasım 1902.
 Tarik Gazetesi 17 Şevval 1306\15 Haziran 1889.

Kitaplar ve Makeleler

- Açık, T. (2016). “Osmanlı İmparatorluğu’nun 17. Yüzyıldaki “alacakaranlığından” bir kesit: Trabzon Subaşılarının Yerelleşmesi” *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, 40: 135-149.
- Adak M., Şahin S.(2004). “ Das römische Strassen- und Siedlungssystem in der lykischen Milyas (Elmalı - Hochebene)”, *Gephyra 1*: 67-83.
- Ak M. (2010). “Manavgat’ta Bir Âyan Ailesi Tugayoğulları”, *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 3(12): 28.
- Akdağ, M. (1963). “Osmanlı Tarihinde Âyanlık Düzeni Devri 1730-1839’”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8(14): 51-61.
- Akyıldız, A. (2011). “Tanzimat”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 40, 1-10.
- Akyıldız, A.(2009). “Sened-i İttifak”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 36, 512-514.
- Armağan, A. L. (2006). “XVI. Yüzyılda Antalya’nın Fizikî ve Demografik Yapısı”. N.Abacı (Ed.), *Papers/Bildiriler, VIIIth International Congress on the Economic and Social History of Turkey/ VIII. Uluslararası Türkiye’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi*, Lulu Pres.173- 194.
- Atlas Dergisi* (Ocak 2017). “Aydın’ın Şatoları”, S.286: 92-106.
- Aydın M. (2015). *Sivasta Âyan Aileleri. 1740-1850*, Sivas Belediyesi, Sivas.
- Barkan, Ö.L. (tarih yok) “Çiftlik”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 3, 392-397.
- Beydilli, K. (2009) “Selim III”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 36, 420-425.
- Çadırcı, M. (1991). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*. TTK Yay., Ankara.

- Çağlayan, M. Ş. (2015). “ Portakalın 100 Yıllık Hikayesi’’, *Borsanomi*, S.55: 40-41.
- Çelik, Ş.(2011). “Teke-İli’’, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 40, 344-347.
- Çelik, Y. (2013). *Şeyhü'l-Vüzerâ Koca Hüsrev Paşa II.Mahmud Devrinin Perde Arkası*, TTK Yay., Ankara 2013.
- Dağlıoğlu, H.T. (1937). “İsparta Mutasarrıf, Mütesellim ve Muhassılları’’, *Isparta Ün Dergisi*, 37(4): 558-560.
- Danişmend, İ.H. (1972). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, C.4.
- Darkot, B. (1978). “Antalya’’. *MEB İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1, 459-462.
- Darkot, B. (tarih yok). “Elmalı’’. *MEB İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 4, 238.
- Dayar, E. (2018). “1853 Antalya İsyanı’’. *Adalya*, 21: 363-378.
- Dinç, G. (2019). “Antalya Buğdayı İstanbul Fırınlarda: XIX. Yüzyıl Başlarında İstanbul’un Buğday İhtiyacının Karşılmasında Antalya’nın Önemi’’. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 65: 289-301.
- Dinç, G. (2014). “Osmanlı Döneminde Kıbrıs Saray Vergisi’’, 9. *Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi*, 24-25 Nisan 2014, Gazimağusa, KKTC, 153-164.
- Dinç, G. (2016). “ Mehmed Ali Paşa İsyanı’nın Antalya’ya Etkileri (1831-1833)’’, *Belleten*, 80: 878.
- Durgun, Hatice (2018). *Elmalı Kazası(1839-1914)*. TTK Yayınları, Ankara.
- Ekiz, A. (2001). *Dünden Bugüne Elmalı*. Elmalı’yı Tanıtma ve Yardımlaşma Derneği Yay., Elmalı.
- Emecen, F. (1991). “Antalya’’. *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 3, 232-236.
- Erdönmez, C. (2002). “ Âyânlıktan Kaza Müdürlüğüne Abdülcebbarzâdeler ve Yolsuzlukları’’, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S:140: 5-6.
- Ertaş, Y.(2012).Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkezileşmesi Karşısında Bir Osmanlı Âyanı: Tavaslızâde Osman Ağa, *History Studies*, S.120: 117-133.
- Erten, S.F. (1955). *Tekelioğulları*. Hüsnütabiat Basımevi, Antalya.
- Erten, S.F.(1997). *Antalya Livası Tarihi*. Altın Portakal Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları, Antalya.
- Erten, S. F. (1922). *Antalya Livası Tarihi*, İstanbul Matba-i Amire.
- Evliya Çelebi Seyahatnamesi (2011). Haz: Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 9.Kitap.
- Faroqhi, S. (1976). “Ondokuzuncu Yüzyılın Başlarında Antalya Limanı’’. *VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*. 11-15 Ekim 1976, Ankara, 1463, C.2.
- Faroqhi, S. (2003). *Anadolu’da Bektaşilik* (Çev. Nasuh Barun), Simurg Kitapçılık, İstanbul.

- Genç, M. (2006). “Mukataa”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 31, 129-132.
- Güçlü, M. (2007). “Selçuklulardan Cumhuriyete Kumluca (Antalya Bölgesi)”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.22: 219-250.
- Güran, T. (1986). “İstanbul’un İâşesinde Devletin Rolü (1793-1839)”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 44 (1-4): 245-275.
- Halaçoğlu, A. (2002). *Teke(Antalya) Mütesellimi Hacı Mehmed Ağa ve Faaliyetleri*. Fakülte Yayınevi, Isparta.
- İnalcık H. (1993). “Çiftlik”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 8, 313-314.
- Ekinci İ. (2013). “Büyük Âyanların Gölgesinde Ordu Kazası’nda Âyanlığın Gelişimi”, *History Studies Volume 5\4*: 151-176.
- İnalcık, H. (2018). *Devlet-i Aliyye*, C.4 Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, C.4.
- İnalcık, H. ve Dalgakıran C. (ed). (2018). *Osmanlı ve Avrupa*. Kronik Kitap, İstanbul.
- İnalcık, H. (1998). *Osmanlı’da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*. Ç. Keyder, F. Tabak (Ed.), “Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracılar”, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998.
- İzbrak, R. (1968). “Elmalı”. *Türk Ansiklopedisi*, Ankara, 15, 110.
- Kallek, C. (2002). “Kile”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 25, 568-571.
- Karaca, B. (2012). “XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı’nın Siyasi, Sosyal, Kültürel, Ekonomik ve Askeri Durumu”. *Dünden Bugüne Antalya Kitabı* Antalya:103-130, C.1.
- Karal, E. Z. (2017). *Osmanlı Tarihi*, C.5, TTK Yay., Ankara.
- Koçu, R. E. (1961). “Binaemini”. *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 5, 2784.
- Köprülü Orhan F. (1988). “Abdal Musa Tekkesi”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul, 1, 64-65.
- Kutluoğlu, M. H. (2002). “Kavalalı Mehmed Ali Paşa”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 25, 62-65.
- Kütükoğlu, S. M. (2011) “Bir Âyan Ailesi: Tavashızâdeler”, *Belleten*, LXXV (273), 448.
- Mert Ö. (1991). “Âyan”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, C.4, 195-198.
- Mert Ö. (1980). *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Mutafchieva V. (2011). “18.Yüzyılın Son On Yılında Âyanlık Müessesesi”, *Tarih Dergisi*, 31, 163-182.
- Nagata Y. (1997). *Tarihte Âyanlar Karaosmanoğulları üzerine Bir İnceleme*, TTK Yay., Ankara.
- Nagata Y. (1976). *Muhsin-zâde Mehmed Paşa ve Âyanlık Müessesesi*, Tokyo.

- Nagata Y. (1981). *Karaosmanoğlu Hüseyin Ağa'ya Ait Bir Tereke Defteri*. IX. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 21-25 Eylül 1981), Ankara, C.2: 1055-1062.
- Ocak, A. Y. (1996). *Türk Sufiliğine Bakışlar*. İletişim Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2008). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*. Cedit Neşriyat, Ankara.
- Özcan, A. (1999). "İstabl". *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 19, 203-206.
- Özcan, A. (2001). "Kapıcı". *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 24, 345-347.
- Özkaya, Y. (2014). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyanlık*, TTK Yay., Ankara.
- Pakalın, M.Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1, 234.
- Pamuk, Ş. (2002). "Küreselleşme Çağında Osmanlı Ekonomisi", *Türkler*. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 14, 241-252.
- Parmaksızoğlu, İ. (1968). "Elmalı". *Türk Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 15, 111.
- Pehlivanidis, Y. (tarih yok). Çev: Şükrü Kadirler C.1.
- Pehlivanidis, Y. (tarih yok). Çev: Şükrü Kadirler C.2.
- Sümer, F. (2016). "Menemencioğulları". *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, EK-2, 251.
- Spratt, T., Forbes E. (2008). *Milyas, Kibyratis ve Likya'da Yolculuklar*. (D. Türker), C.1, Suna&İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya.
- Şânî-zâde Târîhi, Haz: Ziya Yılmaz, C.I, İstanbul 2008. Çamlıca Basım Yayın.
- Tekindağ, Ş. (1979). "Teke-Eli". *MEB İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 12\1, 124-128.
- Tızlak, F. (4-8 Ekim 1999). "Tekelioğlu İsyanı", XIII. Türk Tarih Kongresi, C.III Kısım I, Ankara.
- Tızlak, F. (2012). "Türk Hâkimiyetinde Teke Yöresinin Sosyal Tarihi", *Dünden Bugüne Antalya*, C.1, Antalya.
- Tızlak, F. (2018). "Antalya'da Bir Âyan Ailesi: Hacı Osman Hanedanı", B. Koçakoğlu vd. (Ed.), *Antalya Kitabı Selçuklu'dan Cumhuriyet'e Sosyal Bilimlerde Antalya 1*. Palet Yayınları, Antalya, 96-105.
- Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu*, Haz. İsmet Parmaksızoğlu vd., Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1983, s.180-181, 205-207.
- Uluçay, Ç. (1955). *18 ve 19.Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri*. Berksoy Basımevi, İstanbul.
- Uzunçarşılı, İ. (1979). "Âyan". *MEB İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2, 41-42.
- Veinstein G. (1998). "Çiftlik Tartışması Üzerine", Ç. Keyder, F. Tabak (ed.), *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Tarım*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

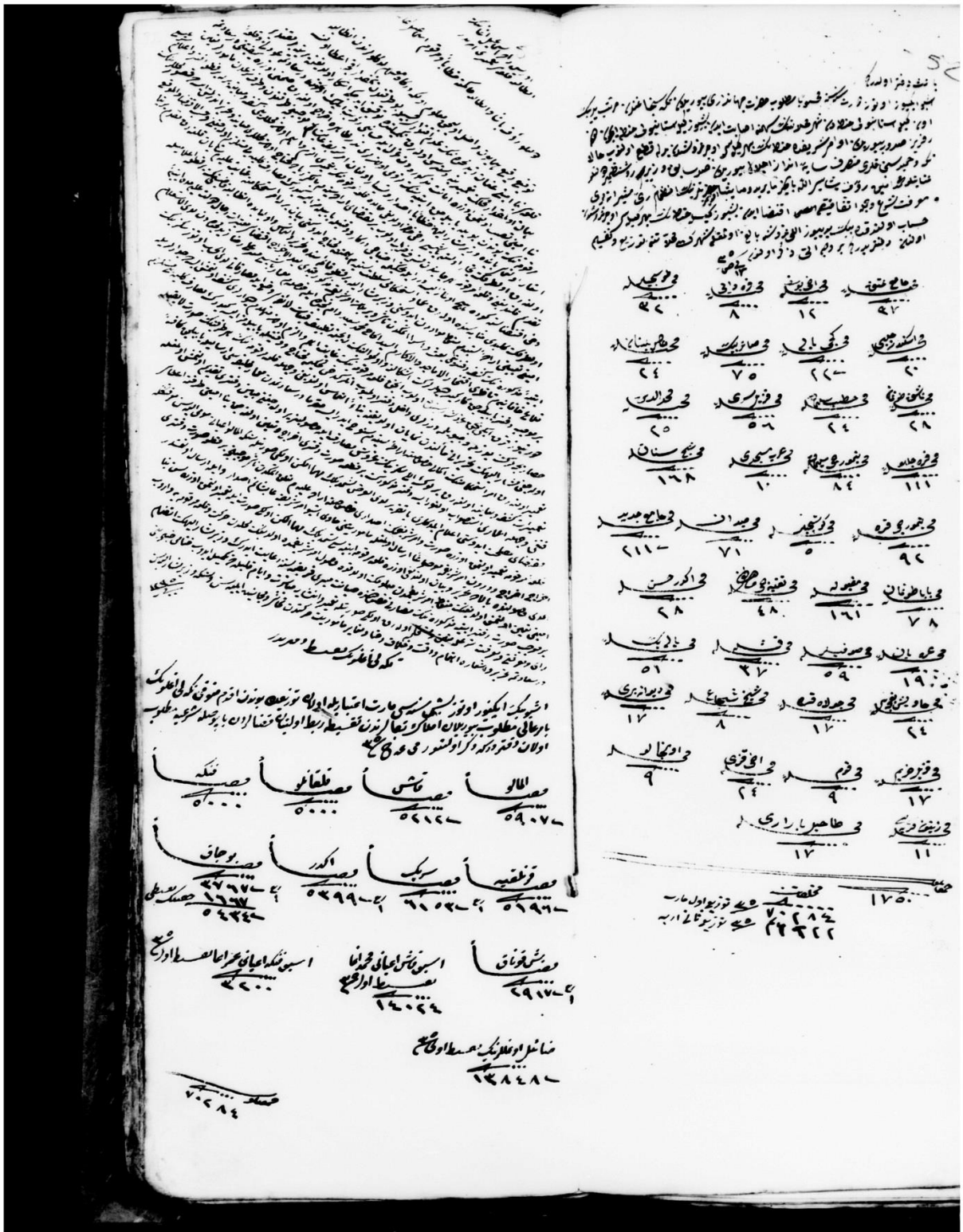
- Yazıcı, E. (2002). *Likya Yollarında*, Uranus Fotoğraf Ajansı ve Yayıncılık, İstanbul.
- Yerlikaya İ. (1999). “Tanzimat’tan Önce Osmanlı Devleti’nde Belediye Hizmetleri”, *Osmanlı*. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 6, 130-144.

TEZLER

- Ak, M. (2007). Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir Âyanlık Örneği Yılanlıoğulları. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Antalya.
- Bircan E. (2012). *49 No’lu Antalya Şer’iyye Sicili Defteri’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi 1315-1316 (M. 1897- 1899)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Antalya.
- Daş, E. (2019). *37 Numaralı Kalebend Defterine Göre H.1238-1239\M.1823-1824 Yılları Arasında Osmanlı Devleti’nde Suç, Suçlu ve Cezalar(Değerlendirme-Metin)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dayar, E. (2016). *Antalya’da Devlet ve Eşraf İlişkileri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Dinç, G. (2005). *9 no’lu Antalya Şer’iyye Sicili Defterine Göre 1853-1859 Yılları Arasında Antalya Şehri’nin Sosyo- Ekonomik Durumu*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Karaca, B. (1997). *XV ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Karasu, H. (2014). *Osmanlı Devleti’nde Âyanlık: Kayseri Sancağı Örneği (1730-1774)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Katrancı, Ö. (2003). *Antalya’nın Üç No’lu Şer’iyye Sicil Defteri’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kırıkkale.
- Karstarlı, S. (2001). *İki Numaralı Antalya Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Kaymakçı, B. (2010). *Menteşe Sancağı’nın Taşralı Yöneticileri: Âyan Aileleri Çavuşzâdeler-Milashızâdeler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

- Kırca, E. (2007). *Başbakanlık Osmanlı Arşivi 168 Numaralı Mühimme Defteri(S.1-200) (1183-1185/1769-1771), Transkripsiyon, Değerlendirme*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Koç, Y. (2011). *149 Numaralı Mühimme Defteri(1155-1156\1742-1743) inceleme-çeviridizin*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Köse, E. (2013). *Âyanlar Çağı'nda İçel Sancağında Sosyal Hareketlilik*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Moğol, H. (1990). *Şer'iyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyılda Antalya*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Nalbantoğlu, S. C. (2008). *Kadı Abdurrahman Paşa'nın Siyasi Hayatı*. Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Öncel, K. (2013). *98 Numaralı Antalya Şer'iyye Sicili H.1330-1331\M.1912-1913 (Vr.1-50) (Transkripsiyon, Tahlil, ve İndeks)*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Sarıhan, S. (2003). *1 Numaralı Şer'iyye Siciline Göre XIX. Yüzyıl Başında Antalya'nın Sosyo-Ekonomik Profili*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Sivrikaya A. İ. (1966). *Teke Sancağı Mütesellimi Hacı Mehmed Ağa*. Yayımlanmamış Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Son Çağ Tarihi Kürsüsü, İstanbul.
- Tecimen, Ü. (2013). *Antakya Âyanı Hacı Fethullah Ağa ve Ailesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Tekdemir, V. (2004). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyanlık Kurumu ve Bursa Âyanları*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bursa.
- Toku, Z. (2019). *34 Numaralı Kalebend Defterine Göre(1.-106) H.1230-1231 \m.1815-1816 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde suç, suçlu ve cezalar (Değerlendirme-metin)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Türk, H. B. (2019). *13 Numaralı Atik Şikâyet Defteri(VR.1-42) Değerlendirme-Çeviri Metin (H.1100\1689)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Yürük, E. (2014). *Trabzon-Giresun-Gümüşhane Ekseninde Âyan Aileleri ve Faaliyetleri(1750-1800) Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. Trabzon.

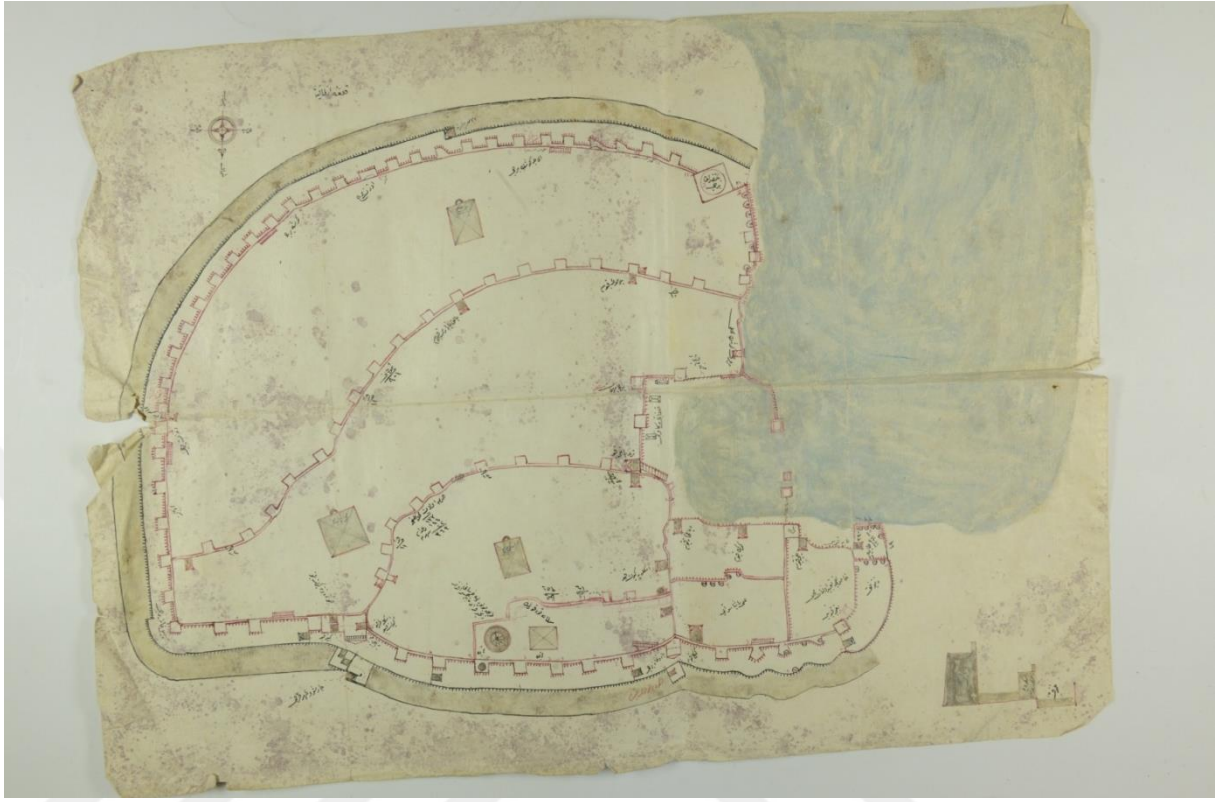
EKLER-1: BELGELER

Ek-1: İdriszâde İsmail Ağa'nın Antalya kalesi bina emini olarak tayinine dair ferman kaydı (AŞS 2\53.)

Ek-2: İdris zâde İsmail Ağa'nın Teke mütesellimi olarak tayinine dair ferman kaydı (AŞŞ 2\40-62.)

Ek-3 : Antalya kalesinin 1815 yılında çizilen planı (BOA. C.AS.\840\35837, lef 1).

EKLER-2: FOTOĞRAFLAR

Ek-4: Elmalı Bayralar köyünde bulunan yöreye has bir teknikle çivi kullanılmadan yapılmış olan İdriszâde ailesinden kalma tahıl ambarı (Kaynak: Kişisel Arşiv).

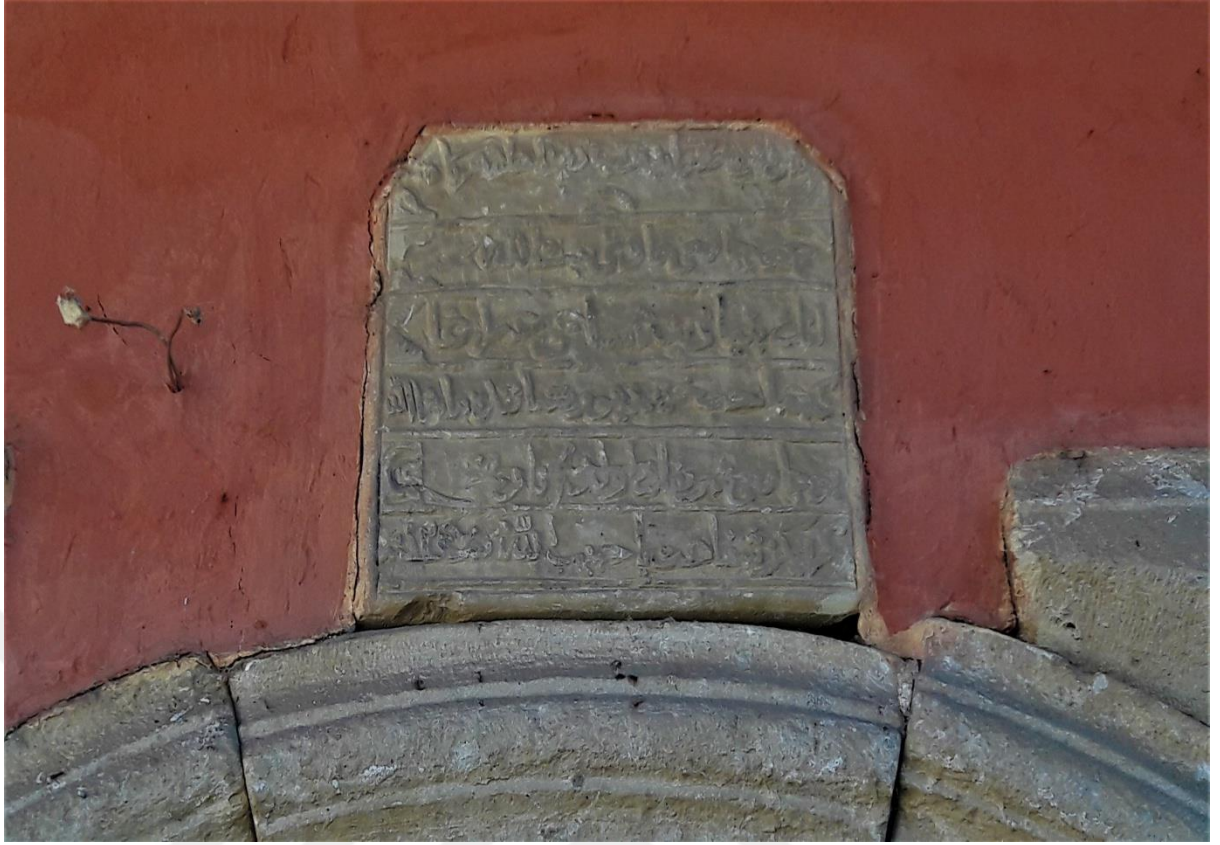
(Çekim Tarihi: 18. 08. 2019).

**Ek-5: Elmalı Bayralar köyünde bulunan İdriszâde ailesinden kalan bir başka tahıl ambarı (Kaynak: Kişisel Arşiv).
(Çekim Tarihi: 18. 08. 2019).**

Ek-6: İdriszâde Ömer Ağa tarafından yaptırılmış olan Elmalı-Bayralar köyü camii; Küçük bir formda inşa edilen bu yapı bugün cami olarak kullanılmamaktadır.
(Kaynak: Kişisel Arşiv).
(Çekim Tarihi: 18. 08. 2019).

Ek-7: Elmalı Bayralar köyü camiinin girişinde bulunan kitabesi; h.1247(1831-32) tarihli dir. (Kaynak: Kişisel Arşiv Çekim Tarihi: 18.08.2019)

Ek-8: İdriszâde Süleyman Ağa tarafından yaptırılan çeşmeden günümüze ulaşan kitabesi (Kaynak: Kişisel Arşiv). (Çekim Tarihi: 03. 06. 2019).

Ek-9: (Elmalı Bayralar köyünde bulunan aileye ait tarihi bir konak)

(Kaynak: Kişisel Arşiv).

(Çekim Tarihi: 18. 08. 2019).

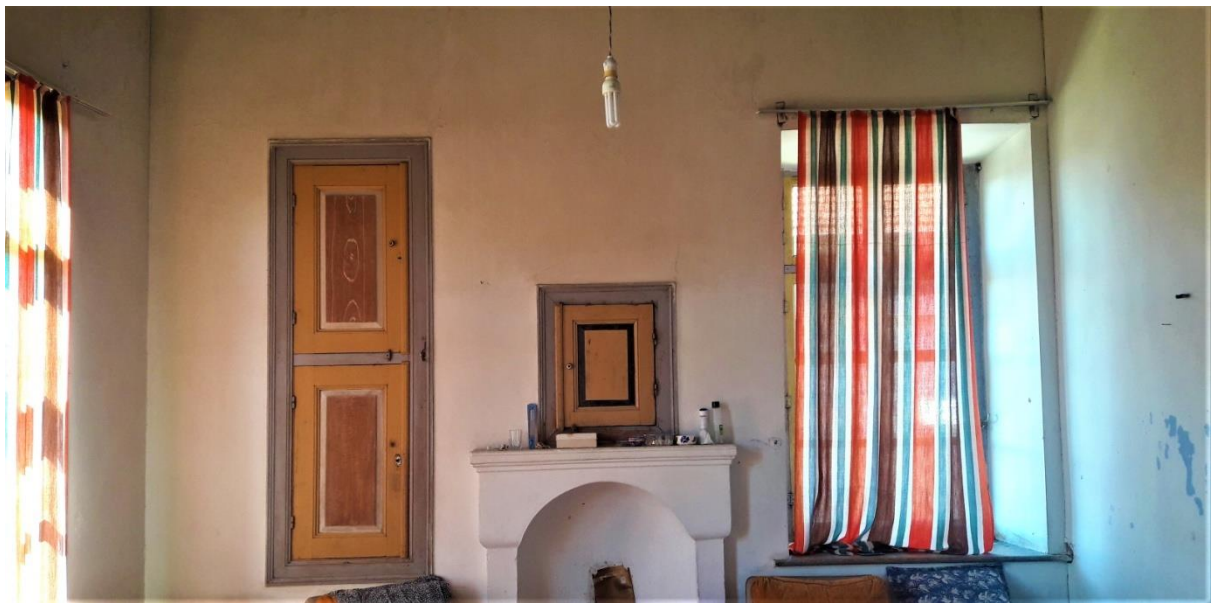
**Ek-10: Üstteki konağın dış giriş kapısıdır. (Kaynak: Kişisel Arşiv).
(Çekim Tarihi: 18. 08. 2019).**

**Ek-11: Süleyman Ağazâde Ömer Ağa'nın Elmalı Ağalar Yokuşu'nda bulunan konağının dıştan görünümü. (Kaynak: Kişisel Arşiv).
(Çekim Tarihi: 18. 08. 2019).**

Ek-12: Süleyman Ağazâde Ömer Ağa'dan oğlu Osman Subaşı'ya intikal eden konağı, konağın girişinde kapı üzerinde h.1327(1909\1910) tarihi yazılıdır. (Kaynak: Kişisel Arşiv Çekim Tarihi: 18. 08. 2019). Aşağıdaki resimde evin ocaklıklıkl bir odası görölmektedir.

Ek- 13: Süleyman Ağazâde Ömer Ağa'nın konağının içinden

(Kaynak: Kişisel Arşiv).

(Çekim Tarihi: 18. 08. 2019).

Ek – 13 devam: Konağın içinden

Ek -13 devam: Süleyman Ağazâde Ömer Ağa'nın konağının evin dışında bulunan mutfakı.(Kaynak: Kişisel Arşiv).

(Çekim Tarihi: 18. 08. 2019).

Ek-14: Süleyman Ağazâde İdris Ağa'dan sonra oğlu Rıza Subaşı'ya intikal etmiş olan ağalar yokuşunda bulunan bir başka konak giriş kapısında h.1318(1900\1901) tarihi yazılıdır.(Kaynak: Kişisel Arşiv).

(Çekim Tarihi: 18. 08. 2019).

Ek 15: Süleyman Ağazâde İdris Ağa'dan diğer oğlu Ahmet Subaşı'ya intikal etmiş olan ağalar yokuşu mevkiinde bulunan diğer konak. Girişinde h.1330 (1911-12) tarihi yazılıdır. (Kaynak: Kişisel Arşiv Çekim Tarihi: 18 .08. 2019).

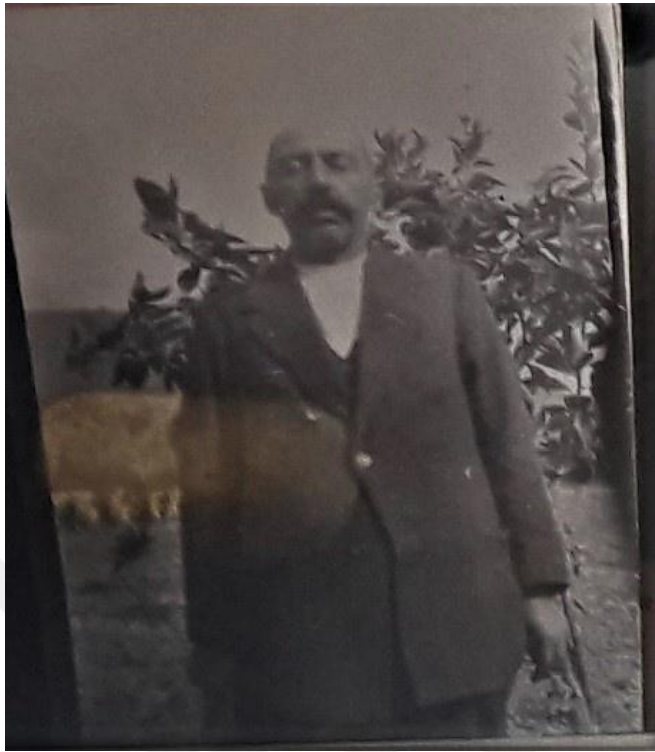
Ek- 16: Aileye ait, yine Ağalar yokuşu mevkiinde Elmalı'ya hakim bir tepecik üzerinde bulunan vaktiyle etrafı asmalarla, meyve bahçeleri ile bezeli, bugün bakımsız halde olan küçük bir köşk.

(Kaynak: Kişisel Arşiv).

(Çekim Tarihi: 24. 08. 2018).

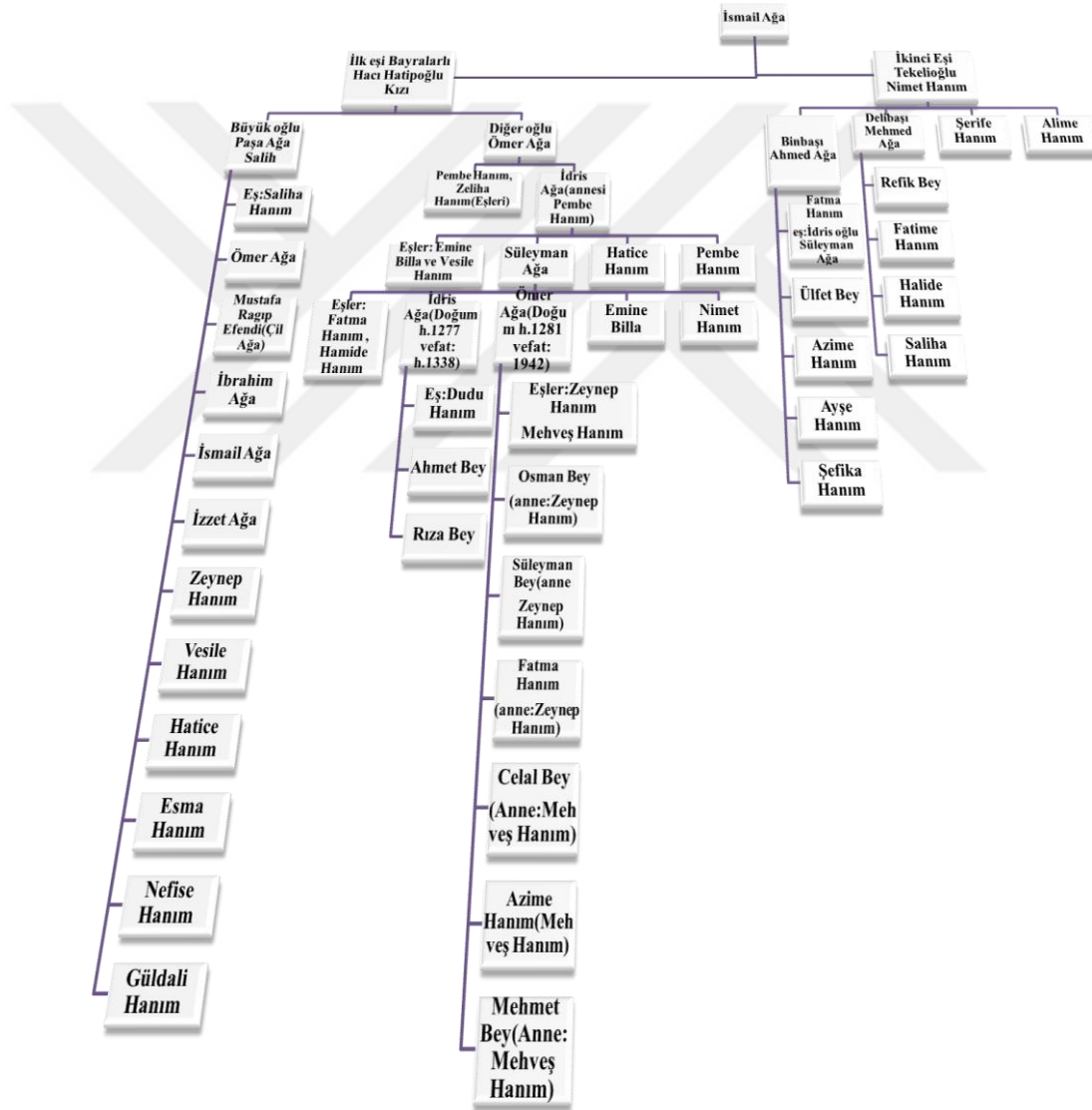
Ek-17: Sağdan ikinci kişi Süleyman Ağazâde İdris Ağa'dır. Fotoğrafın, aileye ait Finike' de bulunan un fabrikasında 1900'lü yıllarda çekildiği düşünülüyor. (Kaynak: Finike nostalji sayfası facebook.com).

Ek-18: Üstte Süleyman Ağazâde Ömer Ağa ait resim ve Elmalı Kızıltemeller mezarlığında bulunan kabri. (Kaynak: Kişisel Arşiv).

(Çekim Tarihi: 18. 08. 2019).

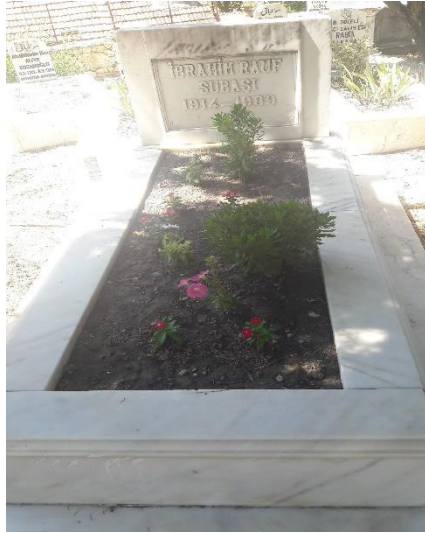
Ek-19: İdriszâde ailesi soy ağacı. (Kaynak: Bu soy ağacı aile ahfadından Mahmut Yetgin ve Osman Subaşı ailesinden alınan soy ağaçlarının düzenlenmesi ile oluşturulmuştur. Salih Ağa'nın vefat tarihi aile soy ağacında vefatı h. 1277 (1860\61) olarak kaydedilmiştir).

Ek-20: İdriszâde Salih Ağa'nın oğlu İbrahim Ağa'ya ait (üstte) ve Süleyman Ağazâde İdris Ağa'nın oğlu Ahmet Bey'e ait Elmalı Bayralar Köyünde bulunan kabirler. Mezar taşına göre; İbrahim Ağa'nın doğum tarihi h.1250 (1834\35) vefatı h.1309 (1891\92)'dir. (Kaynak: Kişisel Arşiv).

(Çekim Tarihi: 18. 08. 2019).

Ek-21: Süleyman Ağazâde İdris Ağa'nın torunu İbrahim Rauf Subaşı'ya ve Süleyman Ağazâde Ömer Ağa'nın oğulları Osman ve M.Celalettin Beyler'e ait olan Elmalı Kızıltemeller mezarlığında bulunan kabirler. (Kaynak: Kişisel Arşiv).

(Çekim Tarihi: 18. 08. 2019).

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	Ali Rıza ÖZER
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	İsmet İnönü Anadolu Meslek Lisesi
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi Tarih Bölümü
Tez\Dönem Proje Konusu	Teke Sancağı'nda Ayanlığa Bir Örnek: İdriszâdeler
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
Stajlar	Türk Telekom Anadolu Lisesi Formasyon Stajı